

**EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE
FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV V SPOLUPRÁCI
S TRENČIANSKOU UNIVERZITOU
ALEXANDRA DUBČEKA V TRENČÍNE
KATEDROU POLITOLÓGIE**

***OSEMDESIAT ROKOV ČINNOSTI
ORGANIZÁCIE SPOJENÝCH NÁRODOV –
MIESTO GENERÁLNYCH TAJOMNÍKOV
OSN V JEJ ČINNOSTI***

Zborník vedeckých prác

BRATISLAVA – TRENČÍN 2025

Názov publikácie:

**OSEMDESIAT ROKOV ČINNOSTI ORGANIZÁCIE SPOJENÝCH NÁRODOV –
MIESTO GENERÁLNYCH TAJOMNÍKOV OSN V JEJ ČINNOSTI**

Zborník vedeckých prác

Zostavovatelia:

Dr. habil. Ing. Eva Jančíková, PhD.

prof. Ing. Ľudmila Lipková, CSc.

Recenzenti:

Dr. h. c. prof. Ing. Antonín Korauš, PhD., LL.M., MBA.

Akadémia Policajného zboru v Bratislave

JUDr. Peter Rusíňák, PhD.

Slovenská asociácia pre OSN v Bratislave

Vydavateľ:

Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne (TnUAD)

© TnUAD, Trenčín 2025

Publikácia vznikla v rámci riešenia výskumnej úlohy Slovenskej asociácie pre Organizáciu Spojených národov „Osemdesiat rokov činnosti Organizácie Spojených národov – miesto generálnych tajomníkov OSN v jej činnosti“,

číslo výskumnej úlohy: UNA Slovakia 2/2025,

doba riešenia: 1. 1. 2025 – 31. 12. 2025.

Vedúci riešiteľského kolektívu:

Dr. habil. Ing. Eva Jančíková, PhD. – za kolektív Fakulty medzinárodných vzťahov, Ekonomickej univerzity v Bratislave

Dr.h.c. doc. PaedR. et PhDr. Karol Janas, PhD. DBA. – za kolektív Katedry politológie, Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne

Za obsahovú a jazykovú stránku textu zodpovedajú autori.

Text neprešiel jazykovou úpravou.

Všetky práva sú vyhradené. Nijaká časť textu nesmie byť použitá na ďalšie šírenie akoukoľvek formou bez predchádzajúceho súhlasu autorov alebo nakladateľstva

Publikácia je dostupná v elektronickej podobe.

ISBN (tlačená verzia): 978-80-8295-060-4

OBSAH

Úvod	4
ÚLOHA A PRÁVOMOCI GENERÁLNEHO TAJOMNÍKA OSN Lana Soldo	5
GLADWYN JEBB (1945–1946): PRVÝ GENERÁLNY TAJOMNÍK V SLUŽBÁCH OSN Eva Jančíková	12
TRYGVE LIE (1946–1952): ZAČIATKY A VÝZVY STUDENEJ VOJNY František Škvrnda	15
DAG HAMMARSKJÖLD - (1953–1961): PREVENTÍVNA DIPLOMACIA A MIEROVÉ OPERÁCIE OSN Ľudmila Lipková	21
U THANT (1961–1971): DESAŤ ROKOV NA ČELE OSN Jakub Jaroš	29
KURT WALDHEIM (1972–1981): OSN POČAS STUDENEJ VOJNY Matej Mindár	37
JAVIER PÉREZ DE CUELLAR (1982–1991): OSN V OBDOBÍ GLOBÁLNYCH ZMIEN A VZŤAH K ČESKOSLOVENSKU Karol Janas	43
BOUTROS BOUTROS-GHALI (1992-1996): PO STUDENEJ VOJNE A AGENDA FOR PEACE Jozef Hrdlička	48
KOFI ANNAN (1997–2006): REFORMY, VOJNA V IRAKU A NOBELOVA CENA ZA MIER Christopher Schagerl	56
BAN KI-MOON (2007-2016): KLIMATICKÁ AGENDA A UDRŽATEĽNÝ ROZVOJ Barbora Jánošková	64
ANTÓNIO GUTERRES (2017-SÚČASNOSŤ): OSN V ČASE PANDÉMIE, VOJNY A MULTIPOLARITY Timea Valjentová	72
ÚLOHA GENERÁLNEHO TAJOMNÍKA OSN V 21. STOROČÍ Eva Jančíková	83
ZÁVER	86

ÚVOD

Zborník vedeckých prác *Osemdesiat rokov činnosti Organizácie Spojených národov – miesto generálnych tajomníkov OSN v jej činnosti* vznikol pri príležitosti 80. výročia založenia Organizácie Spojených národov ako reflexia vývoja, postavenia a významu funkcie generálneho tajomníka v meniacom sa medzinárodnom systéme. Cieľom publikácie je priblížiť túto kľúčovú inštitucionálnu funkciu nielen prostredníctvom formálneho právneho rámca, ale najmä cez konkrétne historické skúsenosti a pôsobenie jednotlivých osobností, ktoré stáli na čele OSN.

Funkcia generálneho tajomníka OSN predstavuje jedinečné spojenie administratívnych, diplomatických a morálnych kompetencií. Hoci je jej právny základ pomerne stručne vymedzený v Charte OSN, reálny význam tejto pozície sa v priebehu desaťročí výrazne rozvíjal v závislosti od globálneho politického kontextu, povahy medzinárodných kríz a osobného líderstva jednotlivých generálnych tajomníkov. Práve táto dynamika medzi normatívnym rámcom a politickou realitou tvorí ústrednú líniu predloženého zborníka.

Jednotlivé príspevky sú koncipované chronologicky a venujú sa pôsobeniu generálnych tajomníkov OSN od obdobia vzniku organizácie až po súčasnosť. Autori analyzujú ich úlohu v kontexte zásadných historických udalostí, ako sú začiatky studenej vojny, proces dekolonizácie, regionálne konflikty, humanitárne krízy či transformácia globálneho riadenia v 21. storočí. Osobitná pozornosť je venovaná napätiu medzi požiadavkou politickej neutrality a potrebou aktívneho normatívneho líderstva v oblasti mieru, ľudských práv a udržateľného rozvoja.

Zborník vznikol v rámci riešenia výskumnej úlohy Slovenskej asociácie pre Organizáciu Spojených národov a je výsledkom spolupráce akademických pracovísk zameraných na výskum medzinárodných vzťahov a politológie. Ambíciou publikácie je prispieť k odbornej diskusii o úlohe OSN v súčasnom svete a zároveň ponúknuť analytický a didaktický materiál využiteľný v akademickom prostredí.

ÚLOHA A PRÁVOMOCI GENERÁLNEHO TAJOMNÍKA OSN

Lana Soldo

Ekonomická univerzita v Bratislave, Fakulta medzinárodných vzťahov
email: soldo@investarx.com

Abstrakt: Príspevok sa zameriava na úlohu a právomoci generálneho tajomníka Organizácie Spojených národov ako kľúčovej osobnosti globálneho riadenia. Na základe analýzy článkov 97 – 100 Charty OSN skúma právny rámec funkcie generálneho tajomníka, jeho inštitucionálne postavenie a princípy nezávislosti a politickej neutrality. Osobitná pozornosť je venovaná trojitej úlohe generálneho tajomníka ako administrátora, diplomata a morálnej autority, ktorá sa v praxi rozvíja najmä prostredníctvom preventívnej diplomacie, sprostredkovania konfliktov a verejného morálneho líderstva. Príspevok zároveň poukazuje na napätie medzi formálnymi právomocami a politickou realitou medzinárodného systému a zdôrazňuje význam osobného líderstva, legitimacy a dôvery pre efektívny výkon tejto funkcie.

Kľúčové slová: generálny tajomník OSN, Charta OSN, článok 99, Sekretariát OSN, diplomacia, morálna autorita

Úvod

Generálny tajomník Organizácie Spojených národov, ako vedúci Sekretariátu OSN, zastáva jednu z najvýznamnejších a najnáročnejších funkcií v globálnej politike. Je jedinečnou postavou vo svetovej politike a často sa označuje za „najvyššieho diplomata sveta“ alebo „globálneho verejného služobníka“, pretože spája roly administrátora, mediátora a obhajcu (United Nations, 2025). Podľa článkov 97 až 100 Charty OSN stojí úrad generálneho tajomníka na priesečníku globálnej administratívy, mierových povinností a obhajoby spoločných medzinárodných hodnôt (Repertory of Practice of United Nations Organs, 2025).

Podľa Charty OSN pôsobí generálny tajomník ako „hlavný administratívny činiteľ“ Organizácie a vykonáva „iné funkcie“, ktoré mu zveria hlavné orgány OSN (United Nations, 2025). Nezávislosť a politická neutralita sú základnými piliermi – nielen formálnymi ústavnými pojmami – od ktorých sa odvíja dôveryhodnosť a efektívnosť úradu (Kille, 2007). Funkcia si vyžaduje plnenie viacerých komplexných úloh: sprostredkovanie sporov a podporu mierových riešení; riadenie rozsiahlej administratívy a realizáciu rozhodnutí hlavných orgánov; a tiež vystupovanie ako morálna autorita pri obhajobe univerzálnych princípov (Nwabueze, 2024).

Aj keď generálny tajomník OSN nemá vlastné vojenské prostriedky na vynútenie rozhodnutí, funkcia disponuje značným vplyvom, ktorý pramení z právnej autority, nestranného konania a sily morálneho líderstva (Kille, 2007).

1 Právny základ: Články 97 – 100 Charty OSN

Charta Organizácie Spojených národov predstavuje zakladajúcu zmluvu organizácie a záväzný nástroj medzinárodného práva pre všetky členské štáty. Právny rámec vymedzujúci úlohu a právomoci generálneho tajomníka OSN je obsiahnutý v článkoch 97 až 100 Charty (United Nations, 2025; Repertory of Practice of United Nations Organs, 2025).

Článok 97: vymenovanie a úloha

Generálneho tajomníka menuje Valné zhromaždenie na odporúčanie Bezpečnostnej rady a pôsobí ako hlavný administratívny činiteľ Organizácie Spojených národov (United Nations, 2025). Proces vymenovania si vyžaduje odporúčanie Bezpečnostnej rady a súhlas Valného zhromaždenia, čím sa zabezpečuje široká formálna podpora pre osobu zastávajúcu tento úrad (Council on Foreign Relations, 2024).

V praxi má však Bezpečnostná rada – najmä jej piati stáli členovia (P5) – významný vplyv na výsledný výber kandidáta, keďže disponujú právom veta (Council on Foreign Relations, 2024; Nwabueze, 2024). Preto musí nominant získať súhlas všetkých piatich, čo môže viesť k voľbe kompromisných kandidátov (Nwabueze, 2024). Hoci článok 97 neurčuje dĺžku funkčného obdobia, v praxi sa ustálilo päťročné obdobie s možnosťou jedného opätovného zvolenia (Council on Foreign Relations, 2024).

Článok 98: funkcie

Článok 98 Charty OSN stanovuje povinnosti generálneho tajomníka vo vzťahu k hlavným orgánom OSN a ukladá mu predkladať Valnému zhromaždeniu výročnú správu o činnosti organizácie (United Nations, 2025). Ustanovenie zároveň zdôrazňuje zodpovednosť úradu a jeho administratívnu rolu v systéme OSN (Repertory of Practice of United Nations Organs, 2025).

Článok 99: prístup k Bezpečnostnej rade

Článok 99 dáva generálnemu tajomníkovi oprávnenie upozorniť Bezpečnostnú radu na akýkoľvek problém, o ktorom sa domnieva, že by mohol ohroziť medzinárodný mier a bezpečnosť (United Nations Digital Library, 2017). Ide o mechanizmus včasného varovania, ktorý rozširuje úlohu generálneho tajomníka nad rámec administratívy a posilňuje jeho preventívnu a diplomatickú funkciu (United Nations, 2025).

Článok 99 bol formálne použitý len zriedkavo; príkladom je postup generálneho tajomníka Antónia Guterresa v decembri 2023 v súvislosti s konfliktom Izrael – Hamas (VOA News, 2023).

Článok 100: nezávislosť a nestrannosť

Článok 100 ustanovuje princíp nezávislosti generálneho tajomníka a pracovníkov Sekretariátu OSN. Počas výkonu svojich povinností nesmú vyhľadávať ani prijímať pokyny od žiadnej vlády alebo vonkajšej autority (United Nations, 2025). Členské štáty sú zároveň povinné rešpektovať medzinárodný charakter Sekretariátu a zdržať sa pokusov ovplyvňovať výkon jeho povinností (Repertory of Practice of United Nations Organs, 2025). Ustanovenie tak tvorí právny a etický základ pre nestranné konanie a legitimitu úradu (Kille, 2007).

2 Nezávislosť a politická neutralita

Nezávislosť a politická neutralita generálneho tajomníka OSN sú kľúčové prvky, ktoré podopierajú účinnosť, dôveryhodnosť a legitimitu jeho úradu. Sú výslovne zakotvené v článku 100 Charty OSN (United Nations, 2025). Pri výkone svojich povinností musí generálny tajomník postupovať nezaujato a konať výlučne v záujme OSN ako celku, nie v záujme jednotlivých štátov alebo mocenských blokov (Kille, 2007).

Nestrannosť však neznamená neutralitu voči hodnotám Charty a medzinárodného práva. V praxi ide o náročné vyvažovanie medzi diplomatickou obozretnosťou a principiálnym postojom, najmä v situáciách, keď je generálny tajomník vystavený tlaku vplyvných členských štátov (Newman, 2001; Nwabueze, 2024).

Globálny verejný služobník: generálny tajomník OSN je často považovaný za „globálneho verejného služobníka“ alebo medzinárodného úradníka, čo je postavenie zakotvené v Charte OSN a postupne sa vyvinulo tak, že reprezentuje nielen vedenie Sekretariátu

OSN, ale aj hlboký záväzok k širším ideálom a spoločným záujmom ľudstva (Conciliation Resources, 2016).

Služba medzinárodnému spoločenstvu: generálny tajomník zastupuje všetkých 193 členských štátov OSN spoločne, nie žiaden jednotlivý štát. Je symbolom globálnej spolupráce, jednoty a diplomacie. Obhajuje mier, udržateľný rozvoj, ľudské práva a humanitárnu pomoc na celom svete (United Nations, 2025).

Nezávislý a neutrálny: musí zostať nezávislý od národných vlád, ako to vyžaduje článok 100 Charty OSN. Pri zachovávaní politickej neutrality však zostáva pevne oddaný spravodlivosti, ľudským právam a medzinárodnému právu (United Nations Peacekeeping, 2025). Očakáva sa od neho, že bude stáť nad geopolitickými konfliktmi a presadzovať univerzálne princípy a spoločné hodnoty.

Morálne a etické líderstvo: pôsobí ako morálne svedomie OSN, keď čelí globálnym krízam, nespravodlivosti či porušovaniu ľudských práv. Využíva svoju pozíciu na podporu mieru, riešenie konfliktov, boj proti klimatickej zmene, ochranu utečencov a zraniteľných skupín a presadzovanie rodovej rovnosti a inklúzie (Kille, 2007).

Mediátor a staviteľ mostov: slúži ako katalyzátor komunikácie medzi spornými stranami, podporuje dohodu a spoluprácu medzi vládami, občianskou spoločnosťou a regionálnymi organizáciami. Povzbudzuje k jednotným a kolektívnym reakciám na naliehavé medzinárodné výzvy (United Nations Digital Library, 2017).

Generálny tajomník OSN si zachováva nezávislosť aj napriek medzinárodným tlakom tým, že sa opiera o právne základy, inštitucionálne záruky a svoje osobitné vodcovské schopnosti. Napriek tomu je jeho nezávislosť neustále skúšaná finančnými závislosťami, tlakom vplyvných štátov a geopolitickými dynamikami, čo si vyžaduje strategické líderstvo a citlivé vyvažovanie (Newman, 2001). Ako raz poznamenal bývalý generálny tajomník Dag Hammarskjöld, táto funkcia je „najťažšia práca na svete“, čo výstižne vyjadruje komplexnosť tejto pozície.

3 Generálny tajomník ako diplomat, administrátor a morálna autorita

Generálny tajomník OSN plní mnohostrannú úlohu ako diplomat, administrátor a morálna autorita; každá z týchto funkcií je rozhodujúca pre efektívnosť organizácie (Kille, 2007; Nwabueze, 2024).

3.1 Generálny tajomník ako diplomat

Generálny tajomník je kľúčovou postavou v oblasti mieru a bezpečnosti, keďže využíva „dobré služby“ na sprostredkovanie sporov a podporu rokovaní (United Nations, 2025). Prevencia konfliktov a mediácia patria medzi najviditeľnejšie dimenzie jeho mandátu (Conciliation Resources, 2016; United Nations Digital Library, 2017).

Osobitnou súčasťou diplomatickej funkcie je aj vymenúvanie osobitných vyslancov a osobitných zástupcov generálneho tajomníka pre konkrétne regióny alebo témy. Ako ilustráciu možno uviesť vymenovanie osobitnej vyslankyne pre Mjanmarsko Julie Bishop (United Nations, 2024a) alebo osobitného vyslanca pre Jemen Hansa Grundberga (United Nations, 2021). V širšom kontexte zoznam personálnych vymenovaní a vyslaní generálneho tajomníka sumarizuje OSN aj na oficiálnej stránke „Appointments since 1 January 2017“ (United Nations, 2025b).

Kľúčové diplomatické funkcie generálneho tajomníka zahŕňajú:

Dobré služby a mediácia: prostredníctvom „dobrých služieb“ sprostredkúva spory, zabraňuje ich eskalácii a podporuje komunikáciu medzi stranami – či už verejne alebo v

zákulisí. Neustrannosť a nezávislosť generálneho tajomníka tvoria základ jeho dôveryhodnosti pri rokovaníach (Nwabueze, 2024). Jedným z najznámejších príkladov využitia dobrých služieb bola intervencia počas iránsko-irackej vojny (1980 – 1988). Generálny tajomník Javier Pérez de Cuéllar viedol dlhodobé rokovania medzi stranami a prispel k uzavretiu prímeria v roku 1988, ktoré ukončilo aktívne boje. Tento úspech je pripisovaný jeho neutralite a neúnavnej sprostredkovateľskej činnosti. (United Nations Digital Library, 2017).

Uľahčovanie dialógu a budovanie konsenzu: generálny tajomník sa pravidelne stretáva so svetovými lídrami, zúčastňuje sa na zasadnutiach orgánov OSN a konzultuje s vládami a ďalšími aktérmi. Pôsobí ako sprostredkovateľ medzi členskými štátmi, vládnymi predstaviteľmi a orgánmi OSN s cieľom podporovať spoluprácu a mierové riešenie konfliktov (Council on Foreign Relations, 2024).

Včasný varovanie: Podľa článku 99 Charty OSN má generálny tajomník jedinečné oprávnenie upozorniť Bezpečnostnú radu na akýkoľvek problém, ktorý by mohol ohroziť medzinárodný mier a bezpečnosť (United Nations, 2025). Toto oprávnenie mu umožňuje včas nastoľovať vznikajúce krízy a presadzovať preventívne opatrenia ešte predtým, než sa nimi začnú formálne zaoberať členské štáty. V roku 1960 využil druhý generálny tajomník Dag Hammarskjöld článok 99 v súvislosti s krízou v Konžskej republike. V dôsledku toho Bezpečnostná rada zasiahla a vyslala do Konga mierové jednotky OSN (Newman, 2001).

Vymenúvanie osobitných zástupcov a vyslancov: generálny tajomník menuje osobitných zástupcov spravidla na politické, humanitárne, mierové alebo ľudskoprávne účely. Tí často vedú misie OSN v konfliktných alebo nestabilných oblastiach, ako boli Kosovo, Somálsko, Južný Sudán či Demokratická republika. Osobitní vyslanci sú poverení riešením konkrétnych konfliktov alebo tematických oblastí, napr. klimatické zmeny či globálne zdravie (United Nations Digital Library, 2017). Súčasnými príkladmi sú Julie Bishop pre Mjanmarsko a Hans Grundberg pre Jemen.

Úloha generálneho tajomníka ako diplomata je kľúčová pre mandát OSN zachovávať svetový mier a bezpečnosť, pretože spája inštitucionálnu legitimitu, morálnu autoritu a tzv. mäkkú silu (Kille, 2007).

3.2 Generálny tajomník ako administrátor

Administratívna zodpovednosť vyplýva z článku 97 Charty OSN, ktorý generálneho tajomníka označuje za hlavného administratívneho činiteľa (Repertory of Practice of United Nations Organs, 2025). Generálny tajomník riadi Sekretariát OSN, dohliada na realizáciu rozhodnutí hlavných orgánov a zodpovedá za personálnu a rozpočtovú správu (United Nations, 2025).

V praxi ide o rozsiahle manažérske kompetencie, ktoré zahŕňajú vedenie ľudských zdrojov, reformy a zvyšovanie efektívnosti administratívy (UNtoday, 2024).

Kľúčové aspekty tejto funkcie sú:

Každodenná prevádzka: dohliada na realizáciu rozhodnutí prijatých hlavnými orgánmi OSN (Valným zhromaždením, Bezpečnostnou radou) a zabezpečuje, aby sa vykonávali efektívne a v súlade s cieľmi a princípmi organizácie (Médecins Sans Frontières, 2025).

Riadenie Sekretariátu: zodpovedá za dohľad nad jednotlivými oddeleniami, za strategické vedenie v oblasti ľudských zdrojov a za presadzovanie vysokých štandardov efektívnosti, odbornosti a integrity u všetkých zamestnancov OSN (UNtoday, 2024).

Implementácia politik a reformy: stanovuje priority, podporuje inštitucionálne reformy a zabezpečuje vykonávanie rozhodnutí prijatých riadiacimi orgánmi (Council on Foreign Relations, 2024).

Personálne právomoci: menuje vysokých predstaviteľov, napr. zástupcov generálneho tajomníka a vedúcich hlavných oddelení, pričom dbá na geografickú a rodovú rozmanitosť.

Zodpovednosť a podávanie správ: každoročne a podľa potreby predkladá Valnému zhromaždeniu a ďalším orgánom správy o činnosti OSN, jej úspechoch, problémoch a prioritách (United Nations, 2025).

Správa zdrojov: riadi rozpočet a zdroje Sekretariátu OSN a zabezpečuje ich efektívne a účelné využitie v súlade s poslaním organizácie. To si vyžaduje systematický prístup k finančnému riadeniu a prideľovaniu zdrojov (Médecins Sans Frontières, 2025).

3.3 Generálny tajomník ako morálna autorita

Ako morálna autorita pôsobí generálny tajomník OSN ako etické svedomie medzinárodného spoločenstva. Keďže nemá priamu donucovaciu právomoc, táto dimenzia sa opiera najmä o morálne líderstvo, presviedčanie a verejné vystupovanie (Kille, 2007). V praxi ide o schopnosť „hovoriť pravdu mocným“ a zároveň zachovať diplomatickú funkčnosť úradu (Newman, 2001; Nwabueze, 2024).

Kľúčové aspekty morálnej autority sú:

Hlas svedomia: generálny tajomník sa vyjadruje k otázkam spravodlivosti, ľudských práv, medzinárodného práva, mieru a etického globálneho riadenia (Nwabueze, 2024).

Uprednostňovanie princípov pred politikou: ako morálny líder je povinný pevne stáť za právnym štátom, základnými ľudskými právami a mierom – aj keď to odporuje záujmom alebo krokom mocných štátov či politických blokov (Newman, 2001).

Morálne líderstvo a verejné vystupovanie: v otázkach, ako je prevencia konfliktov, klimatická zmena či humanitárne katastrofy, využíva generálny tajomník prejavy, správy a verejné vystúpenia na zvýšenie povedomia, získanie celosvetovej podpory a podporu kolektívnej akcie (United Nations, 2025).

Vyvažovanie diplomacie a odvahy: Aby bola morálna autorita účinná, musí spájať schopnosť „hovoriť pravdu mocným“ s diplomatickou taktnosťou. Predchádzajúci generálni tajomníci ukázali, že morálna sila dokáže ovplyvniť globálne normy, vytvárať konsenzus a motivovať k činom (Kille, 2007).

Budovanie dôvery a legitimacy: morálne postavenie generálneho tajomníka prispieva k rozvoju dôvery medzi členskými štátmi aj obyvateľmi sveta. Táto dôvera je nevyhnutná pre jeho schopnosť sprostredkovať, obhajovať a poukazovať na naliehavé globálne problémy (Nwabueze, 2024).

Ako morálny líder musí generálny tajomník neustále presadzovať najvyššie ideály OSN a vystupovať za spravodlivosť a mier. Svojou odvahou a integritou udržiava OSN ako celosvetovú silu dobra a pomáha viesť medzinárodné spoločenstvo cez náročné krízy (United Nations Peacekeeping, 2025).

Záver

Ako jedinečne vplyvná osobnosť v globálnom spravovaní predstavuje generálny tajomník hodnoty, záväzky a výzvy medzinárodného spoločenstva. Na základe právneho rámca Charty OSN generálny tajomník spája administratívnu, morálnu a diplomatickú úlohu, nielen ako vedúci Sekretariátu OSN, ale aj ako mediátor, staviteľ mostov a etické svedomie organizácie (United Nations, 2025).

Generálny tajomník OSN predstavuje jedinečne vplyvnú osobnosť globálneho spravovania. Na základe právneho rámca Charty OSN spája administratívnu, morálnu a diplomatickú úlohu, a to nielen ako vedúci Sekretariátu, ale aj ako mediátor a etické svedomie organizácie (United Nations, 2025; Kille, 2007).

Formálne kompetencie generálneho tajomníka sú relatívne stručne definované, avšak reálny vplyv tejto funkcie závisí od legitimacy, dôvery a osobného líderstva v podmienkach

politicky náročného prostredia medzinárodných vzťahov (Newman, 2001; Nwabueze, 2024). Tri základné identity – administrátor, diplomat a morálna autorita – sa preto navzájom dopĺňajú a spoločne určujú efektívnosť úradu pri presadzovaní cieľov OSN.

Právomoci generálneho tajomníka, ktoré vychádzajú najmä z presviedčania, nestrannosti a morálnej autority, a nie z donucovania, sú kľúčové pre podporu dialógu, realizáciu mandátov a obranu spravodlivosti a ľudských práv na celom svete (Kille, 2007). Generálny tajomník musí byť nezávislý a politicky nestranný – tieto zásady nie sú len ideálmi, ale zárukou jeho schopnosti slúžiť ako nestranný obhajca spravodlivosti a mieru, hlas rozumu a spoľahlivý sprostredkovateľ. Udržiavanie tejto nezávislosti je však často citlivou otázkou, najmä keď naňho vyvíjajú tlak mocné členské štáty (Nwabueze, 2024).

Tri základné identity – administrátor, diplomat a morálna autorita – sa spájajú a dávajú generálnemu tajomníkovi osobitné postavenie.

Ako diplomat sprostredkúva spory, podporuje komunikáciu a využíva „dobré služby“ na preventívnu diplomaciu (United Nations Digital Library, 2017).

Ako administrátor riadi zdroje, vedie Sekretariát OSN, realizuje reformy a zaručuje efektívnosť a zodpovednosť komplexnej globálnej byrokracie (UNtoday, 2024).

Ako morálny líder je hlasom tých, ktorí ho sami nemajú, vystupuje proti nespravodlivostiam vo svete a presadzuje princípy zakotvené v Charte OSN od rodovej rovnosti a klimatických opatrení až po ľudské práva a rozvoj (Council on Foreign Relations, 2024; United Nations Peacekeeping, 2025).

Referencie:

- Conciliation Resources. (2016, October). *A letter to the new UN Secretary-General*.
<https://www.c-r.org/news-and-insight/letter-new-un-secretary-general>
- Council on Foreign Relations. (2024, August). *The role of the UN Secretary-General*.
<https://www.cfr.org/backgrounder/role-un-secretary-general>
- Kille, K. J. (2007). *Moral authority and the UN Secretary-General's ethical framework*.
https://www.researchgate.net/publication/274082187_Moral_Authority_and_the_UN_Secretary-General's_Ethical_Framework
- Newman, E. (2001). *The most impossible job in the world: The Secretary-General and Cyprus*.
https://www.researchgate.net/publication/304645799_The_Most_Impossible_Job_in_the_World_the_Secretary-General_and_Cyprus
- Nwabueze, K. E. (2024). *The evolving role of the United Nations Secretary-General: A comprehensive appraisal*.
https://www.researchgate.net/publication/380946197_The_Evolving_Role_of_the_United_Nations_Secretary-General_A_Comprehensive_Appraisal
- Repertory of Practice of United Nations Organs. (2025). *Chapter XV — The Secretariat (Articles 97–100)*. <https://legal.un.org/repertory/art97.shtml>
- United Nations. (2021, August 6). *Hans Grundberg, Special Envoy of the Secretary-General for Yemen*. <https://www.un.org/sg/en/appointments/osesgy/hans-grundberg-un.org>
- United Nations. (2024a, April 5). *Julie Bishop, Special Envoy of the Secretary-General on Myanmar*. <https://www.un.org/sg/en/appointments/sesg-myr/julie-bishop-un.org>
- United Nations. (2025). *The role of the Secretary-General*.
<https://www.un.org/sg/en/content/the-role-of-the-secretary-general-un.org>
- United Nations. (2025b). *Appointments since 1 January 2017*.
<https://www.un.org/sg/en/content/sg/personnel-appointments-un.org>

- United Nations Digital Library. (2017). *United Nations activities in support of mediation: Report of the Secretary-General*. <https://digitallibrary.un.org/record/1291524>
- United Nations Peacekeeping. (2025). *Principles of peacekeeping*. <https://peacekeeping.un.org/en/principles-of-peacekeeping>
- UNtoday. (2024, December). Chaoui, P. *Leading the UN's human resources organization*. <https://untoday.org/leading-the-uns-human-resources-organization/>
- VOA News. (2023, December). *UN chief resorts to rare Article 99 in bid to stop Israel, Hamas fighting*. <https://www.voanews.com/a/un-chief-resorts-to-rare-article-99-in-bid-to-stop-israel-hamas-fighting-/7390475.html>

GLADWYN JEBB (1945–1946): PRVÝ GENERÁLNY TAJOMNÍK V SLUŽBÁCH OSN

Dr. habil. Ing. Eva Jančíková, PhD.

Ekonomická univerzita v Bratislave, Fakulta medzinárodných vzťahov
email: eva.jancikova@euba.sk

Abstrakt: Príspevok sa venuje pôsobeniu Gladwyna Jebba, prvého generálneho tajomníka Organizácie Spojených národov, ktorý zastával túto funkciu v dočasnom postavení v období bezprostredne po vzniku OSN. Text analyzuje jeho profesionálne pozadie, hlavné úlohy a výzvy spojené s budovaním Sekretariátu OSN a organizáciou prvých zasadnutí hlavných orgánov organizácie. Pozornosť sa sústreďuje najmä na administratívny a inštitucionálny rozmer jeho pôsobenia, ktorý zohral kľúčovú úlohu pri prechode OSN z normatívneho projektu do fázy fungujúcej medzinárodnej inštitúcie. Príspevok poukazuje na význam Jebbovho dôrazu na profesionalitu, nestrannosť a nezávislosť medzinárodných úradníkov, ktoré sa stali základnými princípmi fungovania Sekretariátu OSN. Napriek krátkemu trvaniu jeho mandátu predstavuje Jebbovo pôsobenie dôležitý, hoci často opomínaný, príspevok k formovaniu inštitucionálnej identity Organizácie Spojených národov.

Kľúčové slová: Gladwyn Jebb, generálny tajomník OSN, vznik OSN, Sekretariát OSN, medzinárodná administratíva

Úvod

Vznik Organizácie Spojených národov (OSN) v roku 1945 predstavoval prelomový okamih vo vývoji medzinárodných vzťahov. Ako pri každej novej medzinárodnej inštitúcii, aj v tomto prípade zohrali kľúčovú úlohu osobnosti, ktoré stáli pri jej počiatkoch a určovali prvé smerovanie. Jednou z nich bol britský diplomat Gladwyn Jebb (1900 – 1996), ktorý sa stal prvým generálnym tajomníkom OSN, hoci len v dočasnom postavení (United Nations, 2020).

Jeho mandát v období od 24. októbra 1945 do 2. februára 1946 bol časovo obmedzený, no z hľadiska fungovania novej organizácie mimoriadne významný. Jebb bol poverený vedením Sekretariátu OSN a organizáciou prvých zasadnutí Valného zhromaždenia a Bezpečnostnej rady (Urquhart, 1991). Pôsobil v čase, keď sa medzinárodný systém nachádzal na rázcestí: druhá svetová vojna sa skončila, no medzi bývalými spojencami sa už črtali prvé konfliktné línie, ktoré neskôr prerástli do studenej vojny (Mazower, 2012).

Jeho úloha bola špecifická. Nešlo o prijímanie politických rozhodnutí ani o diplomatické sprostredkovanie, ale o prechod OSN z fázy normatívneho projektu do fázy fungujúcej medzinárodnej organizácie.

1 Životopis a profesionálne pozadie

Gladwyn Jebb sa narodil v Anglicku v roku 1900. Študoval na Magdalene College, University of Cambridge, kde sa zamerával na históriu a klasické štúdiá (Jebb, 1976). Po skončení štúdií vstúpil do britskej diplomatickej služby, čo mu otvorilo cestu k celoživotnej kariére v oblasti medzinárodných vzťahov.

V medzivojnovom období pracoval na Ministerstve zahraničných vecí Spojeného kráľovstva, kde sa venoval otázkam odzbrojenia a multilaterálnej spolupráce. Počas druhej svetovej vojny pôsobil na viacerých pozíciách, ktoré ho priamo zapojili do plánovania povojnového usporiadania Európy.

V roku 1945 bol súčasťou britskej delegácie na konferencii v San Franciscu, ktorá vyústila do prijatia Charty OSN. Po jej ratifikácii bol poverený, aby dočasne viedol Sekretariát OSN – čo z neho urobilo prvého generálneho tajomníka organizácie, hoci iba „v úradníckom zmysle slova“ (Russell, 1958).

2 Hlavné výzvy a krízy počas jeho funkčného obdobia

Jebbovo pôsobenie vo funkcii generálneho tajomníka bolo krátke a jeho úlohy mali prevažne organizačný a technický charakter. Nečelil bezprostredným vojnovým konfliktom ani globálnym humanitárnym krízam, jeho hlavnou výzvou však bolo „postaviť OSN na nohy“ a zabezpečiť jej základnú funkčnosť.

Medzi jeho najdôležitejšie úlohy patrili:

- vytvorenie základnej organizačnej štruktúry Sekretariátu OSN,
- prijímanie prvých zamestnancov a nastavenie pravidiel ich nezávislosti,
- príprava prvého zasadnutia Valného zhromaždenia v Londýne (10. január 1946),
- zabezpečenie technických a organizačných podmienok pre zasadnutia Bezpečnostnej rady,
- koordinácia spolupráce medzi zakladajúcimi členskými štátmi.

Prvé zasadnutie Valného zhromaždenia v Londýne predstavovalo historický moment. Delegáti z 51 štátov sa stretli v Central Hall Westminster, aby začali naplňovať Chartu OSN a prijali základné procedurálne rozhodnutia, vrátane vytvorenia Medzinárodného súdneho dvora a dohody o sídle organizácie (Mazower, 2012). Jebb v tomto procese zohrával kľúčovú úlohu v zákulisí – zabezpečoval organizáciu rokovaní, dohliadal na protokol a dbal na plynulé fungovanie novovznikajúceho aparátu (Urquhart, 1991).

3 Reformné iniciatívy a politická agenda

Na rozdiel od svojich nástupcov Jebb nepredkladal rozsiahle politické vízie ani reformné programy. Jeho mandát bol jasne ohraničený a zameraný na vytvorenie základných administratívnych predpokladov pre budúce fungovanie OSN. Napriek tomu prijal viacero dôležitých rozhodnutí, ktoré mali dlhodobý význam.

Osobitný dôraz kladol na:

- nezávislosť medzinárodných úradníkov od národných vlád,
- profesionalitu a efektívnosť administratívy,
- nestrannosť Sekretariátu ako kľúčového prvku dôveryhodnosti OSN.

Brian Urquhart (1991) neskôr poukázal na to, že Jebb vytvoril základný „štýl“ fungovania Sekretariátu – vecný, pragmatický a politicky zdržanlivý –, ktorý sa stal vzorom pre nasledujúce desaťročia.

4 Vzťahy s členskými štátmi a inými aktérmi

V čase Jebbovho pôsobenia mala OSN 51 zakladajúcich členských štátov. Vzťahy medzi nimi boli od začiatku poznačené rastúcim napätím medzi Spojenými štátmi americkými a Sovietskym zväzom, ktoré sa prejavovalo už počas prvých rokovaní v Londýne (Mazower, 2012).

Ako britský diplomat mal Jebb prirodzene blízke vzťahy s Londýnom a Washingtonom, no usiloval sa zachovať nestranný prístup. Jeho cieľom bolo udržať funkčnú spoluprácu veľmocí v Bezpečnostnej rade a zároveň zabezpečiť, aby menšie štáty vnímali OSN ako inkluzívnu a legitímnu organizáciu.

Vzťahy s neštátnymi aktérmi a občianskou spoločnosťou boli v tomto počiatočnom období obmedzené, keďže OSN bola ešte výlučne medzi štátnou organizáciou. Jebbova

skúsenosť však naznačila, že v budúcnosti bude spolupráca s verejnosťou a odbornou komunitou zohrávať čoraz väčšiu úlohu.

5 Hodnotenie a odkaz

Gladwyn Jebb sa do dejín OSN nezapísal ako politický líder ani diplomatický vizionár. Jeho význam spočíva predovšetkým v organizačnej stabilizácii novej inštitúcie.

Jeho hlavný prínos možno zhrnúť nasledovne:

- pripravil administratívnu a inštitucionálnu pôdu pre pôsobenie prvého riadneho generálneho tajomníka Trygveho Liea,
- zabezpečil, že OSN bola schopná fungovať hneď od začiatku svojej činnosti,
- vytvoril základné princípy profesionality a nestrannosti Sekretariátu.

Zásadná kritika jeho pôsobenia sa v literatúre prakticky nevyskytuje, čo súvisí s krátkym a technickým charakterom jeho mandátu (Urquhart, 1991).

Po odchode z OSN pokračoval Jebb v diplomatickej a politickej kariére. Pôsobil ako britský veľvyslanec vo Francúzsku v rokoch 1954 – 1960, stal sa členom Snemovne lordov a aktívne sa zapájal do verejného života. Vo svojich pamätiach sa k obdobiu pôsobenia v OSN vracal s vedomím, že jeho úloha bola „dočasná, no nevyhnutná“ (Jebb, 1976).

Záver

Gladwyn Jebb zohral špecifickú, no kľúčovú úlohu v dejinách Organizácie Spojených národov. Jeho prínos spočíval v tom, že premenil normatívny rámec Charty OSN na prakticky fungujúcu inštitúciu. Jeho krátky mandát ukázal, že funkcia generálneho tajomníka má význam nielen politický, ale aj administratívny.

Hoci je Jebb často vnímaný ako „zabudnutý“ generálny tajomník, bez jeho práce by OSN nemohla začať svoju činnosť v roku 1946 tak plynulo. Predstavuje príklad toho, že aj technokratické a organizačné schopnosti môžu mať zásadný historický význam.

Referencie:

- Dilks, D. (1996). *Gladwyn: A memoir*. Macmillan.
- Jebb, G. (1976). *The memoirs of Lord Gladwyn*. Weidenfeld & Nicolson.
- Mazower, M. (2012). *Governing the world: The history of an idea*. Penguin.
- Russell, R. B. (1958). *A history of the United Nations Charter*. Brookings Institution.
- United Nations. (2020). *The Secretaries-General of the United Nations*.
<https://www.un.org/sg/en/content/sg/sgs-who>
- Urquhart, B. (1991). *A life in peace and war*. Harper & Row.

TRYGVE LIE (1946–1952): ZAČIATKY A VÝZVY STUDENEJ VOJNY

Mgr. František Škvrnda, PhD.

Ekonomická univerzita v Bratislave, Fakulta medzinárodných vzťahov
email: frantisek.skvrnda2@euba.sk

Abstrakt: Kapitola sa venuje pôsobeniu Trygveho Liea, prvého riadneho generálneho tajomníka Organizácie Spojených národov, ktorý zastával túto funkciu v rokoch 1946 – 1952, teda v období formovania povojnového medzinárodného poriadku a nástupu studenej vojny. Text analyzuje jeho profesionálne a politické pozadie, ako aj hlavné výzvy, ktorým čelil pri budovaní novej medzinárodnej organizácie v podmienkach rastúcej bipolarity. Pozornosť sa sústreďuje na jeho úlohu počas kľúčových kríz tohto obdobia, najmä berlínskej blokády, konfliktu na Blízkom východe a kórejskej vojny, ako aj na jeho reformné iniciatívy v oblasti kolektívnej bezpečnosti, humanitárnej spolupráce a profesionalizácie Sekretariátu OSN. Kapitola hodnotí Lieovo pôsobenie v kontexte napätia medzi normatívnymi cieľmi OSN a politickou realitou studenej vojny a poukazuje na jeho prínos k inštitucionálnemu formovaniu Organizácie Spojených národov.

Kľúčové slová: Trygve Lie, generálny tajomník OSN, studená vojna, kolektívna bezpečnosť, Sekretariát OSN

Úvod

Trygve Halvdan Lie (1896 – 1968) zaujíma v dejinách medzinárodných vzťahov a medzinárodných organizácií výnimočné miesto. V rokoch 1946 – 1952 pôsobil ako prvý riadny generálny tajomník Organizácie Spojených národov (OSN), ktorá vznikla bezprostredne po druhej svetovej vojne s ambíciou nahradiť zlyhanú Spoločnosť národov a vytvoriť nový systém kolektívnej bezpečnosti (Barros, 1989; Russell, 1958). Lie sa tak ocitol v centre formovania povojnového globálneho poriadku, ktorý bol determinovaný snahou o stabilizáciu medzinárodných vzťahov, obnovu dôvery medzi štátmi a prevenciu ďalších ozbrojených konfliktov (Mazower, 2012).

Úvodné povojnové roky boli charakteristické výrazným idealizmom a presvedčením, že skúsenosť druhej svetovej vojny povedie k vytvoreniu spravodlivejšieho a trvalejšieho mieru. Zároveň však toto obdobie odhalilo hlboké rozpory medzi bývalými spojencami, predovšetkým medzi Spojenými štátmi americkými a Sovietskym zväzom, ktoré postupne prerástli do bipolárnej konfrontácie studenej vojny (Hamilton, 1950; Mazower, 2012). Tento vývoj zásadne ovplyvnil fungovanie OSN a výrazne formoval postavenie a manévrovací priestor generálneho tajomníka.

Trygve Lie v tomto kontexte neplnil iba administratívne úlohy spojené s budovaním inštitucionálnej infraštruktúry novej organizácie a zabezpečením jej plynulého chodu. Zároveň predstavoval symbol snahy o udržanie dialógu medzi veľmocami a o vyvažovanie ich mocenských záujmov s potrebami menších členských štátov (Urquhart, 1991). Jeho pôsobenie tak od začiatku ilustrovalo napätie medzi normatívnymi cieľmi OSN a politickou realitou rýchlo sa polarizujúceho medzinárodného systému (Aggelen, 2009).

Do funkcie generálneho tajomníka priniesol Trygve Lie osobitú kombináciu právnického vzdelania, sociálnodemokratického presvedčenia a politického pragmatizmu. Jeho dôraz na princíp kolektívnej bezpečnosti a medzinárodnej solidarity výrazne ovplyvnil prvé kroky

Bezpečnostnej rady OSN a formovanie inštitucionálnych základov organizácie v jej počiatočnom období (Lie, 1954; Muldoon, 2007).

1 Životopis a profesionálne pozadie

Trygve Halvdan Lie sa narodil 16. júla 1896 v Kristianii (dnešné Oslo) do robotníckej rodiny. Jeho otec Martin Lie, povoláním tesár, zahynul pri pracovnom úraze v roku 1897, čo rodinu uvrhlo do zložitých sociálnych a ekonomických podmienok (Barros, 1989). Matka Hulda Arnesen pracovala ako šička a zabezpečovala domácnosť z obmedzených finančných prostriedkov. Skromné sociálne prostredie, v ktorom Lie vyrastal, výrazne ovplyvnilo jeho neskoršie politické presvedčenie o potrebe sociálnej spravodlivosti a aktívnej úlohy štátu pri ochrane zraniteľných skupín obyvateľstva (Aggelen, 2009).

Napriek nepriaznivým podmienkam bol Lie mimoriadne nadaným študentom. Vyštudoval právo na Univerzite v Osle, kde sa už počas štúdií aktívne zapájal do robotníckeho hnutia, najmä prostredníctvom Nórskej robotníckej strany (Det norske Arbeiderparti) (Barros, 1989). Jeho právnické vzdelanie v kombinácii s politickým angažmánom mu umožnilo rýchly postup v straníckych štruktúrach. Po ukončení štúdia pôsobil ako právny poradca vedenia strany a neskôr ako sekretár jej výkonného orgánu, čím získal významný vplyv na formovanie legislatívnych a politických stratégií (Lie, 1954).

Trygve Lie patril ku generácii politikov, ktorí sa zásadným spôsobom podieľali na transformácii nórskej ľavicovej politiky z radikálnej orientácie na pragmatický sociálnodemokratický model západoeurópskeho typu (Aggelen, 2009). Jeho odborná znalosť legislatívnych procesov, právneho systému a schopnosť politického vyjednávania posilňovali jeho reputáciu spoľahlivého a takticky zdatného politického aktéra. Prvýkrát sa stal ministrom v roku 1935, keď sa Nórska robotnícka strana po tzv. krízovej dohode s Roľníckou stranou stala súčasťou vládneho kabinetu Johana Nygaardsvola (Barros, 1989). Lie vtedy prevzal post ministra spravodlivosti a presadzoval reformy pracovného práva a posilnenie mechanizmov riešenia priemyselných sporov.

V roku 1939 bol vymenovaný za ministra obchodu a zásobovania, čím sa ocitol v centre hospodárskeho riadenia krajiny. Po nemeckej okupácii Nórska v apríli 1940 sa nórska vláda presunula do exilu v Londýne, kde Lie prevzal rezort zahraničných vecí (Russell, 1958). V tejto funkcii sa aktívne zúčastňoval na koordinácii spojeneckej politiky a na príprave povojnového medzinárodného usporiadania. Zároveň zohral významnú úlohu pri správe nórskej obchodnej flotily, ktorá mala zásadný význam pre zásobovanie Spojeného kráľovstva počas vojny (Barros, 1989).

Počas druhej svetovej vojny sa Lie zapojil do prípravných rokovaní, ktoré viedli k vzniku Organizácie Spojených národov. Na konferencii v San Franciscu v roku 1945 predsedal kľúčovému výboru zodpovednému za formulovanie štatútu Bezpečnostnej rady OSN (Russell, 1958). Vďaka tejto skúsenosti a svojej akceptovateľnosti pre Spojené štáty americké aj Sovietsky zväz bol vo februári 1946 zvolený za prvého riadneho generálneho tajomníka OSN (United Nations, 2020; Cordier & Foote, 1969).

2 Hlavné výzvy a krízy počas jeho funkčného obdobia

Funkčné obdobie Trygveho Liea ako generálneho tajomníka OSN sa časovo prekrývalo s nástupom studenej vojny, ktorá zásadne ovplyvnila fungovanie Organizácie Spojených národov a obmedzila jej schopnosť konať ako neutrálny nástroj kolektívnej bezpečnosti (Mazower, 2012; Urquhart, 1991). Lie bol nútený pôsobiť v prostredí rastúcej bipolarity, v ktorom sa Bezpečnostná rada stávala čoraz častejšie paralyzovanou politickými spormi medzi Spojenými štátmi americkými a Sovietskym zväzom (Russell, 1958).

2.1 Berlín a otázka Nemecka

Jednou z prvých veľkých skúšok OSN počas Lieovho mandátu bola berlínska blokáda v rokoch 1948 – 1949. Kríza vznikla v dôsledku rozdielnych predstáv víťazných mocností o budúcom usporiadaní Nemecka a postavení Berlína, ktorý sa stal symbolom rastúceho rozdelenia Európy (Mazower, 2012).

Hoci OSN nezohrala v riešení krízy rozhodujúcu úlohu, Lie sa usiloval udržiavať komunikačné kanály medzi veľmocami a zdôrazňoval potrebu mierového riešenia sporu (Urquhart, 1991). Táto situácia zároveň ukázala limity generálneho tajomníka v prípade, keď sa jadrové záujmy veľmocí dostali do priameho konfliktu (Aggelen, 2009).

2.2 Palestína a Blízky východ

Ďalšou významnou výzvou bola otázka Palestíny a vznik štátu Izrael v roku 1948. OSN zohrala kľúčovú úlohu v procese rozdelenia mandátneho územia a následne v monitorovaní konfliktu medzi Izraelom a arabskými štátmi (Barros, 1989).

Trygve Lie podporoval aktívne zapojenie OSN do riešenia konfliktu a presadzoval vyslanie mierových pozorovateľov, čím položil základy budúcich mierových operácií OSN (Urquhart, 1991). Palestínska kríza zároveň zvýraznila napätie medzi normatívnymi princípmi Charty OSN a politickými realitami regiónu (Mazower, 2012).

2.3 Kórejská vojna

Najvýznamnejšou a zároveň najkontroverzejšou krízou Lieovho mandátu bola kórejská vojna v rokoch 1950 – 1953. Po útoku Severnej Kórey na Južnú Kóreu Bezpečnostná rada OSN prijala rezolúcie umožňujúce použitie ozbrojenej sily na obranu Južnej Kórey, čo bolo možné aj v dôsledku dočasnej neúčasti Sovietskeho zväzu na rokovaníach (Russell, 1958).

Lie otvorene podporil zásah OSN vedený Spojenými štátmi americkými, čo výrazne posilnilo jeho postavenie v západnom bloku, no zároveň viedlo k strate dôvery zo strany Sovietskeho zväzu a jeho spojencov (Barros, 1989; Urquhart, 1991). Tento postoj zásadným spôsobom ovplyvnil ďalší priebeh jeho mandátu a stal sa jedným z dôvodov, prečo Moskva odmietla uznať jeho opätovné zvolenie v roku 1950 (Aggelen, 2009).

Zapojenie Organizácie Spojených národov do kórejského konfliktu predstavovalo zásadný precedens v dejinách kolektívnej bezpečnosti. Rezolúcie Bezpečnostnej rady OSN z júna 1950, prijaté v čase absencie Sovietskeho zväzu na zasadnutiach rady, vytvorili výnimočný právny a politický rámec pre použitie ozbrojenej sily pod mandátom OSN (Russell, 1958; United Nations, 1950). Tento krok výrazne posilnil praktický význam Charty OSN, no zároveň vyvolal otázky o hraniciach jej interpretácie a o miere politickej neutrality Organizácie Spojených národov (Mazower, 2012).

Úloha generálneho tajomníka v tomto procese bola neštandardná. Trygve Lie nebol len pasívnym administrátorom rozhodnutí Bezpečnostnej rady, ale aktívne podporoval uplatnenie princípu kolektívnej obrany proti agresii. Jeho verejné vystúpenia a diplomatická aktivita prispeli k legitimizácii zásahu a k mobilizácii podpory medzi členskými štátmi (Lie, 1954). Tento prístup však zároveň vystavil funkciu generálneho tajomníka riziku politickej polarizácie, keďže OSN bola vnímaná ako nástroj západného bloku v kontexte začínajúcej studenej vojny (Urquhart, 1995).

Z dlhodobej perspektívy možno kórejskú vojnu hodnotiť ako moment, ktorý zásadne ovplyvnil ďalší vývoj mierových operácií OSN. Ukázala potenciál Organizácie Spojených národov konať rozhodne v prípade porušenia medzinárodného mieru, ale zároveň odhalila jej závislosť od geopolitických okolností a moci stálych členov Bezpečnostnej rady (Mazower,

2012; Russell, 1958). Pre Trygveho Liea znamenala táto epizóda posilnenie jeho historického významu, no zároveň položila základy politických konfliktov, ktoré v konečnom dôsledku prispeli k predčasnému ukončeniu jeho mandátu (Barros, 1969).

3 Reformné iniciatívy a politická agenda

Funkčné obdobie Trygveho Liea bolo poznačené nielen reakciami na medzinárodné krízy, ale aj snahou o vybudovanie trvalej inštitucionálnej základne Organizácie Spojených národov. Ako prvý generálny tajomník sa usiloval presadiť predstavu OSN ako viacrozmernej organizácie, ktorá by nebola len fórom pre diplomatické rokovania, ale aktívnym aktérom v oblasti bezpečnosti, rozvoja a ochrany ľudských práv (Barros, 1989; Cordier & Foote, 1969).

Jednou z hlavných oblastí jeho reformnej agendy bola kolektívna bezpečnosť. Lie podporoval implementáciu článku 43 Charty OSN, ktorý predpokladal poskytovanie ozbrojených síl členskými štátmi pre potreby Bezpečnostnej rady. Presadzoval myšlienku stálych ozbrojených síl OSN ako nástroja, ktorý by organizácii umožnil efektívnejšie reagovať na hrozby mieru (Russell, 1958; Muldoon, 2007). Hoci sa tento koncept nikdy nepodarilo realizovať pre odpor veľmocí, iniciatíva poukázala na Lieovu snahu posilniť praktickú akčioschopnosť OSN.

Významnú pozornosť venoval aj rozvoju humanitárnej a sociálno-ekonomickej dimenzie organizácie. Počas jeho mandátu vznikli alebo sa konsolidovali kľúčové špecializované agentúry OSN, vrátane Detského fondu OSN (UNICEF) a Svetovej zdravotníckej organizácie (WHO), ktoré sa postupne stali trvalými piliermi globálnej spolupráce v oblasti zdravia a sociálnej ochrany (Mazower, 2012). Lie zároveň podporoval činnosť Hospodárskej a sociálnej rady (ECOSOC) ako nástroja koordinácie rozvojových politík a spolupráce s neštátnymi aktérmi (Aggelen, 2009).

Osobitnú pozornosť venoval otázke ľudských práv. Podporoval prácu Komisie OSN pre ľudské práva pod vedením Eleanor Rooseveltovej, ktorá v roku 1948 pripravila Všeobecnú deklaráciu ľudských práv. Hoci dokument nemal právne záväzný charakter, Lie ho považoval za zásadný normatívny míľnik, ktorý rozšíril mandát OSN aj do oblasti univerzálnych hodnôt a etických štandardov (Urquhart, 1991; Lopez-Claros et al., 2020).

Rovnako významná bola jeho snaha o profesionalizáciu a nezávislosť Sekretariátu OSN. Lie presadzoval prijímanie zamestnancov na základe odborných kvalifikácií a geografickej vyváženosti, pričom odmietal priamu politickú kontrolu zo strany členských štátov. Tento prístup sa však dostal do konfliktu s politickými tlakmi, najmä počas mccarthyovského obdobia v Spojených štátoch, keď bol Lie kritizovaný za nedostatočné bezpečnostné preverovanie zamestnancov OSN (Barros, 1989; Muldoon, 2007).

Jedným z najtrvalejších prínosov Trygveho Liea bolo systematické budovanie profesionálneho Sekretariátu OSN ako nezávislého administratívneho orgánu. V podmienkach povojnovej politickej polarizácie čelil Sekretariát silným tlakom zo strany členských štátov, ktoré sa usilovali presadzovať vlastné politické záujmy prostredníctvom personálnych rozhodnutí a administratívnych postupov (Urquhart, 1995).

Lie dôsledne presadzoval zásadu, podľa ktorej medzinárodní úradníci nemajú prijímať pokyny od národných vlád a majú konať výlučne v záujme Organizácie Spojených národov, ako to vyžaduje Charta OSN. Táto koncepcia nadobudla v praxi konkrétny obsah práve počas jeho mandátu, keď sa otázka lojality úradníkov stala predmetom politických sporov, najmä v kontexte mccarthyizmu v Spojených štátoch amerických (Lie, 1954; Barros, 1969).

Hoci Lie v týchto konfliktoch nedokázal vždy zabezpečiť plnú ochranu Sekretariátu pred vonkajšími tlakmi, jeho úsilie vytvorilo dôležitý precedens pre budúce pôsobenie generálnych tajomníkov. Profesionalizácia Sekretariátu sa stala jedným zo základných pilierov inštitucionálnej kontinuity OSN a významne ovplyvnila chápanie funkcie generálneho

tajomníka ako ochrancu nezávislosti medzinárodnej administratívy (Urquhart, 1995; Mazower, 2012).

Pôsobenie Trygveho Liea významne prispelo k normatívnemu formovaniu funkcie generálneho tajomníka OSN. Jeho mandát ukázal, že generálny tajomník nie je len technickým administrátorom rozhodnutí medzinárodných orgánov, ale môže vystupovať aj ako politický aktér s vlastným hodnotovým ukotvením. Tento posun mal zásadný vplyv na ďalší vývoj funkcie a vytvoril priestor pre aktívnejšie poňatie líderstva v rámci Organizácie Spojených národov (Urquhart, 1995).

Lieho pôsobenie zároveň odhalilo limity takéhoto prístupu. Aktívna podpora kolektívnej bezpečnosti počas kórejskej vojny posilnila autoritu OSN, no oslabila vnímanie neutrality generálneho tajomníka v očiach niektorých členských štátov. Tento rozpor medzi normatívnou zodpovednosťou a politickou neutralitou sa stal trvalou súčasťou diskusií o úlohe generálneho tajomníka a opakovane sa objavoval aj počas mandátov jeho nástupcov, najmä Dag Hammarskjölda (Mazower, 2012).

Z historického hľadiska možno Trygveho Liea považovať za zakladateľa politickej dimenzie funkcie generálneho tajomníka. Jeho skúsenosti a konflikty vytvorili dôležité poučenia pre neskorších lídrov OSN v otázkach rovnováhy medzi administratívnou nezávislosťou, normatívnym líderstvom a geopolitickými realitami (Barros, 1969; Urquhart, 1995).

4 Vzťahy s členskými štátmi a inými aktérmi

Vzťahy Trygveho Liea s členskými štátmi boli od začiatku jeho mandátu výrazne ovplyvnené bipolárnym charakterom medzinárodného systému. Spojené štáty americké vnímali OSN ako dôležitý nástroj legitimizácie povojnovej bezpečnostnej architektúry a spočiatku Liea podporovali ako spoľahlivého partnera (Hamilton, 1950). Táto podpora sa však postupne oslabovala v dôsledku jeho odmietania prispôbiť Sekretariát OSN jednostrannej protikomunistickej línii.

Vzťahy so Sovietskym zväzom boli ešte komplikovanejšie. Hoci Lieova sociálnodemokratická minulosť a skúsenosti z robotníckeho hnutia mu spočiatku zabezpečili určitú mieru dôvery, jeho jednoznačný postoj počas kórejskej vojny viedol k otvorenému konfliktu so sovietskou diplomaciou. V roku 1951 Sovietsky zväz oficiálne požadoval jeho rezignáciu, čím sa Lie stal jednou z prvých politických obetí studenej vojny v rámci OSN (Barros, 1989; Urquhart, 1991).

Naopak, mnohé menšie a novovznikajúce štáty vnímali Lieovo pôsobenie pozitívne, najmä pre jeho dôraz na inkluzívnosť, geografickú rovnováhu a podporu dekolonizačných procesov. OSN sa počas jeho mandátu aktívne zapojila do riešenia otázky nezávislosti Indonézie, čo predstavovalo jeden z prvých úspechov organizácie v oblasti dekolonizácie (Ravndal, 2016).

Lie podporoval aj spoluprácu s mimovládnyimi organizáciami prostredníctvom konzultatívneho štatútu pri ECOSOC, čím prispel k postupnému rozšíreniu okruhu aktérov zapojených do globálneho riadenia (Aggelen, 2009).

Záver

Pôsobenie Trygveho Liea na poste generálneho tajomníka Organizácie Spojených národov bolo výrazne determinované nástupom studenej vojny a rastúcou polarizáciou medzinárodného systému. Na jednej strane sa mu podarilo položiť pevné inštitucionálne základy novej organizácie a rozšíriť jej mandát do oblastí kolektívnej bezpečnosti, ľudských práv a globálneho rozvoja. Na druhej strane sa stal jednou z prvých obetí geopolitických

konfliktov medzi veľmocami, ktoré výrazne obmedzili jeho schopnosť vystupovať ako nestranný sprostredkovateľ (Urquhart, 1991; Barros, 1989).

Lieovo dedičstvo spočíva predovšetkým v tom, že ukázal potenciál funkcie generálneho tajomníka presahovať čisto administratívnu rovinu. Jeho snaha o profesionalizáciu Sekretariátu, rozvoj špecializovaných agentúr a normatívne ukotvenie ľudských práv významne ovplyvnila ďalší vývoj OSN. Zároveň však jeho rezignácia v roku 1952 ilustruje štrukturálne limity tejto funkcie v podmienkach bipolárneho sveta.

Skúsenosť Trygveho Liea tak predstavuje dôležité poučenie o napätí medzi normatívnym ideálom OSN a politickou realitou medzinárodných vzťahov. Ukazuje, že autorita generálneho tajomníka nevychádza z donucovacej moci, ale z kombinácie inštitucionálnej legitimity, osobného líderstva a schopnosti navigovať medzi protichodnými záujmami členských štátov.

Referencie:

- Barros, J. (1989). *Trygve Lie and the Cold War: The UN Secretary-General pursues peace, 1946–1953*. Northern Illinois University Press.
- Cordier, A. W., & Foote, W. (1969). *Public papers of the Secretaries-General of the United Nations. Vol. I: Trygve Lie, 1946–1953*. Columbia University Press.
- Hamilton, T. (1950). *The United Nations and the United States*. Carnegie Endowment for International Peace.
- Lie, T. (1954). *In the cause of peace: Seven years with the United Nations*. Macmillan.
- Lopez-Claros, A., Dahl, A. L., & Groff, M. (2020). *Global governance and the emergence of global institutions for the 21st century*. Cambridge University Press.
- Mazower, M. (2012). *Governing the world: The history of an idea*. Penguin.
- Muldoon, J. P. (2007). *The architecture of global governance: An introduction to the study of international organizations*. Westview Press.
- Ravndal, E. (2016). *UN peacekeeping and decolonization: The case of Indonesia*. *Journal of Peace Research*, 53(3), 345–358. <https://doi.org/10.1177/0022343316633437>
- Russell, R. B. (1958). *A history of the United Nations Charter*. Brookings Institution.
- United Nations. (1950). *Yearbook of the United Nations 1950*. United Nations.
- Urquhart, B. (1991). *A life in peace and war*. Harper & Row.

DAG HAMMARSKJÖLD (1953–1961): PREVENTÍVNA DIPLOMACIA A MIEROVÉ OPERÁCIE OSN

prof. Ing. Ľudmila Lipková, CSc.

Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne, Katedra politológie

email: ludmila.lipkova@tnuni.sk

Abstrakt: Dag Hammarskjöld zastával funkciu generálneho tajomníka OSN ako druhý v poradí po Trygvem Halvdanovi Lieovi (1946–1952) z Nórska (Trygve Halvdan Lie, 2025). V príspevku sa zaoberáme osobným vkladom tohto veľkého Švéda do dejín rozvoja Organizácie Spojených národov a jeho prínosom k mierovému usporiadaniu medzinárodných konfliktov počas výkonu jeho funkcie. Do tejto vysokej funkcie bol zvolený jednomyselne dvakrát, a to v roku 1953 a v roku 1957. Jeho pôsobenie na čele najvýznamnejšej medzinárodnej organizácie zanechalo výraznú stopu v podobe viacerých novátorských prístupov vo svetovej diplomacii. S jeho menom sa spájajú pojmy ako preventívna diplomacia a tichá diplomacia. Aktívne sa usiloval o diplomatické riešenie viacerých medzinárodných kríz alebo sa podieľal na pokusoch o ich riešenie. Dag Hammarskjöld prispel k mierovému riešeniu Suezskej krízy (1956) (The Editors of Encyclopaedia Britannica, 2025), k riešeniu konfliktu medzi Jordánskom a Libanonom (1958) (Maksoud et al., 2025), k oslobodeniu amerických letcov z čínskeho zajatia po Kórejskej vojne (1954–1955) (United Nations, 2025), k riešeniu separatistického konfliktu v Katange v Kongu (United Nations Archives and Records, 2025) a ďalších. Dag Hammarskjöld patrí v histórii Organizácie Spojených národov k najvýraznejším osobnostiam, ktoré zastávali post jej generálneho tajomníka.

Kľúčové slová: Generálny tajomník OSN, preventívna diplomacia, mierové sily OSN.

Úvod

Po utrpeniach Druhej svetovej vojny bola v roku 1945 založená Organizácia Spojených národov s ústredným poslaním: udržiavať medzinárodný mier a bezpečnosť (United Nations, 2025). OSN sa snaží dosahovať svoje ciele tým, že pracuje na predchádzaní konfliktom, pomáha znepriateleným stranám v konflikte uzatvárať mier, nasadzuje mierové jednotky a vytvára podmienky na udržanie a rozvoj mieru. Tieto činnosti sa často prekrývajú a mali by sa navzájom posilňovať, aby boli účinné. Tak, ako úspešnosť každej inštitúcie závisí od osobnosti jej najvyššieho predstaviteľa, tak je to i v prípade OSN. Doposiaľ sa na poste generálneho tajomníka tejto najvýznamnejšej svetovej organizácie vystriedalo desať veľkých svetových diplomatov.

Za osemdesiat rokov činnosti OSN čelila táto organizácia najrôznejším výzvam najmä v oblasti medzinárodnej bezpečnosti a v posledných desaťročiach i v oblasti zachovania životného prostredia na planéte. Mnohé úspechy či neúspechy OSN sú pripisované schopnostiam jej najvyšších predstaviteľov – generálnych tajomníkov. Medzi najvýraznejšie osobnosti v doterajšej histórii funkcie generálneho tajomníka OSN patrí švédsky diplomat Dag Hammarskjöld. Ako autorka tohto príspevku si dovoľím tvrdiť, že Dag Hammarskjöld je historicky najvýznamnejšou osobnosťou pôsobiaceou od roku 1945 na tomto poste.

Príspevok o Dagovi Hammarskjöldovi začneme jeho výrokom o úlohe tejto inštitúcie: „OSN bola vytvorená nie preto, aby priviedla ľudstvo do raja, ale aby ho zachránila pred peklom.“

1 Životopis a profesionálne pozadie

Dag Hjalmar Agne Carl Hammarskjöld sa narodil 29. júla 1905 v Jönköpingu vo Švédsku. Bol to diplomat, politik, ekonóm a básnik. V rokoch 1953 až 1961 zastával ako druhý v poradí funkciu generálneho tajomníka Organizácie Spojených národov. Silou medzinárodného pôsobenia svojej osobnosti zvýšil prestíž a efektívnosť činnosti tejto organizácie. V roku 1961 mu bola in memoriam udelená Nobelova cena za mier (Encyclopaedia Britannica, 2025; Dag Hammarskjöld Foundation, 2025).

Pochádzal z významnej švédskej rodiny. Jeho otec Hjalmar Hammarskjöld (1862–1953) zastával počas Prvej svetovej vojny v rokoch 1914–1917 funkciu švédskeho predsedu vlády. Od roku 1918 až do svojej smrti bol jedným z osemnástich doživotných členov Švédskej akadémie, ktorá stanovuje normy švédskeho jazyka a navrhuje kandidátov na udelenie Nobelovej ceny za literatúru (The Editors of Encyclopaedia Britannica, 2025).

„Od generácií vojakov a vládnych úradníkov z otcovej strany som zdedil presvedčenie, že žiadny život nie je uspokojujúcejší ako nezištná služba vlasti alebo ľudstvu. Od učencov a duchovných z matkinej strany som zdedil presvedčenie, že aj v najradikálnejšom výklade evanjelia sú si všetci ľudia rovní ako Božie deti a mali by sme sa s nimi stretávať a správať sa k nim ako k našim Božím blíždym“ (Causey, 2025).

V rokoch 1923–1930 študoval Dag Hammarskjöld na Univerzite v Uppsale mnohé vedné odbory: francúzsku literatúru a históriu, filozofiu, politickú ekonomiu a právo. Z cudzích jazykov ovládal jazyk anglický, francúzsky a nemecký. Venoval sa športu, najmä gymnastike a alpinizmu. Určitý čas viedol Švédsky klub alpinistov. Sám seba označoval za politicky nezávislého. Nikdy nebol členom žiadnej politickej strany (Dag Hammarskjöld Foundation, 2025).

2 Dag Hammarskjöld ako ekonóm

Dag Hammarskjöld sa v zásade často hlásil k liberálnemu ekonomickému systému s dôrazom na obmedzenú intervenciu štátu do ekonomiky. Jeho podiel na realizácii hospodárskej politiky Švédska bol však výrazne rozsiahlejší než len tie oblasti, ktoré boli v tomto príspevku uvedené ako ilustratívne príklady jeho pôsobenia na významných ekonomických postoch (Lindbeck, 2025).

Neskôr z ministerstva financií prešiel na ministerstvo zahraničných vecí, kde niesol hlavnú zodpovednosť za rozvoj medzinárodných hospodárskych vzťahov Švédska. Jeho najväčším konštruktívnym príspevkom k švédskej hospodárskej politike bolo jeho dlhoročné úsilie ako vyjednávača so západnými mocnosťami o opätovné začlenenie Švédska do medzinárodnej, predovšetkým západnej, hospodárskej spolupráce. Vzhľadom na švédske ústupky Nemecku počas vojny, ako aj na jeho do istej miery ústretový postoj k Sovietskemu zväzu bezprostredne po vojne, to nebola jednoduchá úloha. Navyše, problém pripojenia sa k západnej hospodárskej spolupráci bol komplikovaný vyjadrenou túžbou Švédska spojiť túto spoluprácu s neutralitou v zahraničnej a obrannej politike. Dag Hammarskjöld bol zručný vo vedení rokovaní posilňujúcich dôveru v zahraničných záležitostiach. Základy jeho následnej medzinárodnej kariéry boli pravdepodobne položené práve v tomto období rokovaní s inými krajinami (Lindbeck, 2025).

3 Dag Hammarskjöld ako básnik

Dag Hammarskjöld bol tiež básnikom, známym svojimi duchovnými a introspektívnymi veršami. Svoje myšlienky alebo „značky“ (*Vägmärken*) si zaznamenával počas celého svojho života do denníka v podobe poznámok, prózy a básní, v ktorých mapoval zložitosti svojej

vnútornej cesty duchovným smerom. Jeho denníky zachytávajú témy samoty, povinnosti, mystiky a hľadania svetla v tme. Slúžia ako osobné meditácie o existencii, povinnosti a hľadaní vnútorného pokoja. Vyjadrujú hlboké duchovné cesty a spojenie s prírodou, pričom autor využíva prírodné obrazy, ako sú lesy a hory, na preskúmanie svojej vnútornej krajiny (Dimitru, 2013).

Prvý zápis v denníku začína v roku 1925 a posledný bol napísaný niekoľko týždňov pred jeho smrťou. Táto jeho práca bola objavená až po jeho smrti v roku 1963. Jeho pôvodné texty sú napísané vo švédčine a boli preložené do mnohých jazykov. Jeho dielo *Značky (Markings)* bolo pôvodne publikované v Londýne vo vydavateľstve Faber & Faber v roku 1964 a odvtedy bolo niekoľkokrát znovu vydané (Hammar skjöld, 2020).

4 Dag Hammar skjöld vo funkcii generálneho tajomníka OSN

Dňa 7. apríla 1953 bol Dag Hammar skjöld na návrh Rady bezpečnosti jednomyseľne zvolený Valným zhromaždením za druhého generálneho tajomníka OSN. V septembri 1957 bol opäť jednomyseľne do tejto funkcie zvolený na druhé funkčné obdobie (United Nations, 2025).

Po nástupe do svojej funkcie sa Dag Hammar skjöld sústredil na tri hlavné smery rozvoja Organizácie Spojených národov: rozsah pôsobnosti funkcie generálneho tajomníka OSN, postavenie OSN v systéme medzinárodných vzťahov a prístup k riešeniu medzinárodných kríz (Stahn & Melber, 2014).

4.1 Úloha generálneho tajomníka OSN

Dag Hammar skjöld zastával názor, že generálny tajomník OSN nemá byť iba hovorcom Valného zhromaždenia, ale skutočne autonómnou osobnosťou, schopnou konať nezávisle a samostatne v záujme členských štátov OSN. Osobitný dôraz kládol na aktívne poňatie funkcie generálneho tajomníka OSN, ktorý nemá organizáciu len administratívne riadiť, ale má sa aj osobne a bezprostredne zapájať do riešenia medzinárodných kríz.

Počas funkčného obdobia Daga Hammar skjölda bol zavedený pojem „dobré služby generálneho tajomníka OSN“. Príkladom tohto nového prístupu a osobnej angažovanosti bola jeho návšteva v Pekingu v roku 1955 v súvislosti s oslobodením pätnástich zadržaných amerických letcov z obdobia kórejskej vojny, ktorej výsledkom bola tzv. „pekingská formula“ (Better World Campaign, 2025).

4.2 Postavenie OSN v systéme medzinárodných vzťahov

Vďaka pôsobeniu Daga Hammar skjölda na poste generálneho tajomníka OSN bola redefinovaná úloha OSN v systéme medzinárodných vzťahov. Administratívna reforma, ktorú presadzoval, prispela k prehĺbeniu nezávislosti organizácie, kde boli pôvodne kandidáti na kľúčové posty vyberaní tzv. „veľkou päťkou“ (Čínska republika – Taiwan, Francúzsko, ZSSR, Spojené kráľovstvo a Spojené štáty americké).

Po ukončení Kórejskej vojny v prvej polovici 50. rokov 20. storočia, v ktorej sa účasť OSN ukázala ako nedostatočne efektívna, došlo k oslabeniu jej autority. Organizácia bola často hodnotená ako byrokratická štruktúra odtrhnutá od reálnej medzinárodnej situácie a jej vplyv bol označovaný za málo významný. Táto kritická charakteristika, resp. vnímaná nečinnosť OSN, sa vysvetľovala najmä dôsledným uplatňovaním princípu nezasahovania do záležitostí patriacich do vnútornej kompetencie jednotlivých štátov, ako ho zakotvuje Charta OSN (OSN, 2019).

4.3 Prístup k riešeniu medzinárodných kríz

Počas výkonu funkcie generálneho tajomníka OSN v rokoch 1953–1961 sa odohralo viacero kľúčových svetových politických udalostí. Z titulu svojej funkcie sa Dag Hammarskjöld podieľal na riešení približne dvadsiatich medzinárodných kríz. S jeho menom sú neodmysliteľne spojené pojmy „preventívna diplomacia“ a „tichá diplomacia“ (Ramcharan, 2011).

5 Preventívna a tichá diplomacia

Pojmy „preventívna diplomacia“ a „tichá diplomacia“ sa postupne stali integrálnou súčasťou riešenia medzinárodných sporov v rámci OSN. Uplatnenie preventívnej diplomacie predznamenal článok 99 Charty Organizácie Spojených národov, ktorý generálnemu tajomníkovi priznáva právomoc upozorniť Bezpečnostnú radu na akékoľvek okolnosti ohrozujúce medzinárodný mier a bezpečnosť (OSN, 2019).

Už od samého začiatku pôsobenia OSN tento článok prakticky využíval jej prvý generálny tajomník Trygve Lie najmä na zhromažďovanie informácií o vznikajúcich napätých a nebezpečných situáciách, nadväzovanie kontaktov so zainteresovanými stranami, vysielanie osobitných vyslancov s cieľom podrobného preskúmania situácie a prijímanie opatrení smerujúcich k odvráteniu konfliktu alebo zvládnutiu kríz medzinárodného významu (Ramcharan, 2011).

Jedným z pozoruhodných príkladov uplatnenia Hammarskjöldovej „tichej diplomacie“ bolo jeho pôsobenie počas Suezskej krízy v roku 1956. Namiesto verejného odsúdenia zúčastnených aktérov sa sústredil na intenzívnu sprostredkovateľskú činnosť v zákulisí, pričom kládol dôraz na dialóg a kompromis. Ďalším významným príkladom jeho diplomatickej aktivity boli jeho rokovania s vtedajším čínskym premiérom Čou En-lajom o prepustení amerických vojnových zajatcov uväznených po kórejskej vojne v Číne. V histórii medzinárodných vzťahov je táto aktivita Daga Hammarskjölda známa pod označením „pekingská formula“ (Decoding the Unicorn, 2025; UN Library, 2025).

6 Mierové sily OSN – modré prilby

Dag Hammarskjöld ako druhý generálny tajomník OSN v rokoch 1953–1961 výrazne formoval rolu organizácie v medzinárodnom mierovom procese. Bol priekopníkom iniciatívnej diplomacie a často priamo zasahoval do konfliktov, aby boli dosiahnuté mierové riešenia. Pod jeho vedením sa misie OSN transformovali z pasívneho pozorovania na aktívne mierové operácie. Hammarskjöld inicioval a podporoval vysielanie mierových síl do krízových oblastí, čím položil základy pre moderné mierové operácie OSN. Jeho práca viedla k deeskalácii viacerých konfliktov a posilnila pozíciu OSN ako globálneho garanta mieru.

Spolu s kanadským ministrom zahraničných vecí Lesterom Bowlesom Pearsonom, ktorý získal v roku 1957 Nobelovu cenu za mier za zásadný prínos pri nasadení mierových síl pri riešení Suezskej krízy, sa mu pripisuje zásluha za prvú významnú inštitucionálnu inováciu mimo stricto sensu ustanovení Charty OSN – mierové operácie (The Nobel Peace Prize, 2025; Nobel Prize Centre, 2025).

Napriek obmedzeniam, ktoré Charta OSN definovala v súvislosti s pôsobením generálneho tajomníka, preukázal Dag Hammarskjöld silné vodcovské schopnosti a prevzal v tomto smere iniciatívu. Prvýkrát boli sformované sily špeciálneho určenia pod záštitou OSN – mierové sily známe pod názvom modré prilby. Dag Hammarskjöld sformuloval základné princípy pre fungovanie podobných misií za účelom operatívneho zásahu jednotiek OSN do

vzniknutých konfliktov. Pôsobenie mierových síl sa stalo jedným z najvýznamnejších nástrojov OSN vo sfére riešenia medzinárodných ozbrojených konfliktov.

K dnešnému dňu bolo uskutočnených približne 70 mierových operácií OSN, na ktorých sa podieľali príslušníci ozbrojených síl z desiatok krajín sveta (World Population Review, 2025).

Mierotvorcom, ktorí zahynuli počas účasti na riešení konfliktov, je udeľovaná Medaila Daga Hammarskjölda in memoriam (United Nations Peacekeeping, 2025).

7 Suezská kríza

Medzi najvýznamnejšie medzinárodné krízy v období výkonu funkcie Daga Hammarskjölda patrila Suezská kríza, kde OSN zohrala kľúčovú úlohu pri dosiahnutí prímeria medzi znepriatelenými stranami. Keď v roku 1956 oznámil vtedajší egyptský prezident Džamál Abd an-Násir plán znárodniť Suezský prieplav, vlády Izraela, Spojeného kráľovstva Veľkej Británie a Severného Írska a Francúzska sa rozhodli v rozpore s Chartou OSN uskutočniť vojenskú intervenciu, aby si udržali kontrolu nad touto strategickou dopravnou trasou.

Dagovi Hammarskjöldovi ako generálnemu tajomníkovi OSN sa podarilo využiť spoločné záujmy Spojených štátov amerických a Sovietskeho zväzu v tomto konflikte a obe strany podporili rezolúciu Bezpečnostnej rady, ktorá znemožnila Francúzsku a Spojenému kráľovstvu použiť právo veta. Bezpečnostná rada OSN prijala 13. októbra 1956 rezolúciu č. 118, ktorá sa stala jedným zo základných dokumentov rozvoja mierových operácií OSN a potvrdila význam aktívnej úlohy generálneho tajomníka pri riešení medzinárodných kríz (United Nations Security Council, 1956; Šagalov, 2013).

Do Egypta boli následne vyslané mierové sily OSN – tzv. modré prilby – ktorých prítomnosť zabránila vypuknutiu vojny medzi znepriatelenými stranami. Diplomatické schopnosti a rozhodný postup Daga Hammarskjölda pri riešení Suezskej krízy zostávajú dodnes považované za majstrovské dielo mierovej diplomacie (Šagalov, 2013).

8 Nepokoje v Kongu a tragická smrť Daga Hammarskjölda

Začiatkom 60. rokov 20. storočia v období dekolonizácie Afriky získala nezávislosť i bývalá belgická kolónia Kongo. V krajine, ktorá iba nedávno získala nezávislosť od Belgicka, vznikla vážna politická kríza. Začali sa vzbury v armáde a v niektorých provinciách sa zosilnili separatistické tendencie. Provincia Katanga na juhu krajiny, bohatá na nerastné suroviny (diamanty, kadmium, meď, striebro, uhlie, urán a iné), mala geostrategický význam pre západné štáty a pod vedením Moïseho Tschombého sa odtrhla od Konga a vyhlásila nezávislosť (Cordell, 2025a; Cordell, 2025b; Encyclopaedia Britannica, 2025).

V tejto situácii vyslalo Belgicko vojenský kontingent do Katangy, aby ochraňoval belgických občanov žijúcich v Kongu. Nerastné suroviny, ktoré sa nachádzali na území Katangy, zostali pod kontrolou belgických vojakov a belgickej ťažobnej spoločnosti Union Minière du Haut-Katanga (Encyclopaedia Britannica, 2025).

V noci 18. septembra 1961 v rámci poslednej, štvrtej návštevy Konga odcestoval Dag Hammarskjöld na rokovania s lídrom separatistov Moïsem Tschombém do mesta Ndola v dnešnej Zambii, vtedajšej Severnej Rodézii. Pri pristávaní lietadlo havarovalo a všetkých 16 pasažierov vrátane generálneho tajomníka OSN zahynulo (Borgen & Smith, 2011).

Bolo uskutočnených niekoľko vyšetrovaní, v rámci ktorých sa skúmali rôzne verzie havárie lietadla. Medzi nimi chyba pilota, technické problémy lietadla, obstreľovanie lietadla povstalcami z Katangy či nedostatok paliva. V roku 2011 britské noviny *The Guardian* publikovali výsledky nezávislého vyšetrovania, podľa ktorého bolo lietadlo Daga Hammarskjölda zostrelené. Valné zhromaždenie OSN následne iniciovalo nové vyšetrovanie,

ktorého výsledky naznačili, že lietadlo mohlo byť zostrelené zo vzduchu alebo zo zeme a verzia o chybe pilota bola vyhodnotená ako málo pravdepodobná (Borgen & Smith, 2011; United Nations, 2024).

Smrť Daga Hammarskjölda pri leteckej havárii v roku 1961 počas jeho poslednej misie v Kongu bola veľkou stratou pre svetovú diplomaciu.

8 Pamiatka Daga Hammarskjölda

Dag Hammarskjöld zahynul 18. septembra 1961 počas výkonu svojej funkcie generálneho tajomníka OSN pri leteckej havárii v Afrike. Za svoj mimoriadny prínos k mierovej diplomacii, rozvoju Organizácie Spojených národov a posilneniu jej úlohy v systéme medzinárodných vzťahov mu bola v roku 1961 in memoriam udelená Nobelova cena za mier (United Nations, 2025).

Od roku 1962 pôsobí Fond Daga Hammarskjölda so sídlom v Uppsale, ktorého cieľom je podporovať sociálny, politický a ekonomický pokrok národov, na ktorých Dagovi Hammarskjöldovi mimoriadne záležalo. Fond sa zameriava na podporu výskumu, dialógu a medzinárodnej spolupráce v oblasti mieru, bezpečnosti a globálneho rozvoja (Dag Hammarskjöld Foundation, 2025).

Namiesto záveru

História Daga Hammarskjölda je históriou veľkého človeka. Jeho profesionalita a schopnosti sa prejavili v pôsobení v rôznych verejných funkciách v jeho rodnom Švédsku. V plnej miere sa však prejavil jeho neobyčajný talentovaný diplomat vo funkcii generálneho tajomníka OSN, ktorú zastával od roku 1953 do svojej násilnej smrti v roku 1961.

Jeho meno sa spája s menom bývalého kanadského ministra zahraničných vecí Lestera Bowlesa Pearsona v kontexte formovania a nasadenia mierových síl OSN v ohniskách medzinárodných konfliktov. Sám sa osobne proaktívne zúčastňoval rokovaní medzi znepriatelenými stranami konfliktov a snažil sa o ich vyriešenie. Bol zástancom preventívnej diplomacie, ktorá, ako to vyplýva už z jej názvu, má predchádzať vzniku ozbrojených konfliktov medzi štátmi.

Ako najvyšší predstaviteľ Organizácie Spojených národov sa Dag Hammarskjöld počas svojho pôsobenia vo funkcii generálneho tajomníka aktívne zasadzoval za jej reformu s cieľom zvýšiť jej efektívnosť a relevantnosť v meniacom sa medzinárodnom prostredí. Uvedomoval si potrebu prispôbiť štruktúry a procesy OSN novým globálnym výzvam. Jednou z jeho priorít bolo posilnenie úlohy generálneho tajomníka a zlepšenie koordinačnej funkcie OSN v oblasti medzinárodného mieru a bezpečnosti. Snažil sa o prehĺbenie spolupráce medzi členskými štátmi a o posilnenie autority organizácie pri riešení globálnych problémov. Jeho víziou bola OSN, ktorá by mohla efektívnejšie reagovať na krízy a podporovať rozvoj.

Dag Hammarskjöld bol jedinečným diplomatom a vyjednávačom, ktorý vymedzil vektor rozvoja OSN na dlhé roky dopredu.

Text o Dagovi Hammarskjöldovi ukončíme jeho výrokom:

„Pre nikoho to nie je novinka, ale v rôznej miere cítime, že náš dnešný svet je viac ako kedykoľvek predtým jedným svetom. Slabosť jedného je slabosťou všetkých a sila jedného – nie vojenská sila, ale skutočná sila, ekonomická a sociálna sila, šťastie ľudí – je nepriamo silou všetkých. Prostredníctvom rôznych známych udalostí nám bola takpovediac vnútená svetová solidarita. Už to nie je voľba osvietených duchov; je to niečo, čo musia prijať aj tí, ktorých temperament vedie k izolacionizmu“ (Dag Hammarskjöld, 1956/2025).

Referencie:

- Better World Campaign. (2025, August 21). *The 1971 decision that still shapes Taiwan's place at the UN*.
<https://betterworldcampaign.org/blog/1971-decision-that-still-shapes-taiwans-place-at-the-un>
- Borgen, J., & Smith, G. (2011, August 17). *Dag Hammarskjöld: Evidence suggests UN chief's plane was shot down*. The Guardian.
<https://www.theguardian.com/world/2011/aug/17/dag-hammarskjold-un-secretary-general-crash>
- Causey, S. (2025). *The many talents of Dag Hammarskjöld: From economy to poetry*. Eccentric of Purpose.
<https://saracausey.com/f/the-many-talents-of-dag-hammarskj%C3%B6ld-from-economics-to-poetry>
- Cordell, D. (2025a). *History of the Democratic Republic of the Congo*. Encyclopaedia Britannica.
<https://www.britannica.com/place/Democratic-Republic-of-the-Congo/History>
- Cordell, D. (2025b). *Resources and power in the Democratic Republic of the Congo*. Encyclopaedia Britannica.
<https://www.britannica.com/place/Democratic-Republic-of-the-Congo/Resources-and-power>
- Dag Hammarskjöld. (1956/2025). *The UN – Its ideology and activism* (Speech to the Indian Council of World Affairs, 3 February 1956).
<https://www.daghammarskjold.se/dag-hammarskjold/quotes/>
- Dag Hammarskjöld Foundation. (2025). *Dag Hammarskjöld: Life and legacy*.
<https://www.daghammarskjold.se/dag-hammarskjold/dag-hammarskjold/>
- Dag Hammarskjöld Foundation. (2025, September 10). *Dag Hammarskjöld Foundation*.
<https://www.daghammarskjold.se/>
- Decoding the Unicorn. (2025, September 12). *Quiet diplomacy: Dag Hammarskjöld's approach to global leadership*.
<https://decodingtheunicorn.com/quiet-diplomacy-dag-hammarskjolds-approach-to-global-leadership/>
- Dimitru, P. (2013, March 7). *Dag Hammarskjöld: A UN legend. The rest is poetry*. Diplo.
<https://www.diplomacy.edu/blog/dag-hammarskjold-united-nations-legend-rest-poetry/>
- Encyclopaedia Britannica. (2025). *Dag Hammarskjöld*.
<https://www.britannica.com/biography/Dag-Hammarskjöld>
- Encyclopaedia Britannica. (2025). *Union Minière du Haut-Katanga*.
<https://www.britannica.com/topic/Union-Miniere-du-Haut-Katanga>
- Hammarskjöld, D. (2020, May 13). *Markings*. The Culturium.
<https://www.theculturium.com/dag-hammarskjold-markings/>
- Lindbeck, A. (2025). *Dag Hammarskjöld as economist and government official*. Institute of Industrial Economics.
<https://www.ifn.se/media/23qo0efj/2005-s%C3%A4rtreng-lindbeck-dag-hammarskj%C3%B6ld-as-economist-and-government-official-webb.pdf>
- Nobel Prize Centre. (2025, August 7). *Lester Bowles Pearson*.
<https://peaceprizelaureates.nobelpeacecenter.org/en/laureate/1957-lester-bowles-pearson>
- OSN. (2019). *Charta OSN a Medzinárodného súdneho dvora*.
<https://osn.cz/wp-content/uploads/2022/07/Charta-OSN-2019.pdf>

- Ramcharan, B. G. (2011). *Preventive diplomacy at the United Nations*. UN Chronicle, 48(2).
<https://www.un.org/en/chronicle/article/preventive-diplomacy-united-nations>
- Stahn, C., & Melber, H. (Eds.). (2014). *Peace diplomacy, global justice and international agency: Rethinking human security and ethics in the spirit of Dag Hammarskjöld*. Cambridge University Press.
- Šagalov, V. A. (2013). Dag Hammarskjöld i formirovanie koncepciji mirotvorčeskich operacij. In V. A. Šagalov (Ed.), *Meždunarodnyje otnošenija v XX–XXI v.: Materialy meždunarodnoj naučnoj konferencii v ramkach Pervych Čempalovskich čtenij posvjaščennyh 100-letiju so dňa roždenija professora I. N. Čempalova (1913–2008)* (pp. 104–108). Izdatel'stvo Uralského univerziteta.
- The Editors of Encyclopaedia Britannica. (2025). *Hjalmar Hammarskjöld, Swedish statesman*.
<https://www.britannica.com/biography/Hjalmar-Hammarskjold>
- The Nobel Peace Prize. (2025, August 2). *Lester Bowles Pearson – biographical*.
<https://www.nobelprize.org/prizes/peace/1957/pearson/biographical/>
- UN Library. (2025, August 12). *Dag Hammarskjöld and preventive diplomacy*.
<https://www.tumblr.com/un-library/10139145952/dag-hammarskj%C3%B6ld-and-preventive-diplomacy>
- United Nations. (2024, October 29). *63 years later, mystery still surrounds death of Dag Hammarskjöld*.
<https://www.un.org/en/delegate/63-years-later-mystery-still-surrounds-death-dag-hammarskj%C3%B6ld>
- United Nations. (2025). *Maintain international peace and security*. Peace, dignity and equality on a healthy planet.
<https://www.un.org/en/our-work/maintain-international-peace-and-security>
- United Nations. (2025, August 3). *1961 – Dag Hammarskjöld, second Secretary-General of the United Nations: Nobel Peace Prize*.
<https://www.un.org/about-us/nobel-peace-prize/dag-hammarskjold-1961>
- United Nations. (2025, September 11). *Selection and appointment of Dag Hjalmar Agne Carl Hammarskjöld*.
<https://www.un.org/sg/en/content/selection-and-appointment-of-dag-hjalmar-agne-carl-hammarskj%C3%B6ld>
- United Nations Archives and Records. (2025). *Katanga crisis*.
<https://archives.un.org>
- United Nations Peacekeeping. (2025, September 23). *Dag Hammarskjöld Medal*.
<https://peacekeeping.un.org/en/united-nations-medals>
- United Nations Security Council. (1956). *Resolution 118 (1956) adopted by the Security Council at its 743rd meeting of 13 October 1956*.
<https://digitallibrary.un.org/record/112088?v=pdf>
- World Population Review. (2025, September 10). *UN peacekeepers by country*.
<https://worldpopulationreview.com/country-rankings/un-peacekeepers-by-country>

U THANT (1961–1971): DESAŤ ROKOV NA ČELE OSN

Jakub Jaroš, MSc.

Ekonomická univerzita v Bratislave, Fakulta medzinárodných vzťahov
email: jakub.jaros@euba.sk

Abstrakt: Kapitola sa venuje pôsobeniu U Thanta, tretieho generálneho tajomníka Organizácie Spojených národov, ktorý zastával túto funkciu v rokoch 1961 – 1971, v období vrcholiacej studenej vojny, dekolonizácie a rastúceho významu globálnych normatívnych otázok. Kapitola analyzuje jeho osobné a profesionálne pozadie, špecifický štýl „tichej diplomacie“ a jeho úlohu pri riešení kľúčových kríz, najmä kubánskej raketovej krízy, konfliktu v Kongu a vojny vo Vietname. Pozornosť sa venuje aj jeho prínosu k rozvoju mierových operácií OSN, posilneniu normatívnej agendy v oblasti ľudských práv, rozvoja a životného prostredia, ako aj jeho dôrazu na morálnu autoritu funkcie generálneho tajomníka. Kapitola hodnotí U Thantovo pôsobenie ako významný posun od politicky exponovaného líderstva k diplomatickej zdržanlivosti a etickému pôsobeniu v podmienkach hlbokkej bipolarity.

Kľúčové slová: U Thant, generálny tajomník OSN, studená vojna, tichá diplomacia, morálna autorita, mierové operácie

Úvod

U Thant patrí medzi najvýznamnejšie, no zároveň najdiskrétnejšie osobnosti v dejinách Organizácie Spojených národov. Do funkcie generálneho tajomníka nastúpil v roku 1961 v mimoriadne napätom období studenej vojny, krátko po tragickej smrti Daga Hammarskjölda. Pôvodne bol vymenovaný ako dočasný nástupca, no jeho pôsobenie sa postupne ukázalo ako stabilizujúci prvok v čase hlbokých geopolitických konfliktov (Urquhart, 1994).

U Thantov štýl vedenia sa výrazne líšil od jeho predchodcov. Uprednostňoval diskretnú, zákulisnú diplomáciu pred verejnými vystúpeniami a dôraz kládol na osobnú dôveru, morálnu autoritu a schopnosť sprostredkovania. Tento prístup sa ukázal ako mimoriadne účinný najmä počas kubánskej raketovej krízy v roku 1962, keď zohral významnú úlohu pri zmierňovaní napätia medzi Spojenými štátmi americkými a Sovietskym zväzom (Dorn & Pauk, 2009).

Mandát U Thanta sa začal v období výraznej transformácie medzinárodného systému, keď sa bipolarita studenej vojny začala prelínať s procesom dekolonizácie a rastúcim počtom nových členských štátov Organizácie Spojených národov. Začiatok 60. rokov 20. storočia bol charakteristický kombináciou vysokého bezpečnostného napätia medzi superveľmocami a súčasne narastajúcich očakávaní voči OSN ako platforme pre riešenie konfliktov v novovznikajúcich štátoch Ázie a Afriky (Mazower, 2012).

Po smrti Daga Hammarskjölda v roku 1961 prevzal U Thant vedenie Organizácie Spojených národov v atmosfére neistoty, keď sa zároveň spochybňovala schopnosť OSN účinne reagovať na komplexné krízy. Jeho nástup do funkcie nebol sprevádzaný ambíciou zásadných inštitucionálnych reforiem, ale skôr snahou stabilizovať fungovanie organizácie a obnoviť dôveru medzi politicky rozdelenými členskými štátmi. U Thant vstupoval do funkcie s realistickým hodnotením možností OSN a s presvedčením, že primárnou úlohou generálneho tajomníka je predchádzať eskalácii konfliktov a udržiavať otvorené komunikačné kanály medzi aktérmi medzinárodného systému (Urquhart, 1995).

Zároveň sa jeho mandát odohrával v období, keď sa agenda OSN začala postupne rozširovať nad rámec tradičného chápania kolektívnej bezpečnosti. Otázky rozvoja, sociálnej

spravodlivosti a globálnej zodpovednosti štátov sa čoraz viac dostávali do popredia, čo kladlo nové nároky na úlohu generálneho tajomníka ako sprostredkovateľa medzi rozdielnymi politickými, ekonomickými a ideologickými záujmami. Tento širší kontext výrazne formoval štýl a priority U Thantovho pôsobenia (Mazower, 2012).

1 Životopis a profesionálne pozadie

U Thant sa narodil v roku 1909 v meste Pantanaw v Barme (dnešnom Mjanmarsku). Vyrastal v prostredí ovplyvnenom buddhistickými hodnotami, ktoré formovali jeho osobnostný aj profesionálny postoj k politike, moci a konfliktu (U Thant, 1978). Vzdelanie získal na Univerzite v Rangúne, kde sa venoval pedagogike a spoločenským vedám.

Pred nástupom do funkcie generálneho tajomníka pôsobil U Thant dlhé roky v diplomatických a administratívnych štruktúrach novovzniknutého nezávislého štátu Barma (dnes Mjanmarsko). Po druhej svetovej vojne bol úzko spätý s premiérom U Nuom, pre ktorého pracoval ako politický poradca a neskôr ako vysoký štátny úradník. Táto skúsenosť mu poskytla praktický vzhľad do problémov postkoloniálnych štátov, otázok rozvoja, suverenity a citlivého vyvažovania vzťahov medzi veľmocami, čo sa neskôr výrazne prejavilo v jeho prístupe k výkonu funkcie generálneho tajomníka (U Thant, 1978; Mazower, 2012).

Významnou etapou jeho profesionálnej dráhy bolo pôsobenie ako stály predstaviteľ Barmy pri Organizácii Spojených národov. V tejto pozícii si vybudoval reputáciu vyváženého a rešpektovaného diplomata, ktorý dokázal komunikovať s predstaviteľmi oboch blokov studenej vojny bez otvoreného ideologického vyhranenia. Jeho osobná skúsenosť s politikou nezúčastnenosti a dôraz na rešpektovanie suverenity štátov formovali jeho presvedčenie, že úloha OSN spočíva predovšetkým v sprostredkovaní dialógu a v prevencii eskalácie konfliktov, nie v presadzovaní jednostranných politických riešení (Urquhart, 1995).

Tieto skúsenosti zásadne ovplyvnili aj jeho štýl líderstva po vymenovaní za generálneho tajomníka v roku 1961. Na rozdiel od svojho predchodcu Daga Hammarskjölda sa U Thant vyhýbal výrazným verejným politickým gestám a preferoval diskretnú diplomaciu, osobné kontakty a zákulisné rokovania. Jeho opatrný a konsenzuálny prístup bol často interpretovaný ako slabosť, no v skutočnosti reflektoval jeho realistické hodnotenie politických možností OSN v prostredí ostrej bipolarity. U Thant chápal autoritu generálneho tajomníka predovšetkým ako morálnu a sprostredkovateľskú, nie ako nástroj politického nátlaku (Mazower, 2012; Urquhart, 1995).

Zároveň je potrebné zdôrazniť, že jeho pôvod z globálneho Juhu a skúsenosť s dekolonizáciou posilnili vnímanie OSN ako univerzálnej organizácie, ktorá nemá slúžiť výlučne záujmom veľmocí. U Thant sa opakovane zasadzoval za rovnosť členských štátov, podporu rozvojových krajín a rozširovanie agendy OSN o sociálne a environmentálne otázky. Tento hodnotový rámec predznamenal neskorší posun Organizácie Spojených národov smerom k udržateľnému rozvoju a globálnym verejným statkom, ktorý sa naplno prejavil až v nasledujúcich desaťročiach (Mazower, 2012).

Pred vstupom do medzinárodnej diplomacie pôsobil ako učiteľ, novinár a štátny úradník. Po získaní nezávislosti Barmy v roku 1948 sa stal blízkym spolupracovníkom premiéra U Nua a neskôr veľvyslancom svojej krajiny pri OSN. V tejto funkcii získal rozsiahle skúsenosti s multilaterálnou diplomaciou a postupne si vybudoval reputáciu nestranného a rešpektovaného diplomata (United Nations, 1962).

2 Kľúčové krízy počas jeho mandátu

2.1 Kubánska raketová kríza (1962) a „dobré služby“ generálneho tajomníka

Význam U Thantovej iniciatívy spočíval najmä v jej načasovaní a v schopnosti osloviť obe supervelmoci v jazyku rešpektujúcom ich bezpečnostné obavy. Hoci rozhodujúce dohody boli dosiahnuté prostredníctvom bilaterálnych kanálov medzi Washingtonom a Moskvou, sprostredkovateľská aktivita generálneho tajomníka prispela k stabilizácii situácie v jej najkritickejšej fáze. OSN sa tak stala doplnkovým, no legitímnym komunikačným kanálom v čase, keď formálne multilaterálne mechanizmy neboli schopné rýchlo reagovať (Russell, 1963; Mazower, 2012).

Osobitnú pozornosť si zasluhuje U Thantova cesta do Havany, počas ktorej rokoval s Fidelom Castrom o praktických aspektoch deeskalácie. Hoci kubánske vedenie nebolo priamym účastníkom rozhodujúcich rokovaní medzi supervelmocami, jeho spolupráca bola nevyhnutná pre realizáciu dohodnutých opatrení. U Thantovo vystupovanie v Havane ilustrovalo jeho schopnosť kombinovať rešpekt k suverénite štátu s dôrazom na globálnu bezpečnosť, čo posilnilo legitimitu jeho sprostredkovateľskej úlohy (Urquhart, 1995).

Kubánska raketová kríza zároveň odhalila limity pôsobenia generálneho tajomníka. U Thant nemal k dispozícii donucovacie nástroje ani rozhodujúci vplyv na strategické rozhodnutia veľmocí. Jeho úloha bola striktne viazaná na ochotu strán akceptovať sprostredkovanie a využívať OSN ako neutrálnu platformu. Napriek týmto obmedzeniam sa kríza z roku 1962 stala paradigmatickým príkladom efektívneho využitia „dobrých služieb“ generálneho tajomníka v extrémnych bezpečnostných podmienkach (Dorn, 2016).

Z historickej perspektívy možno konštatovať, že U Thantova angažovanosť počas kubánskej krízy významne posilnila normatívne chápanie funkcie generálneho tajomníka ako aktívneho sprostredkovateľa v situáciách ohrozujúcich medzinárodný mier a bezpečnosť. Tento precedens sa stal referenčným bodom pre neskorších generálnych tajomníkov a potvrdil, že aj v prostredí bipolárnej konfrontácie môže OSN zohrávať zmysluplnú stabilizačnú úlohu, ak disponuje dôveryhodným a politicky citlivým vedením.

2.2 Kongo – mierové operácie, dekolonizácia a kontinuita po Hammarskjöldovi

Kríza v Kongu predstavovala jednu z najkomplexnejších mierových operácií Organizácie Spojených národov v období studenej vojny a zároveň významný test kontinuity pôsobenia OSN po smrti Daga Hammarskjölda. U Thant zdedil misiu OSN v Kongu (ONUC) v čase, keď bola organizácia hlboko zapojená do vnútorných politických konfliktov novovzniknutého postkoloniálneho štátu a zároveň vystavená intenzívnym tlakom zo strany veľmocí, ktoré v regióne presadzovali svoje strategické záujmy (Urquhart, 1995).

Na rozdiel od aktívnejšieho politického prístupu svojho predchodcu sa U Thant usiloval o postupnú deeskaláciu angažovanosti OSN v Kongu a o presun zodpovednosti späť na miestne politické authority. Tento prístup vychádzal z jeho presvedčenia, že mierové operácie OSN nemôžu dlhodobo suplovať funkčné štátne inštitúcie ani slúžiť ako nástroj vnútropolitického riadenia suverénnych štátov. Zároveň si bol vedomý politickej, finančnej a reputačnej záťaže, ktorú rozsiahla a kontroverzná misia predstavovala pre Organizáciu Spojených národov (Dorn, 2016).

Pôsobenie OSN v Kongu jasne ilustrovalo základné dilemy mierových operácií v kontexte dekolonizácie: napätie medzi princípom nezasahovania do vnútorných záležitostí štátov a potrebou zabrániť rozpadu verejného poriadku, ako aj riziko instrumentalizácie OSN zo strany externých aktérov. U Thant sa v tejto situácii snažil o pragmatické riešenia, ktoré by

minimalizovali politické škody pre Organizáciu Spojených národov a zároveň umožnili ukončenie misie spôsobom, ktorý by neohrozil jej základnú legitimitu (Mazower, 2012).

Skúsenosti z Konga mali dlhodobý vplyv na doktrínálny vývoj mierových operácií OSN. Prispeli k opatrnejšiemu prístupu k robustným mandátom a k posilneniu dôrazu na politické riešenia konfliktov pred rozsiahlym vojenským nasadením. Pre U Thanta predstavovalo Kongo dôležitý precedens, ktorý ovplyvnil jeho rozhodovanie v neskorších regionálnych krízach a potvrdil jeho konzistentný, právne orientovaný prístup k výkonu funkcie generálneho tajomníka (Urquhart, 1995; Dorn, 2016).

2.3 Vojna vo Vietname: tichá diplomacia a limity sprostredkovania

Vojna vo Vietname predstavovala jednu z najdlhšie trvajúcich a politicky najcitlivejších kríz počas mandátu U Thanta a zároveň ilustrovala zásadné limity sprostredkovateľskej úlohy generálneho tajomníka v asymetrickom konflikte, kde jedna zo strán disponovala výraznou vojenskou a politickou prevahou. Na rozdiel od kubánskej raketovej krízy, ktorá mala charakter krátkodobej, vysoko koncentrovanej konfrontácie medzi dvoma superveľmocami, vietnamský konflikt sa vyznačoval dlhodobou eskaláciou, nejasnými cieľmi a obmedzenou ochotou strán akceptovať medzinárodnú mediáciu (Urquhart, 1995; Mazower, 2012).

U Thant od začiatku svojho mandátu vnímal konflikt vo Vietname ako vážne ohrozenie medzinárodného mieru a stability juhovýchodnej Ázie. V súlade so svojím presvedčením o potrebe diskrétnej diplomacie sa usiloval o sprostredkovanie prostredníctvom neformálnych kontaktov s vládami Spojených štátov amerických, Severného Vietnamu a ďalšími relevantnými aktérmi. Tieto iniciatívy, realizované najmä v rokoch 1964 – 1967, mali prevažne zákulisný charakter a boli zamerané na vytvorenie minimálneho priestoru pre politické rokovania (U Thant, 1978).

Jedným z kľúčových problémov U Thantových snáh bola neochota hlavných strán konfliktu pripustiť aktívnu úlohu OSN. Spojené štáty vnímali vojnu vo Vietname predovšetkým ako súčasť širšieho rámca zadržiavania komunizmu a neboli pripravené akceptovať multilaterálne sprostredkovanie, ktoré by mohlo obmedziť ich strategickú flexibilitu. Severný Vietnam naopak považoval OSN za inštitúciu dominovanú západnými mocnosťami, čo výrazne oslabovalo dôveryhodnosť generálneho tajomníka ako neutrálneho mediátora (Mazower, 2012; Russell, 1968).

V tomto kontexte sa U Thant postupne posunul od striktnie tichej diplomacie k opatrnej verejnej kritike eskalácie konfliktu. Jeho verejné vyhlásenia, v ktorých upozorňoval na humanitárne dôsledky bombardovania a na riziko ďalšej internacionalizácie konfliktu, predstavovali významný normatívny krok. Tento posun však zároveň vyvolal napätie vo vzťahoch s administratívou prezidenta Lyndona B. Johnsona, ktorá U Thantove vystúpenia vnímala ako prekročenie neutrálnej úlohy generálneho tajomníka (Urquhart, 1995).

U Thantova skúsenosť s Vietnamom poukázala na zásadný rozdiel medzi formálnymi právomocami a praktickými možnosťami generálneho tajomníka. Hoci Charta OSN umožňuje generálnemu tajomníkovi upozorňovať Bezpečnostnú radu na situácie ohrozujúce medzinárodný mier, jeho schopnosť iniciovať mierový proces je v praxi podmienená politickou vôľou hlavných aktérov konfliktu. V prípade Vietnamu táto vôľa absentovala, čo viedlo k marginalizácii OSN ako aktéra pri riešení konfliktu (Dorn, 2016).

Z historickej perspektívy však U Thantovo pôsobenie v súvislosti s vietnamskou vojnou nemožno hodnotiť len podľa absencie konkrétneho mierového výsledku. Jeho dôsledné upozorňovanie na humanitárne a bezpečnostné dôsledky konfliktu posilnilo normatívny rozmer úlohy generálneho tajomníka a prispelo k dlhodobej diskusii o zodpovednosti veľmocí pri vedení ozbrojených konfliktov. Vietnam sa tak stal príkladom situácie, v ktorej „dobré služby“

generálneho tajomníka narazili na svoje politické limity, no zároveň potvrdili význam jeho morálnej autority v medzinárodnom systéme.

2.4 Blízky východ 1967: UNEF, limity mierových operácií OSN

Kríza na Blízkom východe v roku 1967 predstavovala ďalší zásadný test úlohy generálneho tajomníka a zároveň odhalila štrukturálne limity mierových operácií Organizácie Spojených národov založených na súhlase hostiteľského štátu. Rozhodnutie Egypta požadovať stiahnutie Mierových síl OSN (UNEF) zo Sinajského polostrova vytvorilo bezprecedentnú situáciu, v ktorej sa právne zásady mierových operácií dostali do priameho konfliktu s ich politickými dôsledkami (Urquhart, 1995; Mazower, 2012).

UNEF bola zriadená po suezskej kríze v roku 1956 ako prvá veľká mierová operácia OSN a jej prítomnosť na egyptsko-izraelskej hranici bola podmienená výslovným súhlasom hostiteľského štátu. Keď egyptský prezident Gamál Abd an-Násir v máji 1967 tento súhlas odvolal, U Thant stál pred dilemou, ktorá nemala jednoduché riešenie. Z právneho hľadiska bol generálny tajomník viazaný rešpektovať suverenitu hostiteľského štátu a nemal mandát ponechať mierové jednotky na jeho území proti jeho vôli (Dorn, 2016).

Rozhodnutie o stiahnutí UNEF bolo následne predmetom ostrej kritiky, najmä zo strany Izraela a niektorých západných štátov, ktoré ho vnímali ako faktor prispievajúci k eskalácii napätia a k vypuknutiu Šesťdňovej vojny. Kritici argumentovali, že rýchle stiahnutie mierových síl odstránilo dôležitý stabilizačný prvok a vytvorilo bezpečnostné vákuum v citlivom regióne. U Thant však opakovane zdôrazňoval, že generálny tajomník nemôže jednostranne meniť základné princípy mierových operácií bez podpory členských štátov a Bezpečnostnej rady (U Thant, 1978).

Táto epizóda odhalila hlboký rozpor medzi normatívnymi zásadami OSN a politickými očakávaniami, ktoré boli na organizáciu kladené. Mierové operácie OSN boli koncipované ako nástroje prevencie a stabilizácie, nie ako donucovacie mechanizmy schopné nahradiť politické riešenia konfliktov. V prípade Blízkeho východu v roku 1967 sa ukázalo, že absencia politickej dohody medzi stranami konfliktu výrazne obmedzuje účinnosť aj relatívne úspešných mierových misií (Mazower, 2012; Urquhart, 1995).

Z dlhodobej perspektívy mala kríza z roku 1967 významný vplyv na vývoj doktríny mierových operácií OSN. Skúsenosti s UNEF prispeli k jasnejšiemu formulovaniu základných princípov mierového udržiavania, najmä požiadavky súhlasu hostiteľského štátu, neustrannosti a obmedzeného použitia sily. Zároveň posilnili diskusiu o potrebe flexibilnejších mandátov v situáciách, kde rigidné uplatňovanie právnych zásad môže viesť k neželaným politickým dôsledkom (Dorn, 2016).

Pre U Thanta predstavovala blízkovýchodná kríza jeden z najkontroverznejších momentov jeho mandátu. Jeho rozhodnutia boli vnímané ako právne korektné, no politicky neuspokojivé. Táto skúsenosť však zároveň potvrdila jeho konzistentný prístup k výkonu funkcie generálneho tajomníka, založený na rešpekte k Charte OSN a na odmietaní prekračovania právomocí v mene krátkodobých politických riešení. Blízky východ sa tak stal príkladom situácie, v ktorej sa normatívna integrita OSN dostala do napätia s očakávaniami medzinárodného spoločenstva, čo je dilema, s ktorou sa Organizácia Spojených národov stretáva dodnes.

3 Vzťahy s členskými štátmi a inými aktérmi

Vzťahy U Thanta s členskými štátmi Organizácie Spojených národov boli výrazne formované kontextom studenej vojny, procesom dekolonizácie a rastúcou diverzitou politických záujmov v rámci Valného zhromaždenia. Ako generálny tajomník pochádzajúci z

globálneho Juhu si U Thant postupne vybudoval reputáciu vyváženého a umierneného aktéra, ktorý sa usiloval zachovať funkčnú komunikáciu medzi politicky protichodnými blokmi bez otvoreného ideologického vyhranenia (Urquhart, 1995; Mazower, 2012).

Vo vzťahoch so Spojenými štátmi americkými sa U Thant pohyboval v citlivom priestore medzi potrebou spolupráce s kľúčovou veľmocou a snahou zachovať nezávislosť funkcie generálneho tajomníka. Zatiaľ čo počas kubánskej raketovej krízy bol vnímaný ako konštruktívny a dôveryhodný sprostredkovateľ, jeho kritickejší postoj k eskalácii vojny vo Vietname viedol k napätiu s administratívou prezidenta Lyndona B. Johnsona. Tento vývoj ilustruje limity akceptácie normatívnych postojov generálneho tajomníka zo strany veľmocí v situáciách, kde sú v hre zásadné strategické záujmy (U Thant, 1978; Urquhart, 1995).

Vzťahy so Sovietskym zväzom boli charakteristické opatrnou pragmatickou spoluprácou. U Thant sa vyhýbal verejným konfrontáciám a kládol dôraz na zachovanie dialógu, čo prispelo k jeho prijateľnosti ako sprostredkovateľa v krízových situáciách. Sovietsky zväz vnímal U Thanta ako menej konfrontačného generálneho tajomníka v porovnaní s Dagom Hammarskjöldom, čo mu poskytovalo určitý manévrovací priestor, no zároveň obmedzovalo jeho schopnosť presadzovať ambicióznejšie iniciatívy v oblasti mierových operácií (Mazower, 2012).

Osobitné miesto v U Thantovom pôsobení zaujímali vzťahy s novými a rozvojovými štátmi, ktoré tvorili čoraz väčšiu časť členskej základne OSN. Ako predstaviteľ krajiny, ktorá nepatrila k veľmociam ani k bývalým koloniálnym mocnostiam, bol U Thant vnímaný ako autentický reprezentant univerzálneho charakteru Organizácie Spojených národov. Podporoval aktívnejšiu úlohu Valného zhromaždenia a zasadzoval sa za rozširovanie agendy OSN o otázky rozvoja, sociálnej spravodlivosti a globálnej zodpovednosti štátov (Mazower, 2012).

Vzťahy generálneho tajomníka s inými aktérmi medzinárodného systému, najmä s regionálnymi organizáciami a neštátnymi aktérmi, sa počas U Thantovho mandátu postupne rozvíjali, hoci ešte nedosahovali intenzitu známejšiu z neskorších dekád. U Thant podporoval konzultácie s regionálnymi organizáciami ako doplnok k činnosti OSN a vnímal ich ako potenciálnych partnerov pri prevencii konfliktov. Zároveň kládol dôraz na odborné a technické agentúry OSN, ktorých úloha rástla v súvislosti s rozvojovou a environmentálnou agendou (Dorn, 2016).

Celkovo možno vzťahy U Thanta s členskými štátmi a inými aktérmi hodnotiť ako opatrne vyvážené a konzistentné s jeho chápaním funkcie generálneho tajomníka. Namiesto konfrontačného líderstva uprednostňoval budovanie dôvery, zachovanie komunikačných kanálov a postupné rozširovanie normatívnej autority OSN. Tento prístup síce obmedzoval jeho schopnosť dosahovať rýchle politické výsledky, no zároveň prispel k stabilite Organizácie Spojených národov v období vysokej geopolitickej polarizácie.

4 Hodnotenie pôsobenia a odkaz U Thanta

Pôsobenie U Thanta vo funkcii generálneho tajomníka Organizácie Spojených národov predstavuje významnú etapu vo vývoji politickej a normatívnej dimenzie tejto funkcie. Jeho mandát bol charakteristický snahou o udržiavanie medzinárodného mieru v podmienkach vysokej bipolarity, pričom disponoval obmedzeným politickým manévrovacím priestorom, no výraznou osobnou autoritou. U Thant vystupoval ako generálny tajomník, ktorý dôsledne rešpektoval Chartu OSN, no zároveň sa usiloval maximálne využiť nástroje „dobrých služieb“, tichej diplomacie a morálneho apelu (Urquhart, 1995; Mazower, 2012).

Kľúčovým prvkom jeho pôsobenia bola schopnosť reagovať na akútne bezpečnostné krízy bez eskalácie napätia. Jeho sprostredkovateľská úloha počas kubánskej raketovej krízy potvrdila, že generálny tajomník môže zohrávať stabilizačnú úlohu aj v konfrontácii medzi supervelmocami, pokiaľ je vnímaný ako dôveryhodný a politicky vyvážený aktér. Naopak,

skúsenosti s vojnou vo Vietname a krízou na Blízkom východe v roku 1967 odhalili limity tejto úlohy v situáciách, kde absentuje ochota hlavných aktérov akceptovať multilaterálne sprostredkovanie alebo kde právne zásady OSN narážajú na tvrdé politické očakávania (U Thant, 1978; Dorn, 2016).

Osobitný význam má U Thantov prínos k normatívnemu rozšíreniu agendy OSN. Počas jeho mandátu sa Organizácia Spojených národov začala systematickejšie venovať otázkam, ktoré presahovali tradičný rámec bezpečnosti, vrátane ochrany životného prostredia, správy globálnych verejných statkov a univerzality členstva. Podpora vzniku Programu OSN pre životné prostredie (UNEP) a dôraz na globálnu zodpovednosť štátov v environmentálnej oblasti predstavujú dôležitý precedens pre neskoršie generácie generálnych tajomníkov, najmä v kontexte klimatickej a rozvojovej agendy (Mazower, 2012).

U Thantovo pôsobenie zároveň prispelo k upevneniu chápania generálneho tajomníka ako normatívneho aktéra, ktorý síce nedisponuje donucovacou mocou, no môže formovať medzinárodnú diskusiu prostredníctvom autority, konzistentnosti a dôveryhodnosti. Jeho opatrný, no hodnotovo ukotvený prístup kontrastoval s aktívnejším politickým štýlom niektorých jeho predchodcov a nástupcov, čím obohatil spektrum možných modelov výkonu tejto funkcie (Urquhart, 1995).

Z historickej perspektívy možno U Thanta hodnotiť ako generálneho tajomníka, ktorý prispel k stabilizácii medzinárodného systému v jednom z jeho najnebezpečnejších období, no zároveň si zachoval normatívnu integritu funkcie. Jeho mandát ukazuje, že účinnosť generálneho tajomníka nemožno merať výlučne podľa dosiahnutých politických riešení, ale aj podľa schopnosti zabrániť eskalácii konfliktov, udržať dialóg medzi aktérmi a rozširovať tematický rámec globálnej spolupráce. Odkaz U Thanta tak spočíva predovšetkým v posilnení morálnej a preventívnej dimenzie Organizácie Spojených národov, ktorá zostáva relevantná aj v súčasnom, politicky fragmentovanom medzinárodnom prostredí.

Záver

Počas svojho mandátu sa U Thant zasadzoval za rozšírenie agendy OSN nad rámec úzko chápanej bezpečnosti. Podporoval rozvojové programy, ochranu ľudských práv a otázky životného prostredia. V roku 1972 inicioval Konferenciu OSN o životnom prostredí človeka v Štokholme, čím položil základy environmentálnej agendy OSN (United Nations, 1972).

Zároveň kládol dôraz na profesionalitu a nezávislosť Sekretariátu OSN. Jeho dôraz na etické princípy, osobnú integritu a nenásilné riešenie konfliktov posilnil normatívny rozmer funkcie generálneho tajomníka (Urquhart, 1994).

Pôsobenie U Thanta predstavuje osobitnú kapitolu v dejinách Organizácie Spojených národov. Jeho „tichá diplomacia“ a dôraz na morálnu autoritu ukázali, že v podmienkach hlbokkej bipolarity môže byť diskretný, hodnotovo ukotvený prístup efektívnejší než otvorená politická konfrontácia. Hoci jeho snahy neboli vždy úspešné, významne prispel k posilneniu legitimitnosti OSN ako globálneho aktéra mieru, rozvoja a etických noriem.

Referencie:

- Auma-Osolo, A. (1975). A retrospective analysis of United Nations activity in the Congo and its significance for contemporary Africa. *Vanderbilt Journal of Transnational Law*, 8, 451–482.
- Dorn, A. W. (2016). *Keeping watch: Monitoring, technology, and innovation in UN peace operations*. United Nations University Press.

- Dorn, A. W., & Pauk, R. (2009). Unsung mediator: U Thant and the Cuban Missile Crisis. *Diplomatic History*, 33(2), 261–292. <https://doi.org/10.1111/j.1467-7709.2008.00761.x>
- Firestone, B. J. (2013). Failed mediation: U Thant, the Johnson administration, and the Vietnam War. *Diplomatic History*, 37(5), 1060–1089. <https://doi.org/10.1093/dh/dht073>
- Mazower, M. (2012). *Governing the world: The history of an idea*. Penguin.
- Russell, R. B. (1968). The Vietnam War and the United Nations. *International Organization*, 22(3), 688–707.
- Thant, U. (1978). *View from the UN*. Doubleday.
- United Nations. (1962). *Yearbook of the United Nations 1962*. United Nations.
- United Nations. (1972). *Yearbook of the United Nations 1972*. United Nations.
- Urquhart, B. (1995). *Hammar skjöld*. W. W. Norton & Company.

KURT WALDHEIM (1972–1981): OSN POČAS STUDENEJ VOJNY

PhDr. Matej Mindár, PhD.

Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne, Katedra politológie
email: matej.mindar@tnuni.sk

Abstrakt: Kapitola analyzuje pôsobenie Kurta Waldheima vo funkcii generálneho tajomníka Organizácie Spojených národov v rokoch 1972 – 1981, teda v období poznačenom pretrvávajúcou bipolaritou studenej vojny, regionálnymi konfliktmi a rastúcim významom mierových operácií OSN. Text sa zameriava na Waldheimovo profesionálne pozadie a jeho diplomatický štýl, charakterizovaný dôrazom na procedurálnu kontinuitu, sprostredkovanie a udržiavanie dialógu medzi hlavnými aktérmi medzinárodného systému. Osobitná pozornosť je venovaná jeho úlohe pri riešení konfliktov na Blízkom východe, na Cypre, v Afrike a v Indočíne, ako aj jeho prístupu k rozvoju mierových operácií OSN. Kapitola hodnotí Waldheimovo pôsobenie v kontexte obmedzeného manévrovacieho priestoru generálneho tajomníka a poukazuje na napätie medzi technokratickým výkonom funkcie a politickými očakávaniami členských štátov.

Kľúčové slová: Kurt Waldheim, generálny tajomník OSN, studená vojna, mierové operácie, regionálne konflikty, diplomacia

Úvod

Kurt Waldheim pôsobil ako generálny tajomník Organizácie Spojených národov v rokoch 1972 – 1981, teda v období, keď sa medzinárodný systém nachádzal medzi fázami uvoľnenia a opätovného napätia studenej vojny. Jeho mandát sa prekrýval s pokračujúcimi konfliktmi na Blízkom východe, politickou nestabilitou v Afrike, dlhodobou krízou na Cypre a doznievajúcimi dôsledkami vojny v Indočíne. V tomto kontexte bola úloha generálneho tajomníka determinovaná snahou udržiavať funkčnosť OSN ako fóra pre dialóg a krízové riadenie v podmienkach obmedzeného konsenzu medzi veľmocami (Urquhart, 1994; Mazower, 2012).

Waldheim nastúpil do funkcie po U Thantovi, ktorého mandát bol charakteristický dôrazom na „tichú diplomaciu“ a morálnu autoritu. Na rozdiel od tohto prístupu Waldheim reprezentoval skôr technokratický a procedurálne orientovaný štýl vedenia, ktorý kladol dôraz na kontinuitu činnosti OSN, precíznu prípravu rokovaní a udržiavanie komunikácie s členskými štátmi. Jeho dlhoročná diplomatická kariéra v rakúskej zahraničnej službe a skúsenosti z pôsobenia pri OSN formovali jeho presvedčenie, že efektívnosť generálneho tajomníka spočíva predovšetkým v schopnosti sprostredkovať kompromisy a zmierňovať konflikty, nie v ich verejnej politizácii (Waldheim, 1985; Zvůncá, 2022).

Mandát Kurta Waldheima bol poznačený rastúcimi očakávaniami voči OSN v oblasti mierových operácií, humanitárnej pomoci a rozvojovej spolupráce. Zároveň však čelil kritike za opatrný a často zdržanlivý prístup k niektorým krízam, čo viedlo k otázkam o hraniciach politickej iniciatívy generálneho tajomníka. Tieto diskusie odrážajú širšie napätie medzi normatívnymi cieľmi Organizácie Spojených národov a politickou realitou medzinárodných vzťahov v druhej polovici 20. storočia (Urquhart, 1994; Mazower, 2012).

Cieľom kapitoly je analyzovať Waldheimovo pôsobenie ako generálneho tajomníka OSN v jeho historickom a politickom kontexte, identifikovať hlavné výzvy jeho mandátu a

posúdiť jeho prínos k fungovaniu Organizácie Spojených národov v období pretrvávajúcich globálnych kríz.

1 Životopis a profesionálne pozadie

Kurt Waldheim sa narodil 21. decembra 1918 v meste Sankt Andrä-Wördern v Rakúsku. Vyštudoval právo na Viedenskej univerzite, kde získal doktorát v roku 1944. Jeho formálne vzdelanie a skorý záujem o medzinárodné otázky vytvorili základ pre budúcu kariéru v diplomatickej službe, ktorú začal po skončení druhej svetovej vojny v podmienkach obnovy rakúskej štátnosti a zahraničnopolitickej orientácie krajiny (Waldheim, 1985).

Po roku 1945 vstúpil Waldheim do rakúskej diplomatickej služby a postupne pôsobil na viacerých významných postoch. V povojnovom období sa Rakúsko nachádzalo v špecifickej geopolitickej situácii neutrálneho štátu medzi dvoma blokmi, čo formovalo aj štýl jeho diplomacie. Waldheim sa v tomto prostredí profiloval ako pragmatický a procedurálne orientovaný diplomat, schopný pohybovať sa v citlivých rokovaniach medzi Východom a Západom (Urquhart, 1994).

Významným medzníkom v jeho kariére bolo pôsobenie ako stály predstaviteľ Rakúska pri Organizácii Spojených národov v rokoch 1964 – 1968. V tejto funkcii získal detailnú znalosť fungovania hlavných orgánov OSN, procedúr Valného zhromaždenia a Bezpečnostnej rady, ako aj neformálnych mechanizmov multilaterálnej diplomacie. Zároveň si vybudoval rozsiahlu sieť kontaktov medzi diplomatmi členských štátov, čo sa neskôr ukázalo ako dôležitý kapitál pri jeho kandidatúre na post generálneho tajomníka (Mazower, 2012).

V rokoch 1968 – 1970 pôsobil Waldheim ako minister zahraničných vecí Rakúskej republiky. V tejto pozícii presadzoval aktívnu politiku neutrality, podporu multilaterálnej spolupráce a posilňovanie úlohy OSN v riešení regionálnych konfliktov. Jeho ministerské pôsobenie bolo charakteristické dôrazom na diplomaciu, právne rámce a medzinárodné inštitúcie ako nástroje stabilizácie medzinárodných vzťahov (Zvîncă, 2022).

Po skončení ministerského mandátu sa Waldheim vrátil do prostredia OSN, kde pôsobil ako stály predstaviteľ Rakúska a aktívne sa zapájal do práce Valného zhromaždenia. V roku 1971 bol oficiálne nominovaný ako kandidát na post generálneho tajomníka Organizácie Spojených národov. Jeho kandidatúra bola vnímaná ako kompromisná a akceptovateľná pre hlavné mocenské bloky, keďže Rakúsko ako neutrálna krajina nebolo priamo spojené so žiadnym z nich (Urquhart, 1994; Mazower, 2012).

Zvolením Kurta Waldheima za generálneho tajomníka OSN v roku 1971 sa do čela organizácie dostal kariérny diplomat s výraznou znalosťou jej vnútorného fungovania. Na rozdiel od niektorých predchodcov neprichádzal s ambíciou výrazne redefinovať normatívnu rolu OSN, ale s cieľom zabezpečiť kontinuitu, efektívnosť a stabilitu jej činnosti v období pretrvávajúcich globálnych kríz (Waldheim, 1985).

2 Hlavné krízy a regionálne konflikty počas mandátu Kurta Waldheima

Mandát Kurta Waldheima sa odohrával v období, keď Organizácia Spojených národov čelila súbehu viacerých regionálnych konfliktov s potenciálom eskalácie do širších medzinárodných kríz. Charakter týchto konfliktov – od Blízkeho východu cez Stredomorie až po subsaharskú Afriku a juhovýchodnú Áziu – výrazne obmedzoval manévrovací priestor generálneho tajomníka a posilňoval význam mierových operácií, sprostredkovania a preventívnej diplomacie (Urquhart, 1994; Mazower, 2012).

Waldheim v tomto prostredí presadzoval pragmatický a procedurálne orientovaný prístup, založený na dôslednom rešpektovaní mandátov schválených Bezpečnostnou radou a na

udržiavani komunikačných kanálov so všetkými stranami konfliktov. Jeho pôsobenie tak ilustruje kontinuitu v chápaní funkcie generálneho tajomníka ako sprostredkovateľa a koordinátora, nie ako autonómneho politického aktéra (Zvîncä, 2022).

2.1 Blízky východ

Jednou z najvýznamnejších oblastí Waldheimovho pôsobenia bol Blízky východ, kde pretrvávali dôsledky arabsko-izraelských vojen z rokov 1967 a 1973. Po jomkipurskej vojne zohrala OSN kľúčovú úlohu pri monitorovaní prímeria prostredníctvom mierových síl UNEF II a UNDOF, ktorých mandát bol pravidelne obnovovaný počas Waldheimovho funkčného obdobia (United Nations, 1974; United Nations, 1975).

Waldheim sa opakovane angažoval v diplomatických rokovaníach so zúčastnenými stranami a podporoval iniciatívy smerujúce k stabilizácii regiónu, najmä v súvislosti so Sinajom a Golanskými výšinami. Hoci jeho úloha bola prevažne koordinačná, prispel k udržaniu krehkej rovnováhy a k zníženiu rizika priamej vojenskej eskalácie medzi Izraelom a arabskými štátmi (Urquhart, 1994; Mazower, 2012).

2.2 Cyprus

Dlhodobá kríza na Cypre predstavovala ďalšiu významnú výzvu Waldheimovho mandátu. Po tureckej vojenskej intervencii v roku 1974 sa OSN prostredníctvom mierovej operácie UNFICYP snažila stabilizovať situáciu a vytvoriť podmienky pre politické rokovania medzi gréckou a tureckou komunitou ostrova (United Nations, 1975).

Waldheim podporoval pokračovanie mierovej misie a osobne sa zapájal do sprostredkovateľských snáh medzi zainteresovanými stranami. Napriek absencii zásadného politického riešenia sa OSN pod jeho vedením podarilo zabrániť obnoveniu rozsiahlych ozbrojených stretov, čo potvrdzuje význam dlhodobých mierových operácií v konfliktoch s nízkou, no pretrvávajúcou intenzitou (Urquhart, 1994; Zvîncä, 2022).

2.3 Afrika

Africký kontinent predstavoval počas Waldheimovho mandátu jednu z najkomplexnejších oblastí pôsobenia OSN. Organizácia sa angažovala v procesoch dekolonizácie a v riešení vnútorných konfliktov v štátoch ako Angola, Namíbia a Zimbabwe (vtedajšia Južná Rodézia). Waldheim podporoval úlohu OSN ako sprostredkovateľa a legitímneho aktéra pri presadzovaní práva na sebaurčenie a pri monitorovaní prechodných politických procesov (United Nations, 1976; Mazower, 2012).

Zároveň čelil kritike zo strany niektorých afrických štátov, ktoré považovali postup OSN za príliš opatrný a nedostatočne razantný voči bývalým koloniálnym mocnostiam. Táto kritika opäť poukazuje na štrukturálne obmedzenia funkcie generálneho tajomníka v situáciách, kde chýba jednotná politická vôľa medzi stálymi členmi Bezpečnostnej rady (Urquhart, 1994).

2.4 Indočina

Dôsledky vojny v Indočíne predstavovali ďalšiu výzvu pre OSN v období po roku 1975. Po páde Saigonu a vzniku novej politickej situácie v regióne sa Organizácia Spojených národov sústredila najmä na humanitárne otázky, repatriáciu utečencov a obnovu základných sociálnych štruktúr (United Nations, 1977).

Waldheim podporoval úlohu špecializovaných agentúr OSN a humanitárnych programov pri riešení následkov konfliktu, čím posilnil nevojenský rozmer pôsobenia

organizácie. Aj v tomto prípade však jeho prístup zostával striktné viazaný na mandáty schválené členskými štátmi, bez snahy o politickú iniciatívu nad rámec konsenzu (Mazower, 2012; Zvůncá, 2022).

3 Reformné iniciatívy a politická agenda

Reformné iniciatívy Kurta Waldheima boli úzko späté s jeho administratívne orientovaným prístupom k výkonu funkcie generálneho tajomníka a s celkovým kontextom medzinárodných vzťahov v 70. rokoch 20. storočia. Na rozdiel od niektorých svojich predchodcov sa Waldheim neusiloval o výrazné normatívne alebo koncepčné predefinovanie úlohy Organizácie Spojených národov, ale sústredil sa najmä na zlepšenie každodenného fungovania jej inštitúcií a na posilnenie ich administratívnej efektívnosti.

V oblasti vnútorného fungovania OSN kládol Waldheim dôraz na racionalizáciu práce Sekretariátu, zlepšenie koordinácie medzi jednotlivými orgánmi a agentúrami a na stabilizáciu rozpočtových procesov Organizácie Spojených národov. Jeho reformné snahy sa zameriavali predovšetkým na technické a procedurálne aspekty, ktoré mali zabezpečiť plynulejšie fungovanie organizácie v období rastúcej agendy a rozširujúceho sa členstva. Tieto iniciatívy prispeli k posilneniu administratívnej kontinuity OSN, hoci ich politický dosah bol skôr obmedzený.

Pokiaľ ide o politickú agendu, Waldheim sa usiloval zachovať vyvážený a opatrný prístup, ktorý odrážal realitu politiky détente a potrebu udržiavať konštruktívne vzťahy medzi hlavnými aktérmi medzinárodného systému. Jeho angažovanosť v otázkach odzbrojenia, rozvoja a severojužného dialógu bola prevažne sprostredkovateľská a koordinačná, pričom sa vyhýbal iniciatívam, ktoré by mohli viesť k výraznejšej politickej polarizácii v rámci Organizácie Spojených národov. Reformné úsilie Kurta Waldheima bolo zároveň limitované štrukturálnymi faktormi, ktoré presahovali rámec jeho osobných ambícií. Rastúca fragmentácia medzinárodného systému, rozdielne priority členských štátov a obmedzená ochota veľmocí podporovať zásadnejšie inštitucionálne zmeny výrazne obmedzovali možnosti hlbších reforiem OSN. Waldheimova politická agenda sa tak sústreďovala skôr na udržiavanie existujúcich mechanizmov než na ich zásadnú transformáciu.

Z dlhodobej perspektívy možno reformné iniciatívy Kurta Waldheima hodnotiť ako konzervatívne, no stabilizačné. Neprinesli výrazné koncepčné inovácie, no prispeli k zachovaniu funkčnosti Organizácie Spojených národov v období relatívnej geopolitickej rovnováhy. Táto orientácia zapadá do celkového obrazu Waldheima ako generálneho tajomníka, ktorý uprednostňoval administratívnu efektívnosť a politickú opatrnosť pred ambicióznym normatívnym líderstvom.

4 Vzťahy s členskými štátmi a inými aktérmi

Vzťahy Kurta Waldheima s členskými štátmi Organizácie Spojených národov boli formované špecifickým kontextom politiky détente a snahou o stabilizáciu vzťahov medzi veľmocami počas 70. rokov 20. storočia. Waldheim sa vo svojej funkcii usiloval o vyvážený a prevažne administratívny štýl výkonu mandátu, ktorý kládol dôraz na zachovanie funkčnosti inštitúcií OSN a na udržiavanie konštruktívnych pracovných vzťahov so Spojenými štátmi americkými, Sovietskym zväzom aj so skupinou rozvojových krajín.

Na rozdiel od niektorých svojich predchodcov sa Waldheim vyhýbal výraznejšiemu normatívnemu alebo politickému líderstvu a uprednostňoval rolu sprostredkovateľa a koordinátora. Tento prístup mu umožnil zachovať relatívnu mieru dôvery medzi hlavnými aktérmi medzinárodného systému, no zároveň obmedzoval jeho schopnosť presadzovať

ambicióznejšie iniciatívy v oblasti riešenia konfliktov alebo inštitucionálnych reforiem. Vzťahy s členskými štátmi tak odrážali jeho vedomú stratégiu nízkeho politického profilu, ktorá bola v danom období vnímaná ako pragmatická, hoci nie vždy ako inovatívna.

5 Hodnotenie pôsobenia a odkaz Kurta Waldheima

Pôsobenie Kurta Waldheima vo funkcii generálneho tajomníka Organizácie Spojených národov predstavuje príklad výkonu tejto funkcie v podmienkach výrazne obmedzeného politického manévrovacieho priestoru. Jeho mandát sa odohrával v období pretrvávajúcej bipolarity, regionálnych konfliktov a rastúcich očakávaní voči OSN, najmä v oblasti mierových operácií a humanitárnej pomoci. Waldheimova stratégia bola charakteristická dôrazom na procedurálnu kontinuitu, rešpektovanie mandátov Bezpečnostnej rady a udržiavanie dialógu so všetkými relevantnými aktérmi (Urquhart, 1994; Mazower, 2012).

Na rozdiel od normatívne výrazných postáv, akými boli Dag Hammarskjöld alebo U Thant, Waldheim nevystupoval ako iniciátor zásadných koncepčných zmien ani ako morálna autorita globálneho dosahu. Jeho prístup bol prevažne technokratický a zameraný na každodenné fungovanie Organizácie Spojených národov v podmienkach politickej fragmentácie. Tento štýl mu umožnil udržať stabilitu OSN v čase, keď bola schopnosť veľmoci dosahovať konsenzus výrazne obmedzená, no zároveň viedol k vnímaniu jeho pôsobenia ako opatrného a málo ambiciózneho (Zvîncă, 2022).

Z hľadiska praktického fungovania OSN bol Waldheimov prínos najviditeľnejší v oblasti mierových operácií a krízového manažmentu. Počas jeho mandátu došlo k stabilizácii viacerých dlhodobých misií, najmä na Blízkom východe a na Cypre, ktoré sa stali trvalou súčasťou bezpečnostnej architektúry OSN. Hoci tieto misie nevedli k definitívnemu politickému riešeniu konfliktov, významne prispeli k obmedzeniu násilia a vytvoreniu priestoru pre diplomatické rokovania (United Nations, 1974; United Nations, 1975).

Waldheimovo pôsobenie zároveň ilustruje štrukturálne limity funkcie generálneho tajomníka. V situáciách, kde chýbala politická vôľa stálych členov Bezpečnostnej rady, bol jeho vplyv nevyhnutne obmedzený. Kritika zo strany rozvojových krajín, najmä v kontexte afrických konfliktov a procesov dekolonizácie, poukazovala na napätie medzi očakávaniami globálneho Juhu a realistickými možnosťami OSN ako medzivládnej organizácie (Mazower, 2012).

Osobitnú pozornosť si vyžaduje oddelenie hodnotenia Waldheimovho pôsobenia ako generálneho tajomníka OSN od kontroverzií spojených s jeho neskoršou politickou kariérou v Rakúsku. Historické diskusie o jeho vojnovom pôsobení a politických dôsledkoch jeho prezidentského mandátu presahujú rámec tejto kapitoly a nemajú priamy vplyv na hodnotenie jeho výkonu vo funkcii generálneho tajomníka. V kontexte OSN je Waldheimovo pôsobenie potrebné posudzovať primárne podľa jeho schopnosti udržať funkčnosť organizácie v období globálnych kríz a obmedzeného medzinárodného konsenzu (Urquhart, 1994; Zvîncă, 2022).

Z historického hľadiska možno Waldheimov mandát chápať ako obdobie „diplomacie kontinuity“, v ktorom sa Organizácia Spojených národov zameriavala na stabilizáciu existujúcich mechanizmov, skôr než na ich zásadnú reformu. Jeho pôsobenie tak predstavuje dôležitý kontrast k iným modelom líderstva generálnych tajomníkov a poukazuje na pluralitu štýlov, ktorými môže byť táto funkcia vykonávaná v závislosti od medzinárodného kontextu

Záver

Z historického hľadiska možno Kurta Waldheima hodnotiť ako generálneho tajomníka, ktorý prispel k zachovaniu inštitucionálnej stability Organizácie Spojených národov v období charakterizovanom politikou détente a postupnými zmenami v globálnom rozložení moci. Jeho pôsobenie zdôraznilo význam administratívnej kontinuity a opatrného politického vyvažovania ako legitímnych súčastí výkonu funkcie generálneho tajomníka.

Hoci Waldheimov mandát nepriniesol výrazné normatívne inovácie ani zásadné prelomové iniciatívy, predstavoval dôležitý stabilizačný prvok medzi aktívnejšími a politicky výraznejšími obdobiami vedenia OSN. Jeho odkaz tak spočíva predovšetkým v posilnení administratívnej dimenzie funkcie generálneho tajomníka a v potvrdení významu pragmatického prístupu k vedeniu medzinárodnej organizácie v období geopolitickej rovnováhy.

Waldheim podporoval pokračovanie mierovej misie a osobne sa zapájal do sprostredkovateľských snáh medzi zainteresovanými stranami. Napriek absencii zásadného politického riešenia sa OSN pod jeho vedením podarilo zabrániť obnoveniu rozsiahlych ozbrojených stretov, čo potvrdzuje význam dlhodobých mierových operácií v konfliktoch s nízkou, no pretrvávajúcou intenzitou (Urquhart, 1994; Zvîncă, 2022).

Referencie:

- Mazower, M. (2012). *Governing the world: The history of an idea*. Penguin.
- United Nations. (1974). *Yearbook of the United Nations 1974*. United Nations.
- United Nations. (1975). *Yearbook of the United Nations 1975*. United Nations.
- United Nations. (1976). *Yearbook of the United Nations 1976*. United Nations.
- United Nations. (1977). *Yearbook of the United Nations 1977*. United Nations.
- Urquhart, B. (1994). *Hammar skjöld*. W. W. Norton & Company.
- Waldheim, K. (1985). *In the eye of the storm: The memoirs of Kurt Waldheim*. Weidenfeld & Nicolson.
- Zvîncă, G. (2022). Kurt Waldheim and the United Nations: Diplomacy, mediation and controversy. *Studia Universitatis Babeş-Bolyai, Historia*, 67(1), 131–155.

JAVIER PÉREZ DE CUELLAR(1982–1991): OSN V OBDOBÍ GLOBÁLNYCH ZMIEN A VZŤAH K ČESKOSLOVENSKU

doc. PhDr. PaedDr. Karol Janas, PhD., DBA.

Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne, Katedra politológie

email: karol.janas@tnuni.sk

Abstrakt: Javier Pérez de Cuellar pôsobil vo funkcii generálneho tajomníka Organizácie Spojených národov v dvoch funkčných obdobiach. Prvé funkčné obdobie bolo poznačené studenou vojnou. V priebehu jeho druhého funkčného obdobia prišlo k otepleniu v medzinárodných vzťahoch a ku kolapsu komunistického bloku. Počas pôsobenia vo funkcii čelil významným krízam v medzinárodných vzťahoch vo svete rozdelenom medzi Východ a Západ. Musel sa vysporiadať s horúčkovitým zbrojením, ktoré hrozilo vypuknutím tretej svetovej vojny. Úloha Organizácie Spojených národov a jej generálneho tajomníka bola spočiatku veľmi slabá. Práve vďaka aktivitám a diplomatickému umeniu sa ju podarilo posilniť a zohrávala významnú úlohu pri riešení medzinárodných konfliktov. Vo svojej funkcii sa musel vysporiadať s krízou na Blízkom východe, spormi medzi Izraelom a Libanonom, vojnou v Afganistane, revolúciou v Iráne, iracko-iránskou vojnou a vojnou medzi Argentínou a Spojeným kráľovstvom Veľkej Británie a Severného Írska. Vo funkcii ho zastihla aj kríza na Západnej Sahare, občianska vojna v Kambodži a Salvádore. Sprostredkoval rokovania o dosiahnutí nezávislosti Namíbie od Južnej Afriky. V závere svojho pôsobenia na čele Organizácie Spojených národov musel čeliť dôsledkom konfliktu v Perzskom zálive.

KPúčové slova: Organizácia spojených národov, generálny tajomník, krízové situácie, vojnové konflikty.

Úvod

Javier Pérez de Cuellar pôsobil vo funkcii generálneho tajomníka Organizácie Spojených národov (OSN) v časoch obrovských premien medzinárodných vzťahov, v dvoch funkčných obdobiach. Boli veľmi odlišné. Prvé bolo poznačené studenou vojnou, no na konci druhého prišlo k otepleniu v medzinárodných vzťahoch a ku kolapsu komunistického bloku. Javier Pérez de Cuellar nastúpil do funkcie generálneho tajomníka OSN po prvýkrát 1. januára 1982. Do druhého funkčného obdobia bol vymenovaný 10. októbra 1986 a plynúť začalo od 1. januára 1987. Počas pôsobenia vo funkcii generálneho tajomníka OSN čelil obrovským krízam. Musel sa vysporiadať s horúčkovitým zbrojením, ktoré hrozilo vypuknutím tretej svetovej vojny. Úloha OSN a jej generálneho tajomníka bola v tomto období nezastupiteľná. Jeho diplomatické schopnosti pomáhali zmierňovať napätie medzi veľmocami a vďaka jeho snaženiu sa mu podarilo ukončiť alebo aspoň utlmiť mnohé medzinárodné konflikty. Záver jeho pôsobenia je spojený so zánikom bipolárneho sveta, pádom totalitných režimov vo východnej Európe a rozpadom sovietskeho bloku. Aj tu sa ukázali jeho výnimočné diplomatické schopnosti.

1 Životopis Javiera Péreza de Cuellar

Javier Pérez de Cuellar sa narodil 19. januára 1920 v Lime v Peru. Vyštudoval právo a stal sa kariérnym diplomatom. Na ministerstvo zahraničných vecí Peru nastúpil v roku 1940 a

od roku 1944 pôsobil v diplomatických službách svojej krajiny v zahraničí (United Nations, 1990; Pérez de Cuellar, 1997).

Počas svojej diplomatickej kariéry zastával viacero funkcií na veľvyslanectvách Peru vo Francúzsku, Spojenom kráľovstve, Bolívii a Brazílii, ako aj poradenské a riadiace pozície na ministerstve zahraničných vecí v Lime. V roku 1962 bol povýšený do hodnosti veľvyslanca a postupne pôsobil ako riaditeľ právneho oddelenia, riaditeľ administratívy, riaditeľ protokolu a riaditeľ pre politické záležitosti (Pérez de Cuellar, 1997).

Na pôde Organizácie Spojených národov sa angažoval už od jej začiatkov, keď bol členom peruánskej delegácie na prvom zasadnutí Valného zhromaždenia OSN v roku 1946. Neskôr sa pravidelne zúčastňoval zasadnutí Valného zhromaždenia a v rokoch 1973 – 1974 pôsobil ako zástupca Peru v Bezpečnostnej rade OSN, ktorej v júli 1974 aj predsedal (United Nations, 1990).

V tomto období sa výrazne podieľal na riešení cyperskej krízy, čo viedlo k jeho vymenovaniu za osobitného zástupcu generálneho tajomníka OSN pre Cyprus v roku 1975. Túto funkciu vykonával do roku 1977 a získal si reputáciu skúseného a vyváženého diplomata schopného sprostredkovať rokovania medzi znepriatelenými stranami (United Nations, 1990; Pérez de Cuellar, 1997).

Do služieb Organizácie Spojených národov sa Javier Pérez de Cuellar opätovne vrátil v roku 1979, keď bol vymenovaný za námestníka generálneho tajomníka OSN pre osobitné politické záležitosti. V tejto funkcii sa podieľal na riešení viacerých citlivých otázok medzinárodnej bezpečnosti, ktoré boli v tom období predmetom rokovaní v rámci Bezpečnostnej rady OSN (United Nations, 1990; Pérez de Cuellar, 1997).

V apríli 1981 bol poverený úlohou osobitného zástupcu generálneho tajomníka OSN pre situáciu v Afganistane. V tejto súvislosti absolvoval viaceré diplomatické rokovania v regióne vrátane návštev Pakistanu a Afganistanu, pričom jeho mandát spočíval v sprostredkovaní kontaktov medzi zúčastnenými stranami a v hľadaní možností politického riešenia konfliktu (United Nations, 1990). Aj po návrate na ministerstvo zahraničných vecí Peru v roku 1981 naďalej plnil úlohy spojené s touto agendou ako zástupca generálneho tajomníka OSN (Pérez de Cuellar, 1997).

Valné zhromaždenie Organizácie Spojených národov zvolilo Javiera Péreza de Cuellar za generálneho tajomníka OSN v roku 1981. Funkcie sa ujal 1. januára 1982. Jeho zvolenie bolo výsledkom konsenzu medzi hlavnými politickými blokmi v období pretrvávajúceho napätia studenej vojny, čo od začiatku determinovalo rámec jeho pôsobenia na čele organizácie (United Nations, 1990; Pérez de Cuellar, 1997).

Počas prvého funkčného obdobia pôsobil v prostredí výraznej konfrontácie medzi Východom a Západom, ktoré obmedzovalo akcieschopnosť Organizácie Spojených národov. Správy generálneho tajomníka z tohto obdobia opakovane poukazujú na zložité podmienky pre uplatňovanie sprostredkovateľskej a mierotvornej úlohy OSN v situácii častého využívania práva veta v Bezpečnostnej rade (United Nations, 1990).

Do druhého funkčného obdobia bol Javier Pérez de Cuellar vymenovaný v októbri 1986, pričom jeho mandát sa začal 1. januára 1987. Toto obdobie sa vyznačovalo postupným uvoľňovaním medzinárodného napätia, zintenzívnením dialógu medzi Spojenými štátmi americkými a Sovietskym zväzom a zmenami v globálnom politickom usporiadaní, ktoré sa premietli aj do fungovania Organizácie Spojených národov (United Nations, 1990; Pérez de Cuellar, 1997).

2 Hlavné výzvy a krízy počas funkčných období Javiera Péreza de Cuellar

Počas dvoch funkčných období na čele Organizácie Spojených národov čelil Javier Pérez de Cuellar širokému spektru globálnych a regionálnych kríz, ktoré výrazne ovplyvňovali

medzinárodné vzťahy v 80. rokoch 20. storočia. Správy generálneho tajomníka z tohto obdobia dokumentujú, že jeho pôsobenie bolo determinované pretrvávajúcou konfrontáciou medzi Východom a Západom, ako aj obmedzenými možnosťami OSN zasahovať do konfliktov v dôsledku politických rozporov v Bezpečnostnej rade (United Nations, 1990; Pérez de Cuellar, 1997).

Medzi najvýznamnejšie krízové oblasti prvého funkčného obdobia patrila situácia na Blízkom východe, najmä konflikt medzi Izraelom a Libanonom, ktorý vyústil do otvorených bojov v roku 1982. Organizácia Spojených národov sa v tomto období sústreďovala predovšetkým na humanitárne aspekty konfliktu a na stabilizáciu situácie prostredníctvom mierových pozorovateľských misií, pričom možnosti politického riešenia zostávali značne obmedzené (United Nations, 1990).

Významnou výzvou bola aj vojna v Afganistane, ktorá sa začala inváziou Sovietskeho zväzu v roku 1979. Ako generálny tajomník OSN sa Javier Pérez de Cuellar podieľal na diplomatických iniciatívach zameraných na sprostredkovanie rokovaní medzi zúčastnenými stranami a na vytvorenie podmienok pre politické riešenie konfliktu. Tieto snahy vyústili do rokovaní, ktoré neskôr viedli k uzavretiu ženevských dohôd (United Nations, 1990; Pérez de Cuellar, 1997).

Ďalšou výraznou krízou bola iránsko-iracká vojna, ktorá prebiehala v rokoch 1980 – 1988 a mala závažné regionálne aj globálne dôsledky. Správy OSN z tohto obdobia poukazujú na dlhodobé úsilie generálneho tajomníka sprostredkovať prímerie a vytvoriť rámec pre mierové rokovania medzi oboma stranami. Kľúčovým momentom bolo dosiahnutie prímeria v auguste 1988, ktoré ukončilo aktívne bojové operácie (United Nations, 1990; Pérez de Cuellar, 1997).

Počas prvého funkčného obdobia musel Javier Pérez de Cuellar reagovať aj na vojenský konflikt medzi Argentínou a Spojeným kráľovstvom Veľkej Británie a Severného Írska o Falklandské ostrovy v roku 1982. Úloha Organizácie Spojených národov bola v tomto prípade limitovaná krátkym trvaním konfliktu a postojmi hlavných aktérov, pričom Bezpečnostná rada OSN nedosiahla konsenzus o spoločnom postupe (United Nations, 1990).

V priebehu druhého funkčného obdobia sa medzinárodné prostredie postupne menilo v dôsledku uvoľňovania napätia medzi veľmocami. Tento vývoj umožnil Organizácii Spojených národov aktívnejšie sa zapojiť do riešenia dlhodobých konfliktov, najmä v Afrike a v strednej Amerike. Významným úspechom bolo sprostredkovanie procesu vedúceho k nezávislosti Namíbie od Južnej Afriky, ktorý prebiehal pod záštitou OSN a vyústil do vyhlásenia nezávislosti v roku 1990 (United Nations, 1990; Pérez de Cuellar, 1997).

V rovnakom období sa OSN angažovala aj v riešení konfliktov na Západnej Sahare, v Kambodži a v Salvádore. Správy generálneho tajomníka poukazujú na zložitosť týchto mierových procesov a na potrebu dlhodobého medzinárodného dohľadu a sprostredkovania. Osobitnú pozornosť venoval Javier Pérez de Cuellar mierovému procesu v Salvádore, kde Organizácia Spojených národov zohrávala ústrednú úlohu pri ukončení občianskej vojny (United Nations, 1990; Pérez de Cuellar, 1997).

Záver jeho pôsobenia na čele Organizácie Spojených národov bol poznačený konfliktom v Perzskom zálive po irackej invázii do Kuvajtu v roku 1990. Napriek snahám generálneho tajomníka o zachovanie úlohy OSN ako hlavného fóra pre riešenie konfliktu prebiehali rozhodujúce kroky najmä v rámci koalície vedenou Spojenými štátmi americkými. Tento vývoj bol vnímaný ako oslabenie pozície Organizácie Spojených národov v nových geopolitických podmienkach po skončení studenej vojny (United Nations, 1990; Pérez de Cuellar, 1997).

3 Javier Pérez de Cuellar a jeho návštevy Československa

Počas svojho pôsobenia vo funkcii generálneho tajomníka Organizácie Spojených národov udržiaval Javier Pérez de Cuellar pravidelné kontakty s predstaviteľmi Československa, najmä prostredníctvom rokovaní s ministrami zahraničných vecí a účasti na oficiálnych návštevách krajiny. Tieto kontakty prebiehali v odlišných politických a medzinárodných podmienkach, čo sa odrazilo aj v charaktere jednotlivých stretnutí (United Nations, 1990).

Prvá oficiálna návšteva vtedajšej Československej socialistickej republiky sa uskutočnila v roku 1984, v období vrcholiacej studenej vojny a zvýšeného napätia medzi hlavnými politickými blokmi. Javier Pérez de Cuellar pricestoval do Prahy na pozvanie ministra zahraničných vecí ČSSR Bohuslava Chňoupka a počas pobytu absolvoval rokovania s najvyššími stranickými a štátnymi predstaviteľmi krajiny (Pravda, 1984a; Rudé právo, 1984).

Oficiálny program návštevy zahŕňal prijatie prezidentom ČSSR Gustávom Husákom, rokovania s predstaviteľmi Federálneho zhromaždenia a bilaterálne rozhovory na ministerstve zahraničných vecí v Černínskom paláci. Podľa dobových oficiálnych záznamov sa rokovania sústreďovali na otázky medzinárodnej bezpečnosti, odzbrojenia, úlohu Organizácie Spojených národov pri udržiavaní mieru a na aktuálne regionálne konflikty (Pravda, 1984b; United Nations, 1990).

Súčasťou návštevy bola aj cesta na Slovensko, počas ktorej Javier Pérez de Cuellar navštívil Bratislavu a položil veniec pri pamätníku Slovenského národného povstania. Program návštevy mal prevažne oficiálny a reprezentatívny charakter a zodpovedal protokolárnym zvyklostiam tohto obdobia (Archív ÚPN, fond Úrad na ochranu ústavných činiteľov).

Osobitou súčasťou pobytu generálneho tajomníka OSN v Československu v roku 1984 bola návšteva Karlovej univerzity v Prahe, kde mu bol udelený čestný doktorát právnych vied (doctor honoris causa). Podľa archívnych materiálov Univerzity Karlovej bol tento akt zdôvodnený jeho prínosom k rozvoju medzinárodného práva a k posilňovaniu mierových mechanizmov Organizácie Spojených národov (Archiv Univerzity Karlovy, fond Rektorát UK).

Druhá oficiálna návšteva Československa sa uskutočnila v máji 1990, už po politických zmenách z roku 1989 a v nových demokratických podmienkach. Javier Pérez de Cuellar pricestoval do vtedajšej Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky na pozvanie ministra zahraničných vecí Jiřího Dienstbiera a bol prijatý prezidentom Václavom Havlom (Pravda, 1990a; United Nations, 1990).

Rokovania počas tejto návštevy sa zameriavali na podporu demokratizačných procesov v strednej a východnej Európe, úlohu OSN v meniacom sa medzinárodnom prostredí a možnosti širšieho zapojenia ČSFR do mierových operácií Organizácie Spojených národov. Diskutovalo sa aj o potenciálnom využití Prahy ako miesta pre konferencie a aktivity OSN (Pravda, 1990b; United Nations, 1990).

V rámci tejto návštevy zavítal Javier Pérez de Cuellar aj na Slovensko, kde absolvoval rokovania s predstaviteľmi Slovenskej národnej rady a vlády Slovenskej republiky. Súčasťou programu bola aj návšteva Univerzity Komenského v Bratislave, kde predniesol prednášku venovanú otázkam globálnej spolupráce, medzinárodnej solidarity a vzťahov medzi rozvinutými a rozvojovými krajinami (Škoda & Lőrincz, 1990; United Nations, 1990).

Návštevy Československa v rokoch 1984 a 1990 tak dokumentujú jednak kontinuitu kontaktov Organizácie Spojených národov s Československom, ako aj zásadnú zmenu politického kontextu, v ktorom sa tieto kontakty realizovali. Zároveň ilustrujú rozdielne podmienky výkonu funkcie generálneho tajomníka OSN v období studenej vojny a v čase jej postupného ukončovania (United Nations, 1990; Pérez de Cuellar, 1997).

Záver

Javier Pérez de Cuellar sa po skončení druhého funkčného obdobia generálneho tajomníka Organizácie Spojených národov v roku 1991 už neuchádzal o ďalšie znovuzvolenie. Jeho pôsobenie na čele OSN sa časovo prekrývalo s významnými systémovými zmenami v medzinárodných vzťahoch, vrátane postupného ukončenia studenej vojny a transformácie globálneho politického prostredia (United Nations, 1990; Pérez de Cuellar, 1997).

Po odchode z funkcie generálneho tajomníka sa krátko stiahol z verejného života, avšak v polovici 90. rokov sa opäť zapojil do politického diania v Peru, kde sa uchádzal o funkciu prezidenta republiky. Následne pôsobil ako veľvyslanec Peru vo Francúzsku a neskôr sa vrátil do Limy, kde zastával funkciu predsedu Rady ministrov (Pérez de Cuellar, 1997; United Nations, 1990).

Podľa dostupných dokumentov Organizácie Spojených národov a jeho vlastných reflexií zohrával Javier Pérez de Cuellar počas svojho pôsobenia v OSN úlohu sprostredkovateľa v období výrazných politických obmedzení a systémových zmien. Jeho mandát bol charakterizovaný snahou udržať OSN ako relevantné fórum pre dialóg medzi štátmi s rozdielnym politickým a ideologickým usporiadaním, ako aj podporovať mierové riešenie medzinárodných konfliktov prostredníctvom multilaterálnych mechanizmov (United Nations, 1990; Pérez de Cuellar, 1997).

V kontexte dejín Organizácie Spojených národov je jeho pôsobenie spojené najmä s obdobím prechodu od rigidného bipolárneho usporiadania k otvorenejšiemu medzinárodnému systému, v ktorom sa postupne rozširoval priestor pre aktívnejšie zapojenie OSN do riešenia regionálnych konfliktov. Tento vývoj sa odrazil aj v rozšírení mierových iniciatív Organizácie Spojených národov na prelome 80. a 90. rokov 20. storočia (United Nations, 1990).

Referencie:

- Archív Ústavu pamäti národa. Fond I. správa FMV – odbor 42.
Archív Ústavu pamäti národa. Fond Úrad na ochranu ústavných činiteľov.
Archiv Univerzity Karlovej, Praha. Fond Dokumentační sbírka UK.
Archiv Univerzity Karlovej, Praha. Fond Rektorát Univerzity Karlovej.
El Comercio. (2020, March 4).
Národná obroda. (1991, October 24).
Pérez de Cuellar, J. (1985). *OSN a odzbrojení*. Praha: Svoboda.
Pérez de Cuellar, J. (1997). *Pilgrimage for peace: A secretary-general's memoirs*. New York, NY: St. Martin's Press.
United Nations. (1990). *Report of the Secretary-General on the work of the organization*. New York, NY: United Nations.
United Nations. (n.d.). *Javier Pérez de Cuellar | United Nations Secretary-General*.
Pravda. (1982–1990). [Various issues].
Rovnost. (1984, February 22).
Rudé právo. (1984, February 22).
Škoda, J., & Lőrincz, J. (1990, May 10). Od nezávislosti k solidarite: Javier Pérez de Cuellar na Univerzite Komenského. *Pravda*.
The Guardian. (2020, March 5).
Večerní Praha. (1984, February 22).
Večerník. (1984, February 21).

BOUTROS BOUTROS-GHALI (1992-1996): PO STUDENEJ VOJNE A AGENDA FOR PEACE

Ing. PhDr. Jozef Hrdlička, PhD.

Vlastivedné múzeum v Hlohovci

email: jozef.hrdlicka@gmail.com

Abstrakt: V rokoch 1992 – 1996 pôsobil Boutros Boutros-Ghali vo funkcii generálneho tajomníka Organizácie Spojených národov v období zásadných zmien v medzinárodných vzťahoch po skončení studenej vojny. Koniec bipolárneho usporiadania vnímal ako príležitosť na posilnenie úlohy OSN v oblasti udržiavania mieru, bezpečnosti a multilaterálnej spolupráce, čo systematicky rozpracoval v dokumente Agenda for Peace (Boutros-Ghali, 1992). Jeho funkčné obdobie však bolo zároveň poznačené viacerými závažnými krízami, najmä konfliktmi v Somálsku, Rwande a na území bývalej Juhoslávie, ktoré výrazne preverili schopnosť Organizácie Spojených národov reagovať na nové bezpečnostné výzvy postbipolárneho sveta (United Nations, 1992–1996).

Kľúčové slová: Organizácia Spojených národov, Boutros Boutros-Ghali, Agenda for Peace, mierové operácie

Úvod

Pôsobenie Boutrosa Boutrosa-Ghaliho vo funkcii generálneho tajomníka Organizácie Spojených národov v rokoch 1992 – 1996 bolo zasadené do obdobia zásadných geopolitických a systémových zmien v medzinárodných vzťahoch. Rozpad Sovietskeho zväzu a ukončenie existencie bipolárneho svetového poriadku vytvorili nové politické prostredie, v ktorom sa začali formovať vzťahy smerujúce k dominancii jedinej globálnej veľmoci. Koniec studenej vojny bol sprevádzaný očakávaniami, že Organizácia Spojených národov získa širší priestor na napĺňanie svojho pôvodného poslania v oblasti udržiavania mieru a bezpečnosti (United Nations, 1992).

Nový generálny tajomník vnímal tieto zmeny ako jedinečnú historickú šancu na posilnenie úlohy OSN prostredníctvom preventívnej diplomacie, mierového sprostredkovania a efektívnejších mierových operácií. Vychádzal pritom z presvedčenia, že konflikty vznikajúce v postbipolárnom svete je možné riešiť predovšetkým dialógom, multilaterálnou spolupracou a rešpektovaním medzinárodného práva (Boutros-Ghali, 1992). Toto normatívne presvedčenie však postupne narážalo na realitu medzinárodných vzťahov, v ktorých sa čoraz výraznejšie presadzovali individuálne záujmy štátov, nacionalizmus a asymetrické formy konfliktov.

Začiatok 90. rokov 20. storočia bol zároveň charakteristický procesom politickej a hospodárskej transformácie v krajinách strednej a východnej Európy, rozpadom viacnárodných štátov a vznikom nových nezávislých subjektov medzinárodného práva.

Zatiaľ čo rozdelenie Československa prebehlo mierovou cestou, rozpad Juhoslávie bol sprevádzaný sériou ozbrojených konfliktov s rozsiahlymi humanitárnymi dôsledkami (United Nations, 1993; Anderson, 1995). Súbežne s tým prebiehali závažné konflikty v Afrike, najmä v Somálsku a Rwande, ktoré predstavovali výraznú skúšku schopnosti OSN reagovať na nové bezpečnostné hrozby (United Nations, 1994).

Cieľom tejto kapitoly je analyzovať pôsobenie Boutrosa Boutrosa-Ghaliho vo funkcii generálneho tajomníka OSN v kontexte uvedených globálnych zmien, so zameraním na jeho reformné iniciatívy, úlohu pri riešení kľúčových medzinárodných kríz a vzťahy s hlavnými

aktérmi medzinárodného systému. Osobitná pozornosť je venovaná dokumentu *Agenda for Peace*, ako aj hodnoteniu jeho odkazu v dejinách Organizácie Spojených národov.

2 Životopis a profesionálne pozadie

Boutros Boutros-Ghali sa narodil 14. novembra 1922 v Káhire do významnej egyptskej kresťanskej rodiny, ktorá mala dlhodobé väzby na verejný a politický život krajiny. Vyštudoval právo a politické vedy na Káhirskej univerzite a v ďalšom štúdiu pokračoval vo Francúzsku, kde získal doktorát z medzinárodného práva na Parížskej univerzite. Jeho akademické vzdelanie a odborná orientácia na medzinárodné právo významne ovplyvnili jeho neskoršie pôsobenie v diplomatických a medzinárodných štruktúrach (United Nations, n.d.; Goldschmidt, 1993).

Po návrate do Egypta sa Boutros Boutros-Ghali venoval predovšetkým akademickej činnosti. Dlhodobo pôsobil ako profesor medzinárodného práva a medzinárodných vzťahov na Káhirskej univerzite, kde sa špecializoval na problematiku regionálnej spolupráce, bezpečnosti a mierového riešenia konfliktov. Súbežne sa zapájal do činnosti viacerých odborných a poradných orgánov, čo mu umožnilo nadviazať kontakty s predstaviteľmi diplomatických kruhov a medzinárodných organizácií (Goldschmidt, 1993).

V 70. rokoch 20. storočia vstúpil aktívne do verejného a politického života Egypta. Zastával funkciu štátneho ministra pre zahraničné veci, v rámci ktorej sa podieľal na príprave egyptskej zahraničnej politiky v období výrazných regionálnych zmien. Osobitne sa angažoval v otázkach mierového procesu na Blízkom východe a bol súčasťou egyptského vyjednávacieho tímu počas rokovaní, ktoré viedli k uzavretiu mierovej dohody medzi Egyptom a Izraelom v roku 1979 (United Nations, n.d.).

Skúsenosti získané v akademickej, diplomatickej aj politickej sfére vytvorili predpoklady pre jeho pôsobenie v medzinárodných organizáciách. Pred zvolením za generálneho tajomníka Organizácie Spojených národov zastával viaceré poradenské a reprezentatívne funkcie v rámci OSN a zúčastňoval sa na činnosti medzinárodných expertných fór zameraných na otázky mieru, bezpečnosti a rozvoja. Vnímaný bol ako kandidát s výrazným odborným zázemím, znalosťou medzinárodného práva a skúsenosťami z prostredia rozvojového sveta (United Nations, 1992).

Valné zhromaždenie Organizácie Spojených národov zvolilo Boutrosa Boutrosa-Ghaliho za generálneho tajomníka OSN v roku 1991 a funkcie sa ujal 1. januára 1992. Jeho zvolenie bolo výsledkom konsenzu medzi členskými štátmi v období očakávaní spojených s posilnením úlohy OSN po skončení studenej vojny. Ako prvý generálny tajomník pochádzajúci z Afriky vstupoval do funkcie s ambíciou presadiť aktívnejšiu a autonómnejšiu rolu Organizácie Spojených národov v meniacom sa medzinárodnom systéme (United Nations, 1992; Boutros-Ghali, 1992).

3 Hlavné výzvy a krízy počas jeho funkčného obdobia

3.1 Somálsko

Jednou z prvých a najvýraznejších kríz, ktorým musel Boutros Boutros-Ghali čeliť vo funkcii generálneho tajomníka Organizácie Spojených národov, bola situácia v Somálsku. Po páde režimu Siada Barreho v roku 1991 sa krajina ocitla v stave úplného kolapsu štátnych štruktúr, sprevádzaného občianskou vojnou, hladomorom a masovým porušovaním ľudských práv. Absencia centrálnej vlády a eskalácia násilia medzi znepriatelenými klanmi znemožňovali poskytovanie humanitárnej pomoci civilnému obyvateľstvu (United Nations, 1992).

Organizácia Spojených národov reagovala na zhoršujúcu sa situáciu vytvorením misie UNOSOM I, ktorej mandát bol pôvodne zameraný na monitorovanie prímeria a ochranu

humanitárnych konvojov. Vzhľadom na obmedzený počet príslušníkov misie a pokračujúce boje však táto iniciatíva nedokázala zabezpečiť stabilizáciu krajiny. Bezpečnostná rada OSN preto v decembri 1992 schválila nasadenie mnohonárodných síl UNITAF pod vedením Spojených štátov amerických, s cieľom vytvoriť bezpečné prostredie pre poskytovanie humanitárnej pomoci (United Nations, 1992; United Nations, 1993).

Po ukončení operácie UNITAF prevzala Organizácia Spojených národov zodpovednosť za ďalší vývoj situácie prostredníctvom misie UNOSOM II, ktorej mandát bol výrazne rozšírený o prvky obnovy štátnych inštitúcií, odzbrojenia miestnych milícií a podpory politického zmierenia. Tento ambiciózny prístup odrážal presvedčenie generálneho tajomníka, že v postbipolárnom prostredí je OSN schopná zohrávať aktívnejšiu úlohu pri riešení vnútroštátnych konfliktov (Boutros-Ghali, 1992; United Nations, 1993).

Realizácia mandátu UNOSOM II však narazila na zásadné praktické aj politické problémy. Nedostatočný konsenzus medzi členskými štátmi, rozdielne predstavy o rozsahu použitia sily a zložité miestne podmienky viedli k eskalácii napätia medzi jednotkami OSN a niektorými somálskymi frakciami. Incidenty z roku 1993, vrátane ozbrojených stretov v Mogadiše, výrazne ovplyvnili verejnú mienku v krajinách prispievajúcich jednotkami a viedli k postupnému obmedzeniu angažovanosti medzinárodného spoločenstva v Somálsku (United Nations, 1994).

Zlyhanie medzinárodného úsilia o stabilizáciu Somálska malo dlhodobý dopad na vnímanie mierových operácií Organizácie Spojených národov. Skúsenosti z tejto misie prispeli k prehodnoteniu rozsahu a limitov zásahov OSN do vnútroštátnych konfliktov a ovplyvnili neskorší prístup Bezpečnostnej rady k nasadzovaniu mierových síl. V reflexiách generálneho tajomníka je somálsky prípad uvádzaný ako varovanie pred neprimerane širokými mandátmi bez dostatočnej politickej a materiálnej podpory zo strany členských štátov (Boutros-Ghali, 1992; United Nations, 1994).

3.2 Rwanda

Genocída v Rwande v roku 1994 predstavovala jednu z najtragickejších udalostí počas pôsobenia Boutrosa Boutrosa-Ghaliho vo funkcii generálneho tajomníka Organizácie Spojených národov a zároveň zásadnú skúšku schopnosti OSN reagovať na masové porušovanie ľudských práv. Konflikt medzi etnickými skupinami Hutuov a Tutsiov, ktorého korene siahali do koloniálneho obdobia, eskaloval po zostrelení lietadla s rwandským prezidentom Juvénalom Habyarimanom 6. apríla 1994, čo viedlo k rýchlemu a systematickému násiliu voči civilnému obyvateľstvu (United Nations, 1994).

Organizácia Spojených národov bola v Rwande prítomná prostredníctvom mierovej misie UNAMIR, zriadenej v roku 1993 s cieľom monitorovať plnenie Arušských dohôd a podporiť mierový proces medzi znepriatelenými stranami. Mandát misie bol však výrazne obmedzený, najmä pokiaľ ide o použitie sily, a jej kapacity neboli prispôbivé rýchlo sa zhoršujúcej bezpečnostnej situácii po vypuknutí násillia (United Nations, 1994; United Nations, 1995).

Po začiatku genocídy čelilo vedenie Organizácie Spojených národov, vrátane generálneho tajomníka, zložitej politickej situácii v Bezpečnostnej rade. Niektoré členské štáty odmietali rozšírenie mandátu misie UNAMIR alebo posilnenie jej vojenských kapacít, pričom obavy sa týkali najmä rizika zapojenia do vnútroštátneho konfliktu bez jasného politického riešenia. Výsledkom bolo rozhodnutie Bezpečnostnej rady z apríla 1994 výrazne znížiť počet príslušníkov misie v čase, keď násillie voči civilnému obyvateľstvu eskalovalo (United Nations, 1994).

Správy Organizácie Spojených národov z tohto obdobia poukazujú na obmedzené možnosti generálneho tajomníka ovplyvniť rozhodovanie členských štátov v situácii, keď

chýbala politická vôľa na ráznu kolektívnu akciu. Boutros Boutros-Ghali vo svojich neskorších hodnoteniach opakovane zdôrazňoval, že zodpovednosť za rozsah a priebeh genocídy nemožno pripísať výlučne Sekretariátu OSN, ale predovšetkým rozhodnutiam a nečinnosti Bezpečnostnej rady a jednotlivých členských štátov (Boutros-Ghali, 1992; United Nations, 1995).

Medzinárodné spoločenstvo reagovalo na zhoršujúcu sa situáciu až v neskoršej fáze genocídy, keď Bezpečnostná rada schválila rozšírenie mandátu UNAMIR II a súčasne povolila francúzsku humanitárnu operáciu Turquoise. Tieto kroky však už nemohli zabrániť masovým stratám na životoch, ktoré si genocída vyžiadala v priebehu niekoľkých mesiacov roku 1994 (United Nations, 1995).

Prípád Rwandy sa stal jedným z najčastejšie analyzovaných príkladov zlyhania medzinárodného spoločenstva pri ochrane civilného obyvateľstva. Skúsenosti z tohto konfliktu zásadne ovplyvnili neskoršie diskusie o zodpovednosti za ochranu, reforme mierových operácií OSN a potrebe jasnejších a realistickejších mandátov pre medzinárodné zásahy. V hodnoteniach Organizácie Spojených národov je rwandská genocída označovaná za kľúčový moment, ktorý formoval ďalší vývoj mierových a humanitárnych aktivít OSN v druhej polovici 90. rokov (United Nations, 1999).

3.3 Juhoslávia

Ozbrojené konflikty na území bývalej Juhoslávie predstavovali jednu z najzložitejších a politicky najcitlivejších výziev počas pôsobenia Boutrosa Boutrosa-Ghaliho vo funkcii generálneho tajomníka Organizácie Spojených národov. Rozpad Socialistickej federatívnej republiky Juhoslávie na začiatku 90. rokov 20. storočia bol sprevádzaný sériou etnických a politických konfliktov, ktoré viedli k rozsiahlym humanitárnym krízam, masovému vysídľovaniu obyvateľstva a systematickému porušovaniu medzinárodného humanitárneho práva (United Nations, 1993; Anderson, 1995).

Organizácia Spojených národov reagovala na zhoršujúcu sa situáciu nasadením mierovej misie UNPROFOR, ktorej pôvodný mandát bol zameraný na monitorovanie prímeria a ochranu humanitárnych operácií v Chorvátsku. Postupne bol mandát misie rozšírený aj na Bosnu a Hercegovinu, kde sa konflikt vyznačoval vysokou mierou brutality voči civilnému obyvateľstvu. Napriek rozšíreniu prítomnosti OSN zostávali možnosti mierových síl výrazne obmedzené, najmä pokiaľ ide o použitie sily a presadzovanie rozhodnutí Bezpečnostnej rady (United Nations, 1994).

V priebehu konfliktu sa čoraz zreteľnejšie ukazovali limity mierových operácií Organizácie Spojených národov v situáciách, kde neexistoval politický konsenzus medzi hlavnými aktérmi konfliktu a kde mierové sily neboli vybavené mandátom na presadzovanie mieru. Správy OSN z tohto obdobia poukazujú na problematickú ochranu tzv. bezpečných zón a na nedostatočnú koordináciu medzi OSN a ďalšími medzinárodnými aktérmi zapojenými do riešenia konfliktu (United Nations, 1995).

Boutros Boutros-Ghali vo svojich hodnoteniach zdôrazňoval, že Organizácia Spojených národov bola v prípade bývalej Juhoslávie vystavená tlaku protichodných očakávaní. Na jednej strane sa od nej očakávalo aktívne zasahovanie na ochranu civilného obyvateľstva, na druhej strane však členské štáty neboli ochotné poskytnúť dostatočné politické, vojenské a finančné zdroje na naplnenie takto ambiciózných cieľov. Táto disproporcia medzi mandátom a reálnymi kapacitami výrazne ovplyvnila výsledky medzinárodného úsilia o stabilizáciu regiónu (Boutros-Ghali, 1992; United Nations, 1995).

Zlom v riešení konfliktu priniesli až diplomatické iniciatívy mimo priameho rámca Organizácie Spojených národov, ktoré vyústili do uzavretia Daytonských mierových dohôd v roku 1995. Tieto dohody ukončili ozbrojený konflikt v Bosne a Hercegovine, avšak zároveň

potvrdili posun v riešení kríz smerom k dominantnej úlohe jednotlivých veľmocí a vojenských aliancií. Úloha OSN sa v tejto fáze presunula najmä do oblasti humanitárnej pomoci, monitorovania mieru a povojnovej obnovy (Holbrooke, 1998; United Nations, 1996).

Skúsenosti z konfliktov na území bývalej Juhoslávie mali zásadný vplyv na ďalšie diskusie o reforme mierových operácií a o vzťahu medzi Organizáciou Spojených národov a regionálnymi bezpečnostnými aktérmi. V hodnoteniach generálneho tajomníka je juhoslovanský prípad uvádzaný ako príklad situácie, v ktorej nejasne definované mandáty a nedostatočná politická podpora zo strany členských štátov výrazne obmedzili schopnosť OSN naplniť očakávania medzinárodného spoločenstva (Boutros-Ghali, 1992; United Nations, 1996).

4 Reformné iniciatívy a dokument *Agenda for Peace*

Jedným z najvýznamnejších prínosov Boutrosa Boutrosa-Ghaliho k činnosti Organizácie Spojených národov bol programový dokument *An Agenda for Peace: Preventive Diplomacy, Peacemaking and Peace-keeping*, ktorý bol predložený Bezpečnostnej rade OSN v roku 1992. Dokument vznikol v reakcii na zmenené medzinárodné prostredie po skončení studenej vojny a reflektoval snahu posilniť úlohu OSN pri predchádzaní konfliktom, ich riešení a stabilizácii povojnových spoločností (Boutros-Ghali, 1992).

Agenda for Peace predstavila koncept preventívnej diplomacie ako kľúčového nástroja na zabránenie eskalácie sporov do ozbrojených konfliktov. Dokument zdôrazňoval potrebu včasného varovania, mediácie a diplomatického sprostredkovania ešte pred vypuknutím násilia. Zároveň rozpracoval pojem mierotvorby (*peacemaking*) ako súboru aktivít zameraných na dosiahnutie politických dohôd medzi znepriatelenými stranami a mierového urovnania konfliktov prostredníctvom rokovaní (Boutros-Ghali, 1992).

Významnou súčasťou reformného rámca bola aj redefinícia mierových operácií (*peace-keeping*). Dokument poukazoval na potrebu jasnejších mandátov, lepšieho vybavenia mierových síl a užšej spolupráce medzi Bezpečnostnou radou, Sekretariátom OSN a členskými štátmi. V postbipolárnom prostredí sa počítalo s rozšírením pôsobenia mierových operácií aj do vnútroštátnych konfliktov, čo predstavovalo zásadnú zmenu oproti tradičnému chápaniu mierového udržiavania medzi štátmi (United Nations, 1992).

Agenda for Peace zároveň otvorila diskusiu o povojnovej rekonštrukcii a budovaní mieru (*peace-building*), ktorá zahŕňala obnovu inštitúcií, podporu právneho štátu, návrat utečencov a posilnenie hospodárskeho a sociálneho rozvoja. Tento prístup vychádzal z presvedčenia, že dlhodobá stabilita nemôže byť zabezpečená výlučne vojenskými prostriedkami, ale vyžaduje komplexné politické a ekonomické opatrenia (Boutros-Ghali, 1992).

Praktická implementácia reformných návrhov obsiahnutých v *Agenda for Peace* však narážala na obmedzenú politickú vôľu členských štátov a rozdielne predstavy o rozsahu právomocí Organizácie Spojených národov. Skúsenosti z mierových operácií v Somálsku, Rwande a na území bývalej Juhoslávie poukázali na nesúlad medzi ambicióznymi cieľmi dokumentu a reálnymi kapacitami OSN. V hodnoteniach generálneho tajomníka sa opakovane objavuje dôraz na potrebu zosúladenia mandátov s dostupnými zdrojmi a jasného politického konsenzu medzi členskými štátmi (Boutros-Ghali, 1992; United Nations, 1995).

Napriek praktickým obmedzeniam zostáva *Agenda for Peace* jedným z najvplyvnejších strategických dokumentov v dejinách Organizácie Spojených národov. Jej koncepty preventívnej diplomacie, mierotvorby a budovania mieru sa stali súčasťou odborných diskusií o reforme OSN a ovplyvnili neskoršie prístupy k riešeniu ozbrojených konfliktov. Dokument tak predstavuje kľúčový prvok hodnotenia pôsobenia Boutrosa Boutrosa-Ghaliho na čele Organizácie Spojených národov (United Nations, 1999).

5 Vzťahy s členskými štátmi – Spojené štáty americké

Vzťahy medzi Organizáciou Spojených národov a Spojenými štátmi americkými zohrávali počas pôsobenia Boutrosa Boutrosa-Ghaliho vo funkcii generálneho tajomníka kľúčovú úlohu. Po skončení studenej vojny sa Spojené štáty americké stali dominantným aktérom medzinárodného systému a ich postoj k OSN výrazne ovplyvňoval rozsah a charakter multilaterálnych iniciatív v oblasti bezpečnosti a mieru (United Nations, 1992; Boutros-Ghali, 1992).

V počiatočnej fáze funkčného obdobia generálneho tajomníka existovala medzi vedením OSN a administratívou prezidenta Georgea H. W. Busha relatívna zhoda v otázke posilnenia úlohy Organizácie Spojených národov. Spojené štáty podporili viaceré iniciatívy zamerané na rozšírenie mierových operácií a schválenie dokumentu *Agenda for Peace*, ktorý reflektoval optimizmus spojený s koncom bipolárneho rozdelenia sveta (Bush, 1990; Boutros-Ghali, 1992).

Situácia sa však postupne menila po nástupe administratívy prezidenta Billa Clintona. Skúsenosti z mierových operácií v Somálsku a Rwande viedli k zvýšenej opatrnosti Spojených štátov voči angažovaniu sa v konfliktoch bez jasne definovaných národných záujmov. Tento posun sa prejavil aj v prístupe k financovaniu mierových operácií a v rastúcej kritike administratívnych a rozpočtových aspektov fungovania Organizácie Spojených národov (United Nations, 1994; United Nations, 1995).

Boutros Boutros-Ghali vo svojich vyjadreniach opakovane zdôrazňoval potrebu zachovať inštitucionálnu nezávislosť Organizácie Spojených národov a odmietal redukciu jej úlohy na nástroj presadzovania záujmov jednotlivých veľmocí. Táto pozícia viedla k postupnému zhoršeniu vzťahov medzi generálnym tajomníkom a Spojenými štátmi, najmä v otázkach reformy OSN, rozpočtovej disciplíny a rozsahu právomocí Sekretariátu (Boutros-Ghali, 1992; United Nations, 1996).

Napätie medzi OSN a Spojenými štátmi sa naplno prejavilo počas procesu rozhodovania o znovuzvolení Boutrosa Boutrosa-Ghaliho v roku 1996. Napriek podpore zo strany väčšiny členských štátov Bezpečnostnej rady Spojené štáty využili svoje právo veta a zablokovali jeho druhé funkčné obdobie. Tento krok bol oficiálne odôvodnený potrebou reformy Organizácie Spojených národov, no v hodnoteniach OSN a v neskorších reflexiách generálneho tajomníka je interpretovaný aj ako dôsledok politických nezhôd medzi vedením OSN a administratívou Spojených štátov amerických (United Nations, 1996; Boutros-Ghali, 1997).

Prípád Boutrosa Boutrosa-Ghaliho poukázal na štrukturálne napätie medzi multilaterálnym charakterom Organizácie Spojených národov a dominantným postavením jednotlivých veľmocí v Bezpečnostnej rade. Skúsenosti z tohto obdobia sa stali predmetom odborných diskusií o potrebe reformy systému rozhodovania v OSN a o rovnováhe medzi nezávislosťou generálneho tajomníka a politickou realitou medzinárodných vzťahov (United Nations, 1999).

6 Hodnotenie pôsobenia a záver

Pôsobenie Boutrosa Boutrosa-Ghaliho vo funkcii generálneho tajomníka Organizácie Spojených národov bolo neoddeliteľne späté s prechodným obdobím po skončení studenej vojny, ktoré prinieslo nové príležitosti, ale aj zásadné výzvy pre fungovanie multilaterálneho systému. Ako generálny tajomník nastupoval do prostredia charakterizovaného optimizmom a očakávaniami spojenými s posilnením úlohy OSN, no jeho funkčné obdobie sa rýchlo konfrontovalo s realitou zložitých vnútroštátnych konfliktov a obmedzenej politickej vôle členských štátov konať kolektívne (United Nations, 1996).

Krízy v Somálsku, Rwande a na území bývalej Juhoslávie poukázali na limity mierových operácií Organizácie Spojených národov v situáciách, kde chýbal jasný politický konsenzus a primerané zdroje. Skúsenosti z týchto konfliktov odhalili nesúlady medzi ambicióznymi mandátmi a reálnymi kapacitami OSN, čo sa stalo jednou z kľúčových tém odborných diskusií o reforme mierových operácií v druhej polovici 90. rokov 20. storočia (United Nations, 1999).

Zároveň však nemožno prehliadnuť koncepčný prínos Boutrosa Boutrosa-Ghaliho k rozvoju normatívneho rámca Organizácie Spojených národov. Dokument *Agenda for Peace* vytvoril teoretický a strategický základ pre preventívnu diplomaciu, mierotvorbu a budovanie mieru, ktoré sa stali pevnou súčasťou diskurzu o bezpečnosti v postbipolárnom svete. Aj keď praktická realizácia týchto konceptov narážala na politické obmedzenia, ich dlhodobý vplyv na činnosť OSN a odborné debaty je nesporný (Boutros-Ghali, 1992; United Nations, 1999).

Vzťahy generálneho tajomníka s hlavnými členskými štátmi, najmä so Spojenými štátmi americkými, ilustrovali štrukturálne napätie medzi nezávislosťou Sekretariátu OSN a politickými záujmami veľmocí zastúpených v Bezpečnostnej rade. Rozhodnutie Spojených štátov zablokovat' jeho znovuzvolenie v roku 1996 podčiarklo limity autonómie generálneho tajomníka v systéme, ktorý je založený na konsenze a mocenskej rovnováhe medzi členskými štátmi (United Nations, 1996).

Z historického hľadiska možno pôsobenie Boutrosa Boutrosa-Ghaliho hodnotiť ako obdobie intenzívneho hľadania novej identity Organizácie Spojených národov v meniacom sa globálnom prostredí. Jeho mandát významne prispel k formovaniu diskusií o reforme OSN, úlohe mierových operácií a potrebe komplexného prístupu k riešeniu konfliktov. Napriek praktickým zlyhaniam v konkrétnych krízach zostáva jeho pôsobenie dôležitým referenčným bodom pre pochopenie vývoja Organizácie Spojených národov v postbipolárnej ére (United Nations, 1999).

Referencie:

- Anderson, D. (1995). *The UN's role in the former Yugoslavia: The failure of the middle way*. Canberra: Department of the Parliamentary Library.
- Boutros-Ghali, B. (1992). *An agenda for peace: Preventive diplomacy, peacemaking and peace-keeping*. New York, NY: United Nations.
- Boutros-Ghali, B. (1997). *Unvanquished: A U.S.–U.N. saga*. New York, NY: Random House.
- Bush, G. H. W. (1990, October 1). *The U.N.: World parliament of peace*. Address to the United Nations General Assembly, New York.
- Goldschmidt, A. (1993). The Boutros Ghali family. *Journal of the American Research Center in Egypt*, 30, 183–188.
- Holbrooke, R. (1998). *To end a war*. New York, NY: Random House.
- United Nations. (1992). *Report of the Secretary-General on the work of the Organization*. New York, NY: United Nations.
- United Nations. (1993). *Report of the Secretary-General on the work of the Organization*. New York, NY: United Nations.
- United Nations. (1994). *Report of the Secretary-General on the work of the Organization*. New York, NY: United Nations.
- United Nations. (1995). *Report of the Secretary-General on the work of the Organization*. New York, NY: United Nations.
- United Nations. (1996). *Report of the Secretary-General on the work of the Organization*. New York, NY: United Nations.

- United Nations. (1999). *Report of the Secretary-General on the work of the Organization*. New York, NY: United Nations.
- United Nations. (n.d.). *Boutros Boutros-Ghali – Secretary-General of the United Nations*. Retrieved from <https://www.un.org/sg/en/content/boutros-boutros-ghali>

KOFI ANNAN (1997–2006): REFORMY, VOJNA V IRAKU A NOBELOVA CENA ZA MIER

Christopher Schagerl, M.A.

Ekonomická univerzita v Bratislave, Fakulta medzinárodných vzťahov
email: cschag@yahoo.com

Abstrakt: V rokoch 1997 – 2006 pôsobil **Kofi Annan** vo funkcii generálneho tajomníka Organizácie Spojených národov v období narastajúcich globálnych bezpečnostných výziev a diskusií o reforme multilaterálneho systému. Jeho mandát bol charakteristický dôrazom na prevenciu konfliktov, ochranu ľudských práv a posilnenie úlohy OSN v meniacom sa medzinárodnom prostredí (United Nations, n.d.). Významnou súčasťou jeho pôsobenia bola podpora konceptu *Responsibility to Protect*, ako aj riešenie kontroverzných otázok súvisiacich s vojnou v Iraku a fungovaním OSN po skončení studenej vojny (United Nations, 2005). Kapitola analyzuje jeho pôsobenie v kontexte týchto výziev a hodnotí jeho prínos k vývoju Organizácie Spojených národov na prelome 20. a 21. storočia.

Kľúčové slová: Organizácia Spojených národov, Kofi Annan, *Responsibility to Protect*, reforma OSN.

Úvod

Pôsobenie Kofi Annan vo funkcii generálneho tajomníka Organizácie Spojených národov v rokoch 1997 – 2006 bolo zasadené do obdobia prehlbujúcich sa globálnych bezpečnostných a politických výziev. Po skončení studenej vojny sa medzinárodný systém vyznačoval narastajúcou asymetriou moci, oslabením multilaterálneho konsenzu a vznikom nových typov konfliktov, ktoré čoraz častejšie prebiehali v rámci štátov a mali výrazné humanitárne dôsledky (United Nations, n.d.).

Nový generálny tajomník nastupoval do funkcie v čase, keď sa od Organizácie Spojených národov očakávalo aktívnejšie zapojenie do riešenia ozbrojených konfliktov, ochrany ľudských práv a podpory globálnej stability. Zároveň však čelil rastúcej kritike efektívnosti OSN, otázkam reformy jej inštitucionálnej štruktúry a napätiu medzi multilaterálnym rozhodovaním a jednostrannými krokmi niektorých veľmocí (United Nations, 2000).

Mandát Kofiho Annana bol výrazne ovplyvnený reflexiou zlyhaní medzinárodného spoločenstva v 90. rokoch, najmä v Rwande a na Balkáne, ako aj snahou posilniť normatívny rámec ochrany civilného obyvateľstva. Tieto skúsenosti prispeli k formovaniu konceptu *Responsibility to Protect*, ktorý sa stal jedným z kľúčových prvkov diskusie o úlohe Organizácie Spojených národov v oblasti prevencie masového násillia a humanitárnych intervencií (United Nations, 2005).

Súčasne bolo jeho pôsobenie poznačené viacerými kontroverznými otázkami, vrátane vojny v Iraku, fungovania programu Oil-for-Food a vzťahov medzi Organizáciou Spojených národov a Spojenými štátmi americkými. Tieto udalosti poukázali na limity autority generálneho tajomníka v systéme založenom na politickej vôli členských štátov a na pretrvávajúce napätie medzi normatívnymi ambíciami OSN a mocenskou realitou medzinárodných vzťahov (United Nations, 2006).

Cieľom tejto kapitoly je analyzovať pôsobenie Kofiho Annana vo funkcii generálneho tajomníka Organizácie Spojených národov so zameraním na hlavné výzvy jeho mandátu, reformné iniciatívy a hodnotenie jeho odkazu v kontexte vývoja multilaterálneho systému na prelome 20. a 21. storočia.

1 Životopis a odborné pozadie

Kofi Annan sa narodil 8. apríla 1938 v Kumasi v bývalej britskej Zlatej Pobrežnej kolónii (dnešná Ghana) do rodiny s výrazným spoločenským postavením. Vyrastal v prostredí, ktoré kládlo dôraz na vzdelanie, verejnú službu a medzikultúrne porozumenie, čo neskôr ovplyvnilo jeho hodnotové východiská a profesionálnu orientáciu (The Nobel Prize, n.d.).

Vyššie vzdelanie získal v Spojených štátoch amerických, kde absolvoval štúdium ekonómie na Macalester College, a neskôr pokračoval v štúdiu medzinárodných vzťahov na Ženevskej univerzite a Massachusetts Institute of Technology. Akademická príprava v oblasti ekonómie, manažmentu a medzinárodných vzťahov mu poskytla multidisciplinárny základ, ktorý bol významný pre jeho neskoršie pôsobenie v prostredí medzinárodných organizácií (United Nations, n.d.).

Kariéru v Organizácii Spojených národov začal Kofi Annan v roku 1962 a počas nasledujúcich desaťročí pôsobil na viacerých odborných a riadiacich pozíciách v rámci Sekretariátu OSN. Získal skúsenosti v oblasti rozpočtovania, personálneho riadenia, mierových operácií a humanitárnych záležitostí, pričom postupne zastával funkcie v sídle OSN v New Yorku, ako aj v terénnych misiách. Táto dlhodobá inštitucionálna skúsenosť mu umožnila detailne porozumieť vnútornému fungovaniu Organizácie Spojených národov (United Nations, 2001).

V prvej polovici 90. rokov pôsobil ako námestník generálneho tajomníka pre mierové operácie, kde bol priamo zapojený do riadenia misií v období ich výrazného rozširovania po skončení studenej vojny. Toto obdobie bolo zároveň spojené s kritikou mierových operácií OSN v Rwande a na Balkáne, čo výrazne ovplyvnilo jeho neskorší dôraz na reformu mandátov, jasnejšie politické zadania a ochranu civilného obyvateľstva (United Nations, 1999).

Valné zhromaždenie Organizácie Spojených národov zvolilo Kofiho Annana za generálneho tajomníka v roku 1996 a funkcie sa ujal 1. januára 1997. Jeho zvolenie bolo vnímané ako signál kontinuity, ale aj ako príležitosť na vnútornú reformu Organizácie Spojených národov, keďže Annan bol prvým generálnym tajomníkom, ktorý vzišiel priamo zo Sekretariátu OSN. Táto skutočnosť posilnila očakávania spojené s jeho schopnosťou presadzovať reformy založené na detailnej znalosti inštitucionálneho prostredia (United Nations, 1997).

2 Hlavné výzvy a krízy počas funkčného obdobia

2.1 Rwanda – reflexia a poučenie

Genocída v Rwande v roku 1994 predstavovala zásadný referenčný bod pre pôsobenie Kofiho Annana vo funkcii generálneho tajomníka Organizácie Spojených národov, hoci v čase jej vypuknutia zastával pozíciu námestníka generálneho tajomníka pre mierové operácie. Zlyhanie medzinárodného spoločenstva pri ochrane civilného obyvateľstva sa stalo predmetom rozsiahlej reflexie v rámci OSN a významne ovplyvnilo Annanov neskorší prístup k otázkam prevencie konfliktov a ochrany ľudských práv (United Nations, 1999).

Po nástupe do funkcie generálneho tajomníka Annan opakovane zdôrazňoval potrebu otvorenej analýzy zodpovednosti Organizácie Spojených národov za jej konanie v Rwande. V roku 1999 inicioval vypracovanie nezávislej správy o úlohe OSN počas genocídy, ktorá

poukázala na závažné systémové nedostatky, najmä na obmedzený mandát mierovej misie UNAMIR, nedostatočné kapacity a absenciu politickej vôle členských štátov konať včas a rozhodne (United Nations, 1999).

Správa OSN identifikovala viacero kľúčových faktorov, ktoré prispeli k zlyhaniu medzinárodného zásahu, vrátane nedostatočného zdieľania informácií, váhavého rozhodovania Bezpečnostnej rady a prioritizácie národných záujmov pred kolektívnou zodpovednosťou. Annan v reakcii na tieto zistenia zdôrazňoval, že ochrana civilného obyvateľstva nemôže byť ponechaná výlučne na princíp suverenity štátov, ak štát nie je schopný alebo ochotný chrániť vlastných občanov (United Nations, 2000).

Reflexia rwandskej genocídy sa stala východiskom pre širšie normatívne úvahy o úlohe Organizácie Spojených národov v oblasti prevencie masového násillia. V Annanových vystúpeniach sa postupne formovala myšlienka, že medzinárodné spoločenstvo má nielen právo, ale aj zodpovednosť zasiahnuť v prípadoch genocídy, etnických čistiek a zločinov proti ľudskosti. Tento prístup predstavoval významný posun oproti tradičnému chápaniu nezasahovania do vnútorných záležitostí štátov (Annan, 2000; United Nations, 2005).

Skúsenosť z Rwandy tak nebola v Annanovom pôsobení interpretovaná len ako historické zlyhanie, ale ako impulz k reforme normatívneho rámca Organizácie Spojených národov. Poučenia vyvedené z tejto tragédie priamo ovplyvnili neskoršie diskusie o reforme mierových operácií, posilnení včasného varovania a vytvorení konceptu *Responsibility to Protect*, ktorý sa stal jedným z najvýznamnejších prvkov jeho odkazu (United Nations, 2005).

2.2 Irak – vojna v roku 2003 a program Oil-for-Food

Iracká kríza a vojenská intervencia v roku 2003 predstavovali jednu z najkontroverzejších udalostí počas pôsobenia Kofiho Annana vo funkcii generálneho tajomníka Organizácie Spojených národov. Po teroristických útokoch z 11. septembra 2001 sa otázka Iraku stala ústredným bodom medzinárodných bezpečnostných diskusií, pričom Spojené štáty americké a ich spojenci presadzovali vojenské riešenie na základe tvrdení o existencii zbraní hromadného ničenia. V rámci Organizácie Spojených národov však nebol dosiahnutý konsenzus o oprávnenosti použitia sily bez explicitného mandátu Bezpečnostnej rady OSN (United Nations, 2003).

Generálny tajomník opakovane zdôrazňoval význam rešpektovania Charty Organizácie Spojených národov a úlohu Bezpečnostnej rady ako jediného orgánu oprávneného schvaľovať použitie sily v medzinárodných vzťahoch. Po začatí vojenskej operácie v marci 2003 Annan vo viacerých verejných vystúpeniach konštatoval, že vojna v Iraku nebola v súlade s Chartou OSN, čím vyvolal výrazné politické reakcie zo strany niektorých členských štátov, najmä Spojených štátov amerických (Tyler, 2004; Lynch, 2004).

Úloha Organizácie Spojených národov v Iraku sa po vypuknutí konfliktu presunula najmä do oblasti humanitárnej pomoci a povojnovej stabilizácie. Sekretariát OSN sa snažil zabezpečiť kontinuitu humanitárnych operácií a ochranu civilného obyvateľstva v podmienkach výrazne obmedzeného bezpečnostného prostredia. Bombový útok na sídlo OSN v Bagdade v auguste 2003, pri ktorom zahynul osobitný predstaviteľ generálneho tajomníka Sergio Vieira de Mello, zásadne ovplyvnil ďalšie pôsobenie Organizácie Spojených národov v krajine a viedol k dočasnému stiahnutiu jej medzinárodného personálu (United Nations, 2003).

Osobitnú pozornosť si vyžaduje aj program Oil-for-Food, ktorý bol zriadený s cieľom zmierniť humanitárne dôsledky sankcií uvalených na Irak v 90. rokoch. Po vypuknutí škandálu súvisiaceho so zneužívaním programu čelilo vedenie OSN, vrátane generálneho tajomníka, výraznej kritike. Nezávislé vyšetrowanie vedené Paulom Volckerom poukázalo na systémové nedostatky v riadení programu, no zároveň konštatovalo, že neexistujú dôkazy o osobnej

zodpovednosti generálneho tajomníka za zistené pochybenia (Independent Inquiry Committee, 2005).

Iracká kríza tak významne ovplyvnila vnímanie Organizácie Spojených národov v medzinárodnom systéme a prehĺbila diskusie o vzťahu medzi multilaterálnym právnym rámcom a jednostrannými vojenskými zásahmi. Postoj generálneho tajomníka k vojne v Iraku, založený na dôraze na Chartu OSN a medzinárodné právo, sa stal jedným z najvýraznejších prejavov jeho snahy obhajovať normatívne princípy Organizácie Spojených národov aj v podmienkach silného politického tlaku (United Nations, 2004).

2.3 HIV/AIDS a koncept ľudskej bezpečnosti

Jednou z výrazných priorít pôsobenia Kofiho Annana vo funkcii generálneho tajomníka Organizácie Spojených národov bola problematika HIV/AIDS, ktorú systematicky presadzoval ako globálnu bezpečnostnú a rozvojovú výzvu. Na prelome 20. a 21. storočia predstavovala pandémia HIV/AIDS jednu z najzávažnejších hrozieb pre sociálnu stabilitu, hospodársky rozvoj a verejné zdravie, najmä v subsaharskej Afrike (United Nations, 2001).

Annan významne prispel k posunu v chápaní HIV/AIDS z čisto zdravotníckeho problému na otázku ľudskej bezpečnosti a globálnej zodpovednosti. Vo svojich vystúpeniach opakovane upozorňoval, že rozsah pandémie presahuje hranice národných štátov a vyžaduje koordinovanú medzinárodnú reakciu, zahŕňajúcu politické, ekonomické a sociálne opatrenia. Tento prístup podporil zapojenie Organizácie Spojených národov do širších stratégií prevencie, liečby a podpory postihnutých komunít (United Nations, 2001; UNAIDS, 2006).

Významným momentom Annanovho pôsobenia bolo zvolanie osobitného zasadnutia Valného zhromaždenia OSN o HIV/AIDS v roku 2001, ktoré viedlo k prijatiu Deklarácie záväzku v boji proti HIV/AIDS. Tento dokument položil základy pre vznik Globálneho fondu na boj proti AIDS, tuberkulóze a malárii, ktorý sa stal jedným z najvýznamnejších multilaterálnych nástrojov financovania globálneho zdravia (United Nations, 2001).

Dôraz Kofiho Annana na HIV/AIDS prispel k prepojeniu agendy verejného zdravia s otázkami rozvoja, chudoby a sociálnej nerovnosti. Pandémia bola vnímaná nielen ako zdravotná kríza, ale aj ako faktor destabilizujúci spoločnosti, oslabujúci štátne inštitúcie a zvyšujúci riziko konfliktov v zraniteľných regiónoch. Tento komplexný prístup sa stal súčasťou širšieho konceptu ľudskej bezpečnosti, ktorý Annan presadzoval v rámci reformných iniciatív Organizácie Spojených národov (United Nations, 2003).

Z hľadiska hodnotenia Annanovho pôsobenia predstavuje jeho angažovanosť v boji proti HIV/AIDS jednu z oblastí, v ktorých sa podarilo dosiahnuť dlhodobější a systémový posun v medzinárodnej spolupráci. Aj keď pandémia pretrvávala a jej dôsledky nebolo možné odstrániť v krátkom čase, iniciatívy Organizácie Spojených národov významne prispeli k mobilizácii politickej pozornosti, finančných zdrojov a globálneho povedomia o tejto problematike (UNAIDS, 2006).

3 Reformy OSN a koncept *Responsibility to Protect*

Reformné úsilie patrilo k ústredným prvkom pôsobenia **Kofi Annan** vo funkcii generálneho tajomníka Organizácie Spojených národov. Annan nastupoval do čela OSN v období, keď bola organizácia čoraz častejšie kritizovaná pre byrokratickú neefektívnosť, nedostatočnú transparentnosť a obmedzenú schopnosť reagovať na nové bezpečnostné hrozby. Reformy vnímal ako nevyhnutný predpoklad zachovania legitimacy OSN v meniacom sa medzinárodnom prostredí (United Nations, 1997).

Jednou z hlavných priorít reformného procesu bolo posilnenie koordinačnej úlohy Sekretariátu OSN, zefektívnenie riadenia a zlepšenie finančnej disciplíny. Annan presadzoval

racionalizáciu administratívnych štruktúr, väčšiu zodpovednosť vedúcich pracovníkov a jasnejšie prepojenie medzi politickými mandátmi a dostupnými zdrojmi. Tieto opatrenia mali za cieľ zvýšiť dôveryhodnosť Organizácie Spojených národov vo vzťahu k členským štátom a darcom (United Nations, 2002).

Osobitnú pozornosť venoval reforme mierových operácií, ktorá nadväzovala na skúsenosti z 90. rokov. V reakcii na zlyhania v Rwande a na Balkáne podporil vypracovanie komplexného hodnotenia mierových operácií, ktoré poukázalo na potrebu realistických mandátov, lepšieho plánovania a adekvátneho vybavenia mierových síl. Reformné odporúčania v tejto oblasti sa stali východiskom pre neskoršie úpravy prístupu OSN k udržiavaniu mieru (United Nations, 2000).

Najvýznamnejším normatívnym prínosom Annanovho pôsobenia bol rozvoj konceptu *Responsibility to Protect* (R2P), ktorý reagoval na opakované zlyhania medzinárodného spoločenstva pri ochrane civilného obyvateľstva pred masovým násilím. Annan vo svojich vystúpeniach zdôrazňoval, že suverenity štátu nesmie byť chápaná výlučne ako právo, ale aj ako zodpovednosť za ochranu vlastného obyvateľstva. V prípadoch, keď štát zlyháva, prechádza táto zodpovednosť na medzinárodné spoločenstvo (United Nations, 2005).

Koncept R2P bol formalizovaný na Svetovom samite OSN v roku 2005, kde ho členské štáty prijali ako politický záväzok. Dokument zdôraznil, že použitie sily je krajným riešením a musí byť v súlade s Chartou Organizácie Spojených národov, pričom rozhodujúcu úlohu zohráva Bezpečnostná rada. Týmto spôsobom sa Annan usiloval vyvážiť potrebu ochrany civilného obyvateľstva s rešpektovaním existujúceho medzinárodného právneho rámca (United Nations, 2005; Global Centre for the Responsibility to Protect, n.d.).

Napriek prijatiu konceptu R2P zostávala jeho praktická implementácia predmetom sporov medzi členskými štátmi. Rozdielne interpretácie rozsahu a legitímnosti medzinárodných zásahov poukazovali na pretrvávajúce napätie medzi normatívnymi ambíciami Organizácie Spojených národov a politickou realitou medzinárodných vzťahov. V hodnoteniach Annanovho pôsobenia je však R2P považovaný za jeden z najvýznamnejších intelektuálnych a politických prínosov jeho mandátu (United Nations, 2006).

4 Vzťahy s členskými štátmi a inými aktérmi

Vzťahy **Kofi Annan** s členskými štátmi a ďalšími aktérmi medzinárodného systému predstavovali dôležitý aspekt jeho pôsobenia vo funkcii generálneho tajomníka Organizácie Spojených národov. Annan sa usiloval vystupovať ako nezávislý a nestranný aktér, ktorý reprezentuje záujmy Organizácie Spojených národov ako celku, čo ho však opakovane dostávalo do napätia s niektorými veľmocami a regionálnymi aktérmi (United Nations, 2006).

Vzťahy so Spojenými štátmi americkými patrili k najvýznamnejším a zároveň najkomplexnejším. Na jednej strane Spojené štáty zohrávali kľúčovú úlohu pri financovaní a politickej podpore činnosti OSN, na druhej strane sa Annan opakovane dostával do názorových sporov s administratívou USA, najmä v súvislosti s vojnou v Iraku, reformou Bezpečnostnej rady a otázkami multilaterálneho rozhodovania. Annan dôsledne zdôrazňoval význam Charty OSN a potrebu rešpektovania kolektívnych mechanizmov pri rozhodovaní o použití sily (United Nations, 2004).

Vzťahy s európskymi štátmi boli vo všeobecnosti charakterizované vyššou mierou konsenzu v otázkach multilaterálnej spolupráce, ochrany ľudských práv a podpory rozvojovej agendy. Európski aktéri často podporovali Annanove reformné iniciatívy a normatívne návrhy, vrátane konceptu *Responsibility to Protect*, hoci aj v tomto prípade existovali rozdiely v postojoch k jeho praktickej implementácii (European Parliament, 2005).

Osobitnú pozornosť venoval generálny tajomník vzťahom s rozvojovými krajinami a regionálnymi organizáciami, najmä Africkou úniou. Ako prvý generálny tajomník

pochádzajúci zo subsaharskej Afriky bol vnímaný ako aktér, ktorý dokázal artikulovať perspektívy globálneho Juhu v rámci OSN. Zároveň sa usiloval posilniť spoluprácu medzi Organizáciou Spojených národov a regionálnymi organizáciami pri riešení konfliktov a podpore mieru (United Nations, 2005).

Popri vzťahoch s členskými štátmi zohrávala v Annanovom pôsobení významnú úlohu aj spolupráca s neštátnymi aktérmi, vrátane mimovládnych organizácií, akademickej obce a súkromného sektora. Annan podporoval zapojenie týchto aktérov do riešenia globálnych výziev, najmä v oblastiach rozvoja, ochrany ľudských práv a boja proti HIV/AIDS. Tento inkluzívny prístup prispel k rozšíreniu agendy Organizácie Spojených národov a k posilneniu jej prepojenia so širšou medzinárodnou komunitou (United Nations, 2001).

Vzťahy generálneho tajomníka s členskými štátmi a inými aktérmi tak odrážali základné napätie medzi normatívnymi ambíciami Organizácie Spojených národov a politickou realitou medzinárodných vzťahov. Annanovo pôsobenie v tejto oblasti ilustruje limity aj možnosti diplomatického vedenia OSN v prostredí, kde je autorita generálneho tajomníka podmienená politickou vôľou a spoluprácou členských štátov (United Nations, 2006).

5 Zhodnotenie pôsobenia a odkaz

Pôsobenie **Kofi Annan** vo funkcii generálneho tajomníka Organizácie Spojených národov predstavovalo jedno z najvýznamnejších období v povojnovej histórii organizácie. Jeho mandát bol poznačený snahou adaptovať OSN na meniace sa bezpečnostné prostredie, v ktorom dominovali vnútroštátne konflikty, humanitárne krízy a narastajúce napätie medzi multilaterálnymi princípmi a jednostrannými krokmi niektorých štátov (United Nations, 2006).

Z hľadiska riešenia kríz bol Annanov prístup charakteristický dôrazom na normatívny rámec medzinárodného práva a ochranu civilného obyvateľstva. Reflexia zlyhaní v Rwande a na Balkáne viedla k otvorenejšej diskusii o zodpovednosti medzinárodného spoločenstva a k postupnému posunu v chápaní suverenity štátu. Tieto skúsenosti významne ovplyvnili Annanovu podporu konceptu *Responsibility to Protect*, ktorý sa stal jedným z kľúčových prvkov jeho odkazu, hoci jeho praktická implementácia zostávala politicky sporná (United Nations, 2005).

Kontroverzie spojené s vojnou v Iraku a programom Oil-for-Food poukázali na limity autority generálneho tajomníka v systéme, ktorý je založený na politickej vôli členských štátov. Annanov postoj k vojne v Iraku, založený na dôslednom odvolávaní sa na Chartu Organizácie Spojených národov, posilnil jeho reputáciu ako obhajcu multilaterálneho poriadku, no zároveň prehľbil napätie medzi vedením OSN a niektorými veľmocami (United Nations, 2004).

Významnou súčasťou Annanovho pôsobenia boli aj reformné iniciatívy zamerané na zefektívnenie fungovania Organizácie Spojených národov, posilnenie mierových operácií a prepojenie bezpečnostnej, rozvojovej a humanitárnej agendy. Osobitnú pozornosť venoval otázkam ľudskej bezpečnosti, čo sa prejavilo najmä v jeho angažovanosti v boji proti HIV/AIDS a v podpore širšieho zapojenia neštátnych aktérov do riešenia globálnych výziev (United Nations, 2001).

Z historického hľadiska možno Annanovo pôsobenie hodnotiť ako obdobie intenzívneho normatívneho a inštitucionálneho hľadania rovnováhy medzi ideálmi Organizácie Spojených národov a politickou realitou medzinárodných vzťahov. Jeho odkaz nespočíva len v riešení konkrétnych kríz, ale predovšetkým v posilnení diskusie o zodpovednosti, legitimitě a úlohe OSN v globálnom systéme. Napriek pretrvávajúcim obmedzeniam zostáva Kofi Annan jednou z kľúčových osobností, ktoré formovali podobu Organizácie Spojených národov na prelome 20. a 21. storočia (United Nations, 2006; The Nobel Prize, n.d.).

Záver

Pôsobenie **Kofi Annan** vo funkcii generálneho tajomníka Organizácie Spojených národov výrazne ovplyvnilo smerovanie organizácie na prelome 20. a 21. storočia. Jeho mandát bol charakteristický snahou posilniť normatívne základy multilaterálneho systému, reagovať na nové bezpečnostné hrozby a obnoviť dôveru v schopnosť OSN plniť svoje základné poslanie v oblasti mieru, bezpečnosti a ochrany ľudských práv (United Nations, 2006).

Napriek politickým obmedzeniam a kontroverziám, ktoré sprevádzali riešenie niektorých kríz, prispel Kofi Annan k zásadnému posunu v chápaní zodpovednosti medzinárodného spoločenstva za ochranu civilného obyvateľstva a k prepojeniu bezpečnostnej, rozvojovej a humanitárnej agendy Organizácie Spojených národov. Jeho odkaz spočíva predovšetkým v normatívnom a koncepčnom rozmere, ktorý naďalej formuje diskusie o úlohe OSN v súčasnom globálnom prostredí (United Nations, 2005).

Referencie:

- Annan, K. (2000). *We the peoples: The role of the United Nations in the 21st century*. New York, NY: United Nations.
- Annan, K. (2005). *In larger freedom: Towards development, security and human rights for all*. New York, NY: United Nations.
- European Parliament. (2005). *Responsibility to protect: Factsheet*.
https://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2004_2009/documents/dv/factsheet_resptoprotect_6may/factsheet_resptoprotect_6may05.pdf
- Global Centre for the Responsibility to Protect. (n.d.). *What is R2P?*
<https://www.globalr2p.org/what-is-r2p/>
- Independent Inquiry Committee. (2005). *Report of the Independent Inquiry Committee into the United Nations Oil-for-Food Programme*. New York, NY: United Nations.
- Lynch, C. (2004, September 16). U.S., allies dispute Annan on Iraq war. *The Washington Post*.
<https://www.washingtonpost.com/archive/politics/2004/09/17/us-allies-dispute-annan-on-iraq-war/>
- The Nobel Prize. (n.d.). *Kofi Annan – Facts*.
<https://www.nobelprize.org/prizes/peace/2001/annan/facts/>
- Tyler, P. E. (2004, September 16). Annan says Iraq war was “illegal.” *The New York Times*.
<https://www.nytimes.com/2004/09/16/international/annan-says-iraq-war-was-illegal.html>
- UNAIDS. (2006). *Report on the global AIDS epidemic*. Geneva: Joint United Nations Programme on HIV/AIDS.
- United Nations. (1997). *Renewing the United Nations: A programme for reform*. New York, NY: United Nations.
- United Nations. (1999). *Report of the Independent Inquiry into the actions of the United Nations during the 1994 genocide in Rwanda*. New York, NY: United Nations.
- United Nations. (2001). *Declaration of Commitment on HIV/AIDS*. New York, NY: United Nations.
- United Nations. (2002). *Strengthening the United Nations: An agenda for further change*. New York, NY: United Nations.
- United Nations. (2003). *Secretary-General's address to the General Assembly*. New York, NY: United Nations.

- United Nations. (2004). *Lessons of Iraq war underscore importance of UN Charter – Annan*.
UN News.
<https://news.un.org/en/story/2004/09/115352>
- United Nations. (2005). *World Summit Outcome*. New York, NY: United Nations.
- United Nations. (2006). *Report of the Secretary-General on the work of the Organization*.
New York, NY: United Nations.
- United Nations. (n.d.). *Former Secretary-General: Kofi Annan*.
<https://www.un.org/sg/en/formersg/kofi-annan>

BAN KI-MOON (2007-2016): KLIMATICKÁ AGENDA A UDRŽATEĽNÝ ROZVOJ

PhDr. Barbora Jánošková, PhD.

Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne, Katedra politológie
email: barbora.janoskova@tnuni.sk

Abstrakt: Ban Ki-moon pôsobil ako generálny tajomník Organizácie spojených národov v rokoch 2007-2016 a zásadne ovplyvnil globálnu agendu v oblasti mieru, bezpečnosti a udržateľného rozvoja. Jeho mandát sa vyznačoval dôrazom na klimatickú diplomaciu, ktorej vyvrcholením bolo prijatie Parížskej dohody (2015), a tiež na rozvojovú politiku ukotvenú v Agende 2030 a Cieloch udržateľného rozvoja. Súčasne čelil humanitárnym a ozbrojeným krízam v Sýrii, Južnom Sudáne či v pásme Gazy, v podmienkach keď limity vplyvu OSN boli výrazne viditeľné. Aktívne sa podieľal na koordinácii reakcie na epidémiu eboly a podporoval posilnenie ľudskoprávneho diskurzu, vrátane práv žien a dievčat. Hoci bol jeho štýl kritizovaný pre konsenzuálnosť a obmedzenú asertivitu, jeho odkaz formuje budúce smerovanie OSN najmä v podobe inštitucionalizovanej rozvojovej agendy a posilnenej legitimacy klimatickej spolupráce.

Kľúčové slová: Ban Ki-moon, klimatická agenda, udržateľný rozvoj

Úvod

Ban Ki-moon nastúpil do funkcie generálneho tajomníka Organizácie Spojených národov v januári 2007 v období, keď sa medzinárodné spoločenstvo čoraz intenzívnejšie stretávalo s globálnymi výzvami presahujúcimi tradičné bezpečnostné paradigmy. Klimatická zmena, energetická bezpečnosť, globálne zdravotné hrozby a prehlbujúce sa sociálno-ekonomické nerovnosti sa postupne stali centrálnymi témami multilaterálnej spolupráce, čo významne ovplyvnilo aj agendu OSN počas jeho mandátu (Mazower, 2012; Weiss, 2016).

Na rozdiel od normatívne výrazného líderstva Kofiho Annana predstavoval Ban Ki-moon skôr model continuity a procesnej diplomacie. Jeho prístup bol založený na budovaní širokého konsenzu medzi členskými štátmi, posilňovaní úlohy Sekretariátu OSN a systematickej podpore dlhodobých globálnych rámcov spolupráce. Tento štýl sa ukázal ako obzvlášť relevantný v oblastiach, kde bolo dosiahnutie politickej zhody mimoriadne náročné, najmä v otázkach klimatickej politiky a udržateľného rozvoja (Ban, 2016).

Mandát Bana Ki-moona sa časovo prekrýval s viacerými globálnymi krízami, vrátane finančnej a hospodárskej krízy, ozbrojeného konfliktu v Sýrii, rastúcej nestability na Blízkom východe a globálnych zdravotných hrozieb, akou bola epidémia eboly v západnej Afrike. V týchto prípadoch bola úloha generálneho tajomníka výrazne determinovaná politickými limitmi Bezpečnostnej rady, čo obmedzovalo možnosti priameho zásahu OSN, no zároveň posilňovalo význam humanitárnej koordinácie a diplomatického sprostredkovania (Weiss, 2016).

Najvýraznejším prínosom Banovho pôsobenia bola jeho dlhodobá angažovanosť v oblasti klimatickej diplomacie. Pod jeho vedením sa OSN stala kľúčovou platformou pre globálne rokovania o zmene klímy, ktoré vyústili do prijatia Parížskej dohody v roku 2015. Paralelne s tým zohral Ban Ki-moon významnú úlohu pri formulovaní a prijatí Agendy 2030 pre udržateľný rozvoj, ktorá nahradila Rozvojové ciele tisícročia komplexnejším rámcom udržateľného rozvoja (United Nations, 2015).

Cieľom kapitoly je analyzovať pôsobenie Bana Ki-moona vo funkcii generálneho tajomníka OSN, identifikovať hlavné oblasti jeho prínosu a zhodnotiť jeho odkaz v kontexte premeny multilaterálnej spolupráce v prvých desaťročiach 21. storočia.

1 Životopis a profesionálne pozadie

Ban Ki-moon sa narodil 13. júna 1944 v Eumseongu v Kórei, v období poznačenom japonskou okupáciou a následnou Kórejskou vojnou. Skúsenosť povojnovej obnovy a rozdelenia Kórejského polostrova významne formovala jeho neskorší záujem o multilaterálnu diplomaciu, mierové riešenie konfliktov a úlohu medzinárodných organizácií pri stabilizácii medzinárodného prostredia (Ban, 2016).

Vyšťudoval medzinárodné vzťahy na Soul National University a neskôr pokračoval v štúdiu verejnej správy na Harvard Kennedy School. Jeho akademické zázemie kombinovalo regionálnu perspektívu východnej Ázie s americkou tradíciou verejnej politiky, čo sa neskôr prejavilo v jeho pragmatickom a procesne orientovanom prístupe k výkonu funkcie generálneho tajomníka (Weiss, 2016).

Ban Ki-moon vstúpil do diplomatických služieb Južnej Kórey v roku 1970 a počas nasledujúcich desaťročí pôsobil na viacerých bilaterálnych aj multilaterálnych postoch. Získal rozsiahle skúsenosti v oblasti odzbrojenia, bezpečnostnej politiky a regionálnej diplomacie, vrátane pôsobenia pri OSN a na veľvyslanectvách v Spojených štátoch amerických a Indii. Tieto skúsenosti posilnili jeho reputáciu ako profesionálneho diplomata schopného pohybovať sa v citlivých rokovaniach medzi veľmocami (Mazower, 2012).

V rokoch 2004 – 2006 zastával funkciu ministra zahraničných vecí Kórejskej republiky. V tejto pozícii sa aktívne podieľal na rokovaniach o severokórejskom jadrovom programe a na posilňovaní multilaterálnych bezpečnostných mechanizmov v regióne. Jeho ministerské pôsobenie bolo charakteristické dôrazom na dialóg, postupné budovanie dôvery a rešpektovanie multilaterálnych rámcov, čo sa neskôr premietlo aj do jeho pôsobenia na čele OSN (Ban, 2016).

Za generálneho tajomníka Organizácie Spojených národov bol Ban Ki-moon zvolený v roku 2006 a funkcie sa ujal v januári 2007. Jeho kandidatúra bola vnímaná ako kompromisná a široko akceptovateľná, pričom členské štáty očakávali stabilné, manažérsky orientované líderstvo po normatívne silnom mandáte Kofiho Annana. Ban vstupoval do funkcie s cieľom posilniť efektívnosť Sekretariátu OSN, obnoviť dôveru medzi členskými štátmi a sústrediť sa na dlhodobé globálne výzvy, najmä klimatickú zmenu a udržateľný rozvoj (Weiss, 2016).

Jeho profesionálne pozadie – kombinujúce kariérnu diplomaciu, skúsenosti z národnej exekutívy a hlbokú znalosť multilaterálnych procesov – zásadne ovplyvnilo jeho štýl výkonu funkcie generálneho tajomníka. Ban Ki-moon nevystupoval ako charizmatiký normatívny líder, ale ako tichý facilitátor, ktorý kladol dôraz na konsenzus, procedúry a dlhodobé inštitucionálne rámce spolupráce (Mazower, 2012).

2 Hlavné výzvy a krízy počas jeho funkčného obdobia

Funkčné obdobie Ban Ki-moona vo funkcii generálneho tajomníka Organizácie Spojených národov (2007 – 2016) bolo poznačené mimoriadne náročným medzinárodným prostredím, v ktorom sa kumulovali bezpečnostné, humanitárne, environmentálne aj socio-ekonomické krízy. Tieto výzvy preverili nielen osobné líderské schopnosti generálneho tajomníka, ale aj inštitucionálne limity samotnej OSN ako globálneho aktéra závislého od politickej vôle členských štátov (Hanhimäki, 2015; Weiss et al., 2019).

Jednou z kľúčových oblastí, ktorým Ban Ki-moon venoval systematickú pozornosť, bola klimatická zmena. Už na začiatku svojho mandátu ju označil za jednu z najväčších hrozieb pre globálnu bezpečnosť a rozvoj (Ban, 2018). Počas jeho pôsobenia sa klimatická agenda

postupne presunula z okraja politického záujmu do centra multilaterálnej diplomacie. Ban Ki-moon aktívne presadzoval vnímanie klimatickej zmeny nielen ako environmentálneho, ale aj ekonomického, sociálneho a bezpečnostného problému, ktorý zhoršuje existujúce konflikty, podporuje nútenú migráciu a oslabuje stabilitu krehkých štátov (Falkner, 2016; Depledge, 2016).

Vrcholom jeho úsilia v tejto oblasti bolo prijatie Parížskej dohody v roku 2015, ktorá predstavovala prvý univerzálny a právne záväzný rámec globálnej klimatickej spolupráce. K jej prijatiu prispela dlhodobá diplomatická aktivita generálneho tajomníka, zameraná na budovanie dôvery medzi rozvinutými a rozvojovými krajinami, ako aj na vytváranie politického tlaku na hlavné emitujúce štáty (United Nations, 2016; Falkner, 2016). Hoci predchádzajúce rokovania, najmä klimatická konferencia v Kodani v roku 2009, nepriniesli očakávaný výsledok, postupne pripravili pôdu pre úspech parížskeho summitu (Depledge, 2016).

Popri klimatickej politike čelil Ban Ki-moon viacerým závažným ozbrojeným konfliktom a humanitárnym krízam. Najvýraznejšou z nich bola vojna v Sýrii, ktorá vypukla v roku 2011 a prerástla do jednej z najťažších humanitárnych katastrof súčasnosti. Napriek opakovaným výzvam na zastavenie bojov, podpore mierových iniciatív a snahám o sprostredkovanie politického riešenia zostala Bezpečnostná rada OSN paralyzovaná rozdielnymi postojmi stálych členov (Hurd, 2020; Weiss et al., 2019). Tento konflikt výrazne odhalil limity pôsobenia generálneho tajomníka v situáciách, kde dominujú protichodné geopolitické záujmy veľmocí.

Ďalšou významnou výzvou bol konflikt v Južnom Sudáne, kde OSN zohrávala dôležitú úlohu pri podpore novovzniknutého štátu a ochrane civilného obyvateľstva. Napriek rozšíreniu mandátu mierovej misie OSN sa však nepodarilo zabrániť vypuknutiu občianskej vojny a rozsiahlemu násiliu. Situácia v Južnom Sudáne opätovne poukázala na obmedzenú schopnosť OSN presadzovať mier v podmienkach hlbokých vnútropolitických rozporov (Weiss et al., 2019; United Nations, 2016).

Za relatívne úspešnú možno naopak považovať reakciu OSN na epidémiu eboly v západnej Afrike v rokoch 2014 – 2015. Ban Ki-moon inicioval vytvorenie špeciálnej núdzovej misie OSN pre boj s ebolou (UNMEER), čím prispel k lepšej koordinácii medzinárodnej pomoci a mobilizácii finančných i materiálnych zdrojov (Ban, 2018; United Nations, 2016). Hoci kríza odhalila slabiny globálneho zdravotného systému, zásah OSN pod vedením generálneho tajomníka prispel k jej postupnému zvládnutiu (Weiss et al., 2019).

Popri týchto krízach musel Ban Ki-moon reagovať aj na dôsledky globálnej finančnej a hospodárskej krízy z rokov 2008 – 2009, ktorá negatívne ovplyvnila rozvojové programy OSN a schopnosť členských štátov financovať multilaterálne iniciatívy. Generálny tajomník opakovane zdôrazňoval potrebu globálnej solidarity, ochrany najzraniteľnejších krajín a prepojenia ekonomickej stability s udržateľným rozvojom (Karns, Mingst & Stiles, 2015; Hanhimäki, 2015).

Celkovo možno konštatovať, že hlavné výzvy a krízy počas mandátu Ban Ki-moona mali ambivalentný charakter. Na jednej strane sa mu podarilo posilniť normatívnu a koordinačnú úlohu OSN v oblastiach klimatickej politiky, humanitárnej pomoci a globálneho zdravia. Na druhej strane sa naplno prejavili štrukturálne limity organizácie pri riešení ozbrojených konfliktov, kde rozhodujúcu úlohu zohráva politická vôľa veľmocí (Hurd, 2020; Weiss et al., 2019). Tieto skúsenosti významne formovali hodnotenie jeho pôsobenia aj vnímanie úlohy generálneho tajomníka v súčasnom medzinárodnom systéme.

3 Reformné iniciatívy a politická agenda

Reformné úsilie Ban Ki-moona vo funkcii generálneho tajomníka Organizácie Spojených národov nadväzovalo na dlhodobé diskusie o potrebe adaptácie OSN na meniace sa globálne prostredie. Podobne ako jeho predchodcovia, aj Ban Ki-moon vstupoval do funkcie s ambíciou zvýšiť efektívnosť, transparentnosť a dôveryhodnosť organizácie, hoci rozsah jeho reformných iniciatív bol výrazne limitovaný politickou vôľou členských štátov a štrukturálnymi obmedzeniami systému OSN (Karns, Mingst & Stiles, 2015; Krejčí, 2021).

Jednou z hlavných charakteristík jeho prístupu bola snaha o posilnenie manažérskeho a administratívneho fungovania OSN. Ban Ki-moon presadzoval modernizáciu vnútorných procesov sekretariátu, dôraz na finančnú disciplínu a zodpovednejšie nakladanie s rozpočtovými zdrojmi. Zavádzal nové mechanizmy hodnotenia výkonu, podporoval racionalizáciu administratívnych štruktúr a usiloval sa o zníženie byrokratickej záťaže, ktorá bola dlhodobo predmetom kritiky zo strany členských štátov (Krejčí, 2021; Karns et al., 2015). V tomto zmysle vystupoval skôr ako „generálny manažér“ OSN než ako politický reformátor s ambíciou zásadnej inštitucionálnej prestavby.

Osobitnú pozornosť venoval otázkam ľudských zdrojov a vnútornej kultúry organizácie. Podporoval zvyšovanie zastúpenia žien v riadiacich pozíciách OSN a dôraz kládol aj na geografickú vyváženosť vo vedení sekretariátu. Tieto kroky zapadali do širšej politickej agendy zameranej na rodovú rovnosť a inkluzívnosť, ktoré Ban Ki-moon považoval za nevyhnutný predpoklad legitímnosti OSN v globálnom meradle (Šturma, 2016; Krejčí, 2021).

V oblasti mierových operácií sa jeho reformné iniciatívy sústredili najmä na zlepšenie ochrany civilného obyvateľstva, posilnenie mandátov misií a lepšiu koordináciu medzi vojenskou, policajnou a civilnou zložkou OSN. Ban Ki-moon opakovane poukazoval na potrebu prevencie konfliktov a včasného varovania, hoci praktická realizácia týchto cieľov bola často obmedzená nedostatkom politickej podpory a zdrojov (Hurd, 2020; Weiss et al., 2019).

Významnou súčasťou jeho politickej agendy bola aj reforma globálneho rozvojového rámca. Pod vedením Ban Ki-moona OSN prešla od Miléniových rozvojových cieľov k ambicióznejšiemu a komplexnejšiemu konceptu Agendy 2030 a Cieľov udržateľného rozvoja. Tento proces predstavoval nielen programovú, ale aj inštitucionálnu reformu, keďže integroval ekonomické, sociálne a environmentálne dimenzie rozvoja do jednotného rámca a posilnil spoluprácu medzi jednotlivými agentúrami OSN (United Nations, 2015; Kováč, 2017).

V kontexte Bezpečnostnej rady OSN Ban Ki-moon opakovane zdôrazňoval potrebu jej reformy s cieľom zvýšiť reprezentatívnosť a legitimitu, najmä rozšírením členstva o nové stále alebo dlhodobejšie nestále miesta. Napriek tomu však nepredložil konkrétny reformný návrh, keďže otázka reformy Bezpečnostnej rady zostávala silne politizovaná a blokována rozdielnymi záujmami veľmocí (Hanhimäki, 2015; Krejčí, 2021).

Celkovo možno reformné iniciatívy Ban Ki-moona hodnotiť ako postupné a pragmatické, zamerané skôr na adaptáciu OSN na nové typy globálnych výziev než na zásadnú inštitucionálnu transformáciu. Jeho politická agenda posunula organizáciu smerom k väčšiemu dôrazu na klimatickú zodpovednosť, udržateľný rozvoj, rodovú rovnosť a prevenciu konfliktov. Hoci výsledky jeho reformného úsilia boli neraz limitované, vytvoril normatívny a inštitucionálny rámec, ktorý významne ovplyvňuje fungovanie OSN aj po skončení jeho mandátu (Weiss et al., 2019; Krejčí, 2021).

4 Vzťahy s členskými štátmi a inými aktérmi

Vzťahy Ban Ki-moona s členskými štátmi Organizácie Spojených národov a ďalšími aktérmi medzinárodného systému boli výrazne formované jeho diplomatickým štýlom, ktorý sa vyznačoval dôrazom na konsenzus, multilaterálnu spoluprácu a opatrnú vyváženosť. Ako

generálny tajomník sa usiloval vystupovať predovšetkým ako neutrálny sprostredkovateľ medzi rozdielnymi záujmami štátov, čím si zabezpečil relatívne širokú mieru akceptácie naprieč regionálnymi a politickými skupinami (Hanhimäki, 2015; Weiss et al., 2019).

Jeho vzťah k veľmociam bol determinovaný snahou zachovať funkčnosť OSN v prostredí rastúcej geopolitickej rivality. V interakciách so Spojenými štátmi americkými, ako najväčším finančným prispievateľom organizácie, Ban Ki-moon zvolil pragmatický a nekonfrontačný prístup. Vyhybal sa otvoreným konfliktom s administratívami USA, aj keď to v niektorých prípadoch viedlo ku kritike jeho zdržanlivosti, najmä v otázkach vojenských intervencií a bezpečnostnej politiky (Hurd, 2020).

Vzťahy s Čínskou ľudovou republikou sa počas jeho mandátu postupne prehĺbovali, najmä v kontexte rastúcej politickej a ekonomickej váhy Číny v globálnom systéme. Ban Ki-moon sa snažil budovať strategický dialóg založený na spolupráci v oblasti udržateľného rozvoja, mierových operácií a klimatickej politiky. Napriek pretrvávajúcim rozdielom v otázkach ľudských práv sa usiloval zachovať pracovné vzťahy, ktoré by umožňovali dosahovanie čiastkových konsenzov v rámci OSN (Novák, 2014; Weiss et al., 2019).

Interakcie s Ruskou federáciou boli komplikované najmä v kontexte konfliktu v Sýrii a sporov v Bezpečnostnej rade OSN. Ban Ki-moon sa v tomto prostredí snažil vystupovať ako nestranný mediátor, avšak jeho reálny vplyv bol výrazne limitovaný vetovacou politikou Ruska a geopolitickou polarizáciou medzi stálymi členmi Bezpečnostnej rady. Tieto okolnosti zvýraznili štrukturálne obmedzenia funkcie generálneho tajomníka v situáciách, kde dominujú tvrdé mocenské záujmy (Hurd, 2020).

Naopak, vzťahy Ban Ki-moona s menšími a stredne veľkými štátmi, predovšetkým z globálneho Juhu, sa vyznačovali vyššou mierou otvorenosti a empatie. Generálny tajomník opakovane zdôrazňoval potrebu klimatickej spravodlivosti, podpory rozvojových krajín a spravodlivejšieho prístupu k globálnym zdrojom. Vďaka týmto postojom si získal podporu mnohých rozvojových štátov, ktoré vnímali jeho agendu udržateľného rozvoja ako nástroj posilnenia ich postavenia v medzinárodnom systéme (Kováč, 2017; United Nations, 2015).

Významným prvkom jeho pôsobenia bolo aj rozšírenie spolupráce OSN s neštátnymi aktérmi. Ban Ki-moon aktívne podporoval zapojenie mimovládnych organizácií, akademickej obce, súkromného sektora a regionálnych organizácií do riešenia globálnych problémov. Tento prístup sa výrazne prejavil najmä v oblasti klimatickej politiky, kde sa usiloval mobilizovať širšie spektrum aktérov mimo tradičných medzivládnych rokovaní. Tým posilnil vnímanie OSN ako inkluzívnej platformy pre globálne riadenie, presahujúcej rámec výlučne štátnej diplomacie (Falkner, 2016; Depledge, 2016).

Vzťahy Ban Ki-moona s občianskou spoločnosťou a medzinárodnými organizáciami prispeli k posilneniu normatívnej úlohy OSN, najmä v oblastiach ľudských práv, rodovej rovnosti a ochrany civilistov. Podpora iniciatív zameraných na práva žien a dievčat, ako aj spolupráca s humanitárnymi aktérmi počas globálnych kríz, posilnili jeho obraz ako hodnotovo orientovaného lídra, aj keď jeho politická asertivita voči štátom ostávala obmedzená (Šturma, 2016; Weiss et al., 2019).

Celkovo možno vzťahy Ban Ki-moona s členskými štátmi a inými aktérmi hodnotiť ako pragmatickú rovnováhu medzi normatívnymi ambíciami a politickými realitami. Hoci jeho konsenzuálny štýl vedenia umožnil udržať OSN ako relevantnú platformu pre dialóg v období rastúcej fragmentácie medzinárodného systému, zároveň obmedzil jeho schopnosť presadzovať razantnejšie politické riešenia v otázkach bezpečnosti. Tento spôsob pôsobenia však zodpovedal jeho chápaniu úlohy generálneho tajomníka ako facilitátora multilaterálnej spolupráce skôr než ako autonómneho politického aktéra (Hanhimäki, 2015; Weiss et al., 2019).

5 Hodnotenie a odkaz

Hodnotenie pôsobenia Ban Ki-moona vo funkcii generálneho tajomníka Organizácie Spojených národov je nevyhnutne ambivalentné a odráža komplexnosť medzinárodného prostredia, v ktorom vykonával svoj mandát. Jeho desaťročné pôsobenie sa odohrávalo v období charakterizovanom prehĺbujúcou sa geopolitickou fragmentáciou, nárastom regionálnych konfliktov a narastajúcimi globálnymi výzvami, ktoré presahovali tradičný bezpečnostný rámec OSN (Hanhimäki, 2015; Weiss et al., 2019).

Za najvýznamnejší prínos Ban Ki-moona možno považovať jeho rozhodujúcu úlohu pri etablovaní klimatickej politiky a udržateľného rozvoja ako ústredných tém globálnej agendy OSN. Prijatie Parížskej klimatickej dohody a Agendy 2030 predstavuje zásadný normatívny posun, ktorý prekročil rámec jeho osobného mandátu a dodnes formuje medzinárodnú spoluprácu v oblasti životného prostredia, rozvoja a sociálnej inklúzie (Falkner, 2016; United Nations, 2015). V tomto kontexte Ban Ki-moon posilnil úlohu OSN ako koordinačnej a normotvornej platformy pre riešenie dlhodobých globálnych výziev.

Pozitívne je hodnotený aj jeho dôraz na posilnenie ľudských práv, osobitne práv žien a dievčat, ako aj otvorenosť voči neštátnym aktérom vrátane občianskej spoločnosti a súkromného sektora. Tým prispel k širšiemu a inkluzívnejšiemu chápaniu globálneho riadenia, v ktorom OSN neplní výlučne medzivládnu funkciu, ale vystupuje ako platforma prepájajúca rôzne úrovne a formy aktérstva (Šturma, 2016; Weiss et al., 2019).

Na druhej strane bol jeho mandát sprevádzaný výraznou kritikou pre nedostatočnú asertivitu pri riešení ozbrojených konfliktov a bezpečnostných kríz, predovšetkým v Sýrii, Južnom Sudáne či Líbyi. V týchto prípadoch sa naplno prejavili štrukturálne limity OSN, najmä závislosť od konsenzu stálych členov Bezpečnostnej rady. Ban Ki-moon bol v tomto kontexte často označovaný za predstaviteľa tzv. „tichej diplomacie“, ktorá síce podporovala dialóg a udržiavanie komunikačných kanálov, no nedokázala generovať zásadné politické prielomy (Hurd, 2020; Weiss et al., 2019).

V porovnaní so svojím predchodcom Kofim Annanom predstavoval Ban Ki-moon odlišný typ líderského štýlu. Kým Annan bol vnímaný ako výrazný morálny hlas medzinárodného spoločenstva a normatívny inovátor, Ban Ki-moon vystupoval skôr ako pragmatický diplomat a facilitátor konsenzu. Jeho prístup bol založený na vyvažovaní záujmov veľmocí a menších štátov, čo mu umožnilo udržať funkčnosť OSN v období rastúcej polarizácie, avšak za cenu obmedzenej politickej viditeľnosti v bezpečnostnej oblasti (Annan, 2012; Hanhimäki, 2015).

Dlhodobý odkaz Ban Ki-moona spočíva predovšetkým v inštitucionalizácii klimatickej diplomacie a udržateľného rozvoja ako integrálnych súčastí globálneho riadenia. Jeho mandát prispel k redefinovaniu agendy OSN smerom k prepojeniu environmentálnych, sociálnych a ekonomických dimenzií stability, čím rozšíril tradičné chápanie bezpečnosti a mieru. Napriek limitom v oblasti riešenia ozbrojených konfliktov vytvoril normatívny a programový rámec, ktorý ovplyvňuje smerovanie Organizácie Spojených národov aj po skončení jeho funkčného obdobia (Falkner, 2016; Weiss et al., 2019).

Z hľadiska historického hodnotenia možno Ban Ki-moona zaradiť medzi generálnych tajomníkov, ktorí významne posunuli tematické ťažisko OSN, aj keď menej výrazne zasiahli do jej mocenských štruktúr. Jeho odkaz tak spočíva skôr v dlhodobej normatívnej transformácii globálnej agendy než v okamžitých politických výsledkoch, čo zodpovedá realite multilateralizmu v podmienkach 21. storočia.

Záver

Pôsobenie Ban Ki-moona vo funkcii generálneho tajomníka Organizácie Spojených národov predstavuje významné obdobie v moderných dejinách OSN, najmä z hľadiska posunu tematických priorít organizácie smerom ku klimatickej politike a udržateľnému rozvoju. Jeho mandát sa odohrával v kontexte narastajúcich globálnych výziev, ktoré presahovali tradičný rámec bezpečnostných otázok a vyžadovali komplexnejší, multidimenzionálny prístup k medzinárodnej spolupráci.

Ban Ki-moon významne prispel k etablovaniu klimatickej diplomacie ako legitímnej a neoddeliteľnej súčasti globálneho riadenia. Prijatím Parížskej klimatickej dohody a Agendy 2030 sa OSN pod jeho vedením stala centrálnou platformou pre koordináciu environmentálnych, sociálnych a rozvojových politík na globálnej úrovni. Tieto rámce vytvorili dlhodobé normatívne a programové základy, ktoré formujú medzinárodnú spoluprácu aj po skončení jeho mandátu.

Zároveň však jeho pôsobenie poukázalo na pretrvávajúce štrukturálne limity Organizácie Spojených národov, predovšetkým v oblasti riešenia ozbrojených konfliktov a presadzovania kolektívnej bezpečnosti. Skúsenosti z kríz v Sýrii, Južnom Sudáne či Líbyi ukázali, že v prostredí mocenskej rivality veľmocí je vplyv generálneho tajomníka výrazne obmedzený. Ban Ki-moon v týchto situáciách vystupoval skôr ako facilitátor dialógu a morálny hlas medzinárodného spoločenstva než ako aktívny politický aktér schopný presadiť zásadné riešenia.

Z historickej perspektívy možno jeho mandát hodnotiť ako obdobie postupnej adaptácie OSN na nové typy globálnych výziev. Ban Ki-moon posunul organizáciu smerom k širšiemu chápaniu bezpečnosti, ktoré zahŕňa environmentálne, sociálne a rozvojové dimenzie stability. Jeho odkaz spočíva predovšetkým v dlhodobej normatívnej transformácii globálnej agendy, v posilnení inkluzívneho multilateralizmu a v upevnení úlohy OSN ako platformy pre riešenie nadnárodných problémov v podmienkach 21. storočia.

Referencie:

- Annan, K. (2012). *Interventions: A life in war and peace*. Penguin Press.
- Ban, K.-m. (2016). *Resolved: Uniting nations in a divided world*. Columbia University Press.
- Ban, K.-m. (2018). *Resolved: Uniting nations in a divided world* (paperback ed.). Columbia University Press.
- Depledge, J. (2016). The Paris climate agreement: A new hope? *Climate Policy*, 16(5), 653–663. <https://doi.org/10.1080/14693062.2016.1164657>
- Falkner, R. (2016). The Paris Agreement and the new logic of international climate politics. *International Affairs*, 92(5), 1107–1125. <https://doi.org/10.1111/1468-2346.12708>
- Hanhimäki, J. M. (2015). *The United Nations: A very short introduction*. Oxford University Press.
- Hurd, I. (2020). *International organizations: Politics, law, practice* (4th ed.). Cambridge University Press.
- Karns, M. P., Mingst, K. A., & Stiles, K. W. (2015). *International organizations: The politics and processes of global governance* (3rd ed.). Lynne Rienner Publishers.
- Kováč, M. (2017). Organizácia Spojených národov v meniacom sa medzinárodnom prostredí. *Medzinárodné vzťahy*, 15(1), 5–21.
- Krejčí, O. (2021). *Mezinárodní politika* (6., přeprac. a rozš. vyd.). Ekopress.
- Mazower, M. (2012). *Governing the world: The history of an idea*. Penguin Press.
- Novák, M. (2014). *Mezinárodní organizace a globální problémy*. Masarykova univerzita.

- Šturma, P. (2016). Lidská práva a Organizace spojených národů. *Právník*, 155(3), 197–214.
- United Nations. (2015). *Transforming our world: The 2030 Agenda for Sustainable Development*. United Nations.
- United Nations. (2016). *The Paris Agreement*. United Nations Framework Convention on Climate Change.
- Weiss, T. G., Forsythe, D. P., Coate, R. A., & Pease, K.-K. (2019). *The United Nations and changing world politics* (8th ed.). Routledge.

ANTÓNIO GUTERRES (2017–SÚČASNOSŤ): OSN V ČASE PANDÉMIE, VOJNY A MULTIPOLARITY

Mgr. Timea Valjentová

Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne, Katedra politológie

email: timea.valjentova@tnuni.sk

Abstrakt: Kapitola „António Guterres (2017–súčasnosť): OSN v čase pandémie, vojny a multipolarity“ analyzuje vedenie Organizácie Spojených národov počas jedného z najnáročnejších období v jej histórii. V centre pozornosti je reakcia OSN na globálnu pandémiu COVID-19, pretrvávajúce konflikty a vojny, ako aj narastajúca multipolárna svetová situácia, ktorá výrazne ovplyvňuje medzinárodnú spoluprácu. Kapitola hodnotí, ako sa Guterres snaží posilniť multilaterálny dialóg, riešiť humanitárne krízy a presadzovať udržateľný rozvoj v turbulentnom geopolitickom kontexte. Kapitola sa zameriava na pôsobenie Antónia Guterresa* a vo funkcii generálneho tajomníka Organizácie Spojených národov v období charakterizovanom kumuláciou bezprecedentných globálnych kríz. Jeho mandát je analyzovaný v kontexte pandémie ochorenia COVID-19, ozbrojeného konfliktu na Ukrajine, prehlbujúcich sa geopolitických napätí, ako aj dlhodobých výziev spojených s klimatickou zmenou, migráciou a technologickou transformáciou. Text skúma politický štýl Antónia Guterresa, jeho reakcie na krízové situácie a snahy o posilnenie normatívnej a koordinačnej úlohy OSN v podmienkach rastúcej fragmentácie medzinárodného systému. Osobitná pozornosť je venovaná hodnoteniu limitov pôsobenia generálneho tajomníka v prostredí oslabujúceho sa multilateralizmu a paralýzy Bezpečnostnej rady OSN. Kapitola zároveň poukazuje na Guterresove iniciatívy v oblasti globálneho zdravia, humanitárnej pomoci, rodovej rovnosti a regulácie nových technológií, ktoré reflektujú snahu adaptovať OSN na výzvy 21. storočia. Záver kapitoly ponúka syntetické zhodnotenie významu jeho mandátu pre budúcnosť multilateralizmu a globálneho riadenia.

Kľúčové slová: António Guterres, OSN, pandémia COVID-19, medzinárodné konflikty, multipolarita, multilaterálna diplomacia, humanitárne krízy, udržateľný rozvoj, globálna spolupráca

ÚVOD

Funkčné obdobie Antónia Guterresa vo funkcii generálneho tajomníka Organizácie Spojených národov je spojené s bezprecedentnou kumuláciou globálnych kríz, ktoré zásadným spôsobom preverili schopnosť OSN reagovať na rýchlo sa meniace medzinárodné prostredie. Od nástupu do funkcie v roku 2017 čelil Guterres situáciám, ktoré presahovali tradičný bezpečnostný rámec organizácie a vyžadovali komplexný, multidimenzionálny prístup k otázkam mieru, bezpečnosti a globálneho riadenia (Hanhimäki, 2015; Weiss et al., 2019).

Jeho mandát bol výrazne poznačený pandémiou ochorenia COVID-19, ktorá odhalila systémové slabiny globálneho zdravotníctva, prehĺbila sociálne a ekonomické nerovnosti a spochybnila efektívnosť multilaterálnej spolupráce. Reakcia OSN pod vedením generálneho tajomníka poukázala zároveň na potenciál aj limity globálnej koordinácie v podmienkach krízového manažmentu (United Nations, 2020; Weiss et al., 2019). Následne sa medzinárodné spoločenstvo ocitlo v kontexte ozbrojeného konfliktu na Ukrajine, ktorý priniesol najväčšiu bezpečnostnú krízu v Európe od konca druhej svetovej vojny a zvýraznil štrukturálne obmedzenia fungovania Bezpečnostnej rady OSN v prostredí geopolitickej polarizácie (Hurd, 2020).

Popri týchto krízach sa počas Guterresovho pôsobenia prehĺbili aj dlhodobé globálne výzvy, ako sú klimatická zmena, migračné pohyby, technologická transformácia a rastúca nerovnováha medzi globálnymi aktérmi. Generálny tajomník opakovane upozorňoval na rozpad dôvery v multilaterálne inštitúcie a potrebu obnovy spolupráce založenej na zásadách Charty OSN, medzinárodného práva a solidarity (United Nations, 2021; Karns, Mingst & Stiles, 2015).

Cieľom tejto kapitoly je analyzovať pôsobenie Antónia Guterresa v kontexte uvedených výziev, so zameraním na jeho politický štýl, reakcie na globálne krízy a snahy o posilnenie normatívnej a koordinačnej úlohy OSN v čoraz fragmentovanejšom medzinárodnom systéme. Kapitola sa zameriava nielen na konkrétne udalosti a iniciatívy, ale aj na širší význam jeho mandátu pre budúcnosť multilateralizmu a globálneho riadenia (Weiss et al., 2019; Krejčí, 2021).

1 Životopis a profesionálne pozadie

António Guterres sa narodil 30. apríla 1949 v Lisabone v Portugalsku. Vyštudoval elektrotechnické inžinierstvo na Instituto Superior Técnico Lisabonskej univerzity, kde sa už počas štúdia prejavoval jeho záujem o spoločenské a politické otázky. Popri technickom vzdelaní sa aktívne venoval študentskému a občianskemu angažmánu, čo neskôr výrazne ovplyvnilo jeho vstup do verejného života (Britannica, n.d.; Oxford Reference, n.d.).

Politickú kariéru začal v rámci Socialistickej strany Portugalska, v ktorej postupne zastával viaceré významné funkcie. V rokoch 1995 – 2002 pôsobil ako predseda vlády Portugalska, pričom jeho kabinet sa zameriaval najmä na sociálne reformy, podporu vzdelávania a modernizáciu verejnej správy. Hoci jeho vláda čelila ekonomickým a fiškálnym výzvam, Guterres si vybudoval povesť politika orientovaného na konsenzus a sociálnu kohéziu (BBC News, 2016; CNN, 2016).

Po odchode z národnej politiky sa jeho profesionálna dráha presunula na medzinárodnú úroveň. V rokoch 2005 – 2015 zastával funkciu vysokého komisára Organizácie Spojených národov pre utečencov (UNHCR), kde čelil jednej z najvážnejších globálnych migračných kríz od konca druhej svetovej vojny. Počas jeho pôsobenia sa počet nútene vysídlených osôb vo svete výrazne zvýšil, čo kládlo mimoriadne nároky na humanitárnu pomoc, medzinárodnú koordináciu a politické riešenia príčin migrácie (UNHCR, n.d.; Britannica, n.d.).

Ako vysoký komisár sa Guterres profiloval ako výrazný obhajca práv utečencov a zdôrazňoval potrebu komplexného prístupu, ktorý by spájal humanitárnu pomoc s dlhodobými rozvojovými a politickými stratégiami. Jeho skúsenosti z terénu, vrátane pôsobenia v konfliktných a krízových oblastiach, posilnili jeho dôraz na ochranu ľudskej dôstojnosti, prevenciu konfliktov a medzinárodnú solidaritu (Amnesty International, n.d.; UNHCR, n.d.).

Tieto skúsenosti výrazne formovali jeho kandidatúru na post generálneho tajomníka OSN, do ktorej vstupoval s reputáciou skúseného politika, diplomata a humanitárneho lídra. V roku 2016 bol jednomyselne odporučený Bezpečnostnou radou OSN a následne zvolený Valným zhromaždením za generálneho tajomníka Organizácie Spojených národov, pričom sa funkcie ujal 1. januára 2017 (BBC News, 2016; United Nations, n.d.).

Životopisná a profesionálna dráha Antónia Guterresa tak predstavuje kombináciu národnej politickej skúsenosti, rozsiahlej humanitárnej praxe a dlhodobého pôsobenia v multilaterálnych štruktúrach OSN. Táto kombinácia významne ovplyvnila jeho štýl vedenia Organizácie Spojených národov, ktorý sa vyznačuje dôrazom na dialóg, inkluzívnosť a snahu o obnovu dôvery v multilateralizmus v podmienkach globálnych kríz.

2 Hlavné výzvy a krízy počas mandátu

2.1 Pandémia COVID-19 ako test globálneho multilateralizmu

Pandémia ochorenia COVID-19 predstavovala jednu z najzásadnejších výziev počas mandátu Antónia Guterresa a zároveň jeden z najvážnejších globálnych otrasov od konca druhej svetovej vojny. Kríza nezasiahla iba oblasť verejného zdravia, ale mala hlboké sociálne, ekonomické a politické dôsledky, ktoré preverili schopnosť medzinárodného spoločenstva koordinovane reagovať na globálne ohrozenie (United Nations, n.d.; Weiss et al., 2019).

Od začiatku pandémie Guterres zdôrazňoval, že ide o krízu, ktorú nemožno riešiť izolovane na úrovni jednotlivých štátov. Vo svojich vystúpeniach opakovane upozorňoval na prepojenosť sveta a potrebu spoločného postupu založeného na solidarite, vedeckých poznatkoch a rešpekte k ľudským právam. OSN pod jeho vedením vystupovala ako koordinačná platforma pre výmenu informácií, mobilizáciu humanitárnej pomoci a podporu najzraniteľnejších skupín obyvateľstva (United Nations, 2020).

Významným prvkom Guterresovej reakcie bola výzva na **globálne humanitárne prímerie**, ktorú adresoval ozbrojeným aktérom v marci 2020. Cieľom tejto iniciatívy bolo umožniť sústredenie zdrojov na boj proti pandémie a ochranu civilného obyvateľstva v konfliktných oblastiach. Hoci sa výzva stretla s politickou podporou viacerých štátov a medzinárodných organizácií, jej praktická realizácia bola obmedzená pretrvávajúcimi konfliktmi a nedostatkom politickej vôle (Press Service of the United Nations, 2020; Hurd, 2020).

Pandémia zároveň odhalila výrazné **globálne nerovnosti**, najmä v prístupe k zdravotnej starostlivosti, vakcínam a ekonomickým kompenzačným mechanizmom. Guterres opakovane upozorňoval, že nerovnomerná distribúcia vakcín predstavuje nielen morálny problém, ale aj strategické riziko, ktoré predlžuje trvanie krízy a zvyšuje pravdepodobnosť vzniku nových variantov vírusu. V tomto kontexte podporoval iniciatívy zamerané na spravodlivejší prístup k očkovaniu a na posilnenie globálneho zdravotného systému (United Nations, n.d.; UN News, 2023).

Osobitnú pozornosť venoval sociálnym dopadom pandémie, predovšetkým prehlbovaniu chudoby, rastu nezamestnanosti a negatívnym dôsledkom pre ženy a deti. Pandémia podľa neho ohrozila pokrok dosiahnutý v oblasti udržateľného rozvoja a vytvorila riziko „stratenej dekády“ pre rozvojové krajiny. Tieto aspekty viedli k zdôrazňovaniu potreby inkluzívnej obnovy, ktorá by spájala krátkodobé krízové opatrenia s dlhodobými rozvojovými cieľmi (Aktuality.sk, 2020; Karns, Mingst & Stiles, 2015).

Z analytického hľadiska pandémie COVID-19 jasne ukázala ambivalentnú pozíciu generálneho tajomníka OSN. Na jednej strane Guterres vystupoval ako výrazný normatívny líder, ktorý artikuloval potrebu solidarity, ochrany ľudských práv a globálnej spolupráce. Na druhej strane sa naplno prejavili štrukturálne limity OSN, ktorá nedisponuje výkonnými nástrojmi na presadzovanie koordinovaných politík bez súhlasu členských štátov. Pandémia sa tak stala nielen zdravotnou a socio-ekonomickou krízou, ale aj zásadným testom funkčnosti multilateralizmu v podmienkach globálnej fragmentácie (Weiss et al., 2019; Hanhimäki, 2015).

2.2 Vojna na Ukrajine a kríza kolektívnej bezpečnosti

Ozbrojený konflikt na Ukrajine, ktorý eskaloval v roku 2022 plnohodnotnou vojenskou inváziou Ruskej federácie, predstavoval jednu z najvážnejších bezpečnostných kríz počas mandátu Antónia Guterresa a zároveň zásadnú výzvu pre systém kolektívnej bezpečnosti OSN. Konflikt nielenže priniesol rozsiahle humanitárne dôsledky pre civilné obyvateľstvo, ale zároveň zásadným spôsobom spochybnil funkčnosť Bezpečnostnej rady OSN v situácii, keď je

jeden zo stálych členov priamo zapojený do ozbrojeného konfliktu (Hurd, 2020; Weiss et al., 2019).

Od začiatku eskalácie konfliktu Guterres opakovane zdôrazňoval, že vojna na Ukrajine je v priamom rozpore so zásadami Charty OSN a medzinárodného práva. Vo svojich vystúpeniach apeloval na okamžité zastavenie bojov, rešpektovanie suverenity a územnej celistvosti Ukrajiny a ochranu civilného obyvateľstva. Jeho vyjadrenia mali výrazný normatívny rozmer, avšak ich praktický dosah bol obmedzený vetovacou právomocou Ruskej federácie v Bezpečnostnej rade OSN, ktorá znemožnila prijatie záväzných rozhodnutí (United Nations, 2025; UN News, 2025).

Vojna zároveň odhalila zásadnú asymetriu medzi normatívnou autoritou generálneho tajomníka a jeho reálnymi politickými nástrojmi. Guterres sa snažil využívať tzv. tichú diplomaciu a sprostredkovateľské aktivity, najmä v oblasti humanitárnych otázok. Príkladom bolo jeho zapojenie do rokovaní o zabezpečení vývozu obilia z ukrajinských prístavov, ktoré malo za cieľ zmierniť globálne dôsledky potravinovej krízy, najmä v rozvojových krajinách (UN News, 2022; United Nations, 2025).

Humanitárny rozmer konfliktu patril medzi hlavné oblasti angažovanosti OSN. Organizácia pod vedením generálneho tajomníka koordinovala poskytovanie humanitárnej pomoci, podporu utečencov a ochranu civilistov, pričom spolupracovala s agentúrami OSN, medzinárodnými organizáciami a mimovládny sektorom. Napriek týmto aktivitám však rozsah utrpenia civilného obyvateľstva a pretrvávajúce porušovanie medzinárodného humanitárneho práva poukazovali na obmedzenú schopnosť OSN efektívne zasahovať v aktívnej fáze vysokointenzívneho konfliktu (UNHCR, n.d.; Weiss et al., 2019).

Z analytického hľadiska vojna na Ukrajine predstavuje jeden z najvýraznejších príkladov krízy kolektívnej bezpečnosti v povojnovej histórii OSN. Paralýza Bezpečnostnej rady, selektívna aplikácia medzinárodného práva a prehlbujúca sa geopolitická polarizácia výrazne oslabili autoritu multilaterálneho systému. Úloha generálneho tajomníka sa v tomto kontexte obmedzila predovšetkým na normatívne odsudzovanie agresie, humanitárnu koordináciu a snahu o udržiavanie minimálneho priestoru pre diplomatický dialóg (Hanhimäki, 2015; Hurd, 2020).

Vojna na Ukrajine tak výrazne formovala vnímanie mandátu Antónia Guterresa ako obdobia, v ktorom sa naplno prejavili štrukturálne limity OSN v oblasti kolektívnej bezpečnosti. Zároveň však potvrdila význam generálneho tajomníka ako morálneho a politického hlasu medzinárodného spoločenstva, ktorý aj v podmienkach blokovanej inštitucionálnej architektúry dokáže udržiavať otázky mieru, humanitárnej ochrany a zodpovednosti v centre globálnej pozornosti.

2.3 Blízky východ: pretrvávajúce konflikty a humanitárna kríza

Situácia na Blízkom východe predstavovala počas mandátu Antónia Guterresa jednu z najkomplexnejších a najdlhodobejších výziev pre Organizáciu Spojených národov. Región bol charakterizovaný súbehom ozbrojených konfliktov, politickej nestability, humanitárnych kríz a rivalít regionálnych i globálnych aktérov, čo výrazne obmedzovalo priestor pre efektívne multilaterálne riešenia (Hanhimäki, 2015; Weiss et al., 2019).

Osobitnú pozornosť si vyžadovala situácia v Sýrii, kde pretrvávajúci ozbrojený konflikt naďalej spôsoboval rozsiahle utrpenie civilného obyvateľstva. Guterres opakovane upozorňoval na porušovanie medzinárodného humanitárneho práva, potrebu zabezpečenia humanitárneho prístupu a nutnosť politického riešenia konfliktu prostredníctvom inkluzívneho mierového procesu pod záštitou OSN. Napriek diplomatickému úsiliu však Bezpečnostná rada OSN zostávala paralyzovaná rozdielnymi postojmi stálych členov, čo výrazne obmedzovalo schopnosť organizácie presadiť trvalejšie riešenia (Hurd, 2020; United Nations, n.d.).

Výrazným testom authority OSN sa stala aj eskalácia násilia v izraelsko-palestínskom konflikte a následné zhoršenie humanitárnej situácie v Pásme Gazy. Guterres v tomto kontexte opakovane apeloval na ochranu civilného obyvateľstva, dodržiavanie princípov medzinárodného humanitárneho práva a obnovu politického dialógu založeného na riešení dvoch štátov. Jeho vyjadrenia však často narážali na politickú polarizáciu v Bezpečnostnej rade a na rozdielne interpretácie konfliktu zo strany kľúčových aktérov (UN News, 2023; Deutsche Welle, 2025).

Blízkovýchodné krízy mali zároveň výrazný regionálny a globálny presah, najmä prostredníctvom migračných tokov, bezpečnostných hrozieb a ekonomických dôsledkov. OSN pod vedením generálneho tajomníka zohrávala dôležitú úlohu pri koordinácii humanitárnej pomoci, podpore utečencov a stabilizačných iniciatív v susedných krajinách. Tieto aktivity však opäť poukazovali na asymetriu medzi humanitárnou kapacitou OSN a jej obmedzeným politickým vplyvom na príčiny konfliktov (UNHCR, n.d.; Weiss et al., 2019).

Z analytického hľadiska Blízky východ ilustruje pretrvávajúci rozpor medzi normatívnou ambíciou OSN a realitou geopolitických záujmov. Guterresova rola v regióne bola do veľkej miery sprostredkovateľská a humanitárna, pričom jeho schopnosť ovplyvňovať politický vývoj zostávala limitovaná absenciou jednotného postoja veľmocí. Napriek tomu jeho konzistentné zdôrazňovanie ochrany civilistov, dodržiavania medzinárodného práva a potreby politických riešení prispelo k udržaniu blízkovýchodných kríz v centre medzinárodnej pozornosti (Hanhimäki, 2015; Hurd, 2020).

Blízky východ tak počas Guterresovho mandátu predstavoval nielen súbor jednotlivých konfliktov, ale aj širší symptóm oslabenia multilaterálneho poriadku, v ktorom sa schopnosť OSN presadzovať mierové riešenia čoraz viac odvíjala od politickej vôle kľúčových aktérov.

2.4 Fragmentácia globálneho poriadku a oslabenie multilateralizmu

Súbeh globálnych kríz počas mandátu Antónia Guterresa nemožno chápať izolovane; spoločne poukazujú na hlbšiu štrukturálnu transformáciu medzinárodného systému charakterizovanú rastúcou fragmentáciou, oslabením multilateralizmu a prehlbujúcou sa geopolitickou rivalitou. Tento kontext zásadne ovplyvnil možnosti a limity pôsobenia Organizácie Spojených národov, najmä v oblasti kolektívnej bezpečnosti a globálneho riadenia (Hanhimäki, 2015; Weiss et al., 2019).

Jedným z kľúčových prejavov tejto fragmentácie bolo postupné oslabovanie konsenzu medzi veľmocami, ktoré sa prejavovalo nielen v paralýze Bezpečnostnej rady OSN, ale aj v selektívnom prístupe k medzinárodnému právu a normám. Konflikt na Ukrajine, pretrvávajúce krízy na Blízkom východe či nekoordinovaná reakcia na pandémiu COVID-19 ukázali, že schopnosť OSN presadzovať kolektívne riešenia je čoraz viac podmienená politickou vôľou jednotlivých aktérov, nie samotnou inštitucionálnou architektúrou organizácie (Hurd, 2020).

Guterres v tomto prostredí opakovane upozorňoval na „eroziu dôvery“ v multilaterálne inštitúcie a varoval pred návratom k logike mocenskej politiky a blokovej konfrontácie. Vo svojich vystúpeniach zdôrazňoval potrebu obnovy medzinárodnej spolupráce založenej na zásadách Charty OSN, rovnosti štátov a rešpekte k medzinárodnému právu. Tieto výzvy však často narážali na realitu konkurenčných strategických záujmov, ktoré obmedzovali praktickú realizáciu kolektívnych rozhodnutí (United Nations, n.d.; Krejčí, 2021).

Fragmentácia globálneho poriadku sa zároveň prejavila aj v posune od univerzálnych multilaterálnych riešení k ad hoc koalíciám, regionálnym iniciatívam a bilaterálnym dohodám. Tento trend znižoval centrálnu úlohu OSN ako hlavnej platformy globálneho riadenia a posilňoval vnímanie organizácie skôr ako normatívneho a koordinačného aktéra než ako efektívneho politického rozhodovateľa. Úloha generálneho tajomníka sa v tomto kontexte čoraz

viac sústredovala na sprostredkovanie dialógu, upozorňovanie na systémové riziká a mobilizáciu politickej pozornosti k dlhodobým globálnym hrozbám (Weiss et al., 2019).

Z analytického hľadiska tak Guterresov mandát ilustruje prechodné obdobie, v ktorom sa OSN snažila adaptovať na realitu multipolárneho a fragmentovaného sveta bez zásadnej reformy svojich rozhodovacích mechanizmov. Oslabenie multilateralizmu neznamenal zánik významu OSN, ale skôr redefinovanie jej úlohy: od nástroja kolektívneho rozhodovania k platforme pre normatívne rámcovanie globálnych problémov, humanitárnu koordináciu a udržiavanie minimálneho priestoru pre medzinárodný dialóg (Hanhimäki, 2015; Krejčí, 2021).

Táto fragmentácia globálneho poriadku tvorila základný kontext všetkých hlavných výziev počas Guterresovho mandátu a zásadným spôsobom ovplyvnila hodnotenie jeho pôsobenia ako generálneho tajomníka OSN.

2.5 Migrácia ako globálna systémová výzva

Migrácia predstavovala počas mandátu Antónia Guterresa jednu z kľúčových globálnych výziev, ktorá prepájala humanitárne, bezpečnostné, rozvojové a politické dimenzie medzinárodných vzťahov. Nútené vysídľovanie obyvateľstva v dôsledku ozbrojených konfliktov, klimatických zmien a ekonomickej nestability dosiahlo v tomto období historicky najvyššie hodnoty, čím sa migrácia stala trvalým štrukturálnym javom globálneho systému (UNHCR, n.d.; Weiss et al., 2019).

Guterres pristupoval k migrácii predovšetkým ako k otázke globálnej zodpovednosti, ktorú nemožno riešiť izolovanými národnými politikami. Zdôrazňoval potrebu posilnenia medzinárodnej spolupráce, ochrany ľudských práv migrantov a utečencov a riešenia hlavných príčin migrácie, najmä konfliktov, chudoby a environmentálnych zmien. Tento prístup nadväzoval na jeho predchádzajúce pôsobenie na čele UNHCR a premietal sa aj do podpory Globálneho paktu o utečencoch a Globálneho paktu o bezpečnej, riadenej a legálnej migrácii (United Nations, n.d.).

Zároveň však migrácia patrila medzi najviac politicky polarizujúce témy, pri ktorých sa naplno prejavili limity multilaterálneho konsenzu. Viaceré štáty odmietali záväznejšie formy spolupráce a uprednostňovali národne orientované, často **reštriktívne** prístupy. Úloha generálneho tajomníka sa v tomto kontexte obmedzovala najmä na normatívne rámcovanie migrácie ako spoločnej globálnej výzvy a na koordináciu humanitárnych reakcií, bez možnosti presadzovať jednotnú politickú stratégiu (Hurd, 2020; Karns, Mingst & Stiles, 2015).

Z analytického hľadiska migrácia počas Guterresovho mandátu ilustruje napätie medzi globálnou povahou problému a fragmentovanou politickou reakciou štátov. OSN zohrávala kľúčovú úlohu pri ochrane utečencov a poskytovaní humanitárnej pomoci, no jej schopnosť ovplyvniť dlhodobé politické riešenia zostávala obmedzená.

2.6 Umelá inteligencia a technologická transformácia globálneho riadenia

Popri tradičných bezpečnostných a humanitárnych výzvach sa počas mandátu Antónia Guterresa do popredia dostali aj nové systémové hrozby spojené s rýchlym rozvojom digitálnych technológií, predovšetkým umelej inteligencie. Guterres opakovane upozorňoval, že technologický pokrok predbieha schopnosť medzinárodného spoločenstva vytvárať primerané regulačné a etické rámce, čo môže viesť k prehľbovaniu nerovností, zneužívaniu technológií a destabilizácii globálneho poriadku (United Nations, 2023; Krejčí, 2021).

V jeho vystúpeniach bola umelá inteligencia rámcovaná ako dvojsečná výzva: na jednej strane ponúkala významný potenciál pre hospodársky rozvoj, riešenie klimatických problémov či zlepšenie verejných služieb, na druhej strane však predstavovala riziká v oblasti dezinformácií, kybernetickej bezpečnosti, autonómnych zbraňových systémov a ochrany

ľudských práv. Guterres preto presadzoval potrebu globálneho dialógu o etickom a zodpovednom využívaní umelej inteligencie a zdôrazňoval úlohu OSN ako platformy pre vytváranie základných normatívnych princípov v tejto oblasti (UN News, 2023).

Podobne ako pri iných nových globálnych výzvach však aj v oblasti umelej inteligencie narážali iniciatívy OSN na rozdielne technologické kapacity a strategické záujmy štátov. Absencia jednotného globálneho regulačného rámca obmedzovala praktický vplyv OSN a posilňovala fragmentáciu prístupov na regionálnej a národnej úrovni. Úloha generálneho tajomníka sa tak sústreďovala predovšetkým na upozorňovanie na dlhodobé systémové riziká a na snahu zabrániť tomu, aby technologická transformácia prebiehala bez minimálnych spoločných pravidiel (Weiss et al., 2019).

Z analytického hľadiska umelá inteligencia počas Guterresovho mandátu rozšírila tradičné chápanie bezpečnosti a globálneho riadenia o technologickú dimenziu. OSN sa v tejto oblasti profilovala skôr ako normatívny iniciátor diskusie než ako regulačný aktér, čo opäť poukazuje na širšie limity multilateralizmu v podmienkach rýchlo sa meniaceho globálneho prostredia.

4 Reformné iniciatívy a politická agenda

Reformná agenda Antónia Guterresa vychádzala z presvedčenia, že Organizácia Spojených národov musí zásadným spôsobom modernizovať svoje fungovanie, ak si chce zachovať relevantnosť v podmienkach fragmentovaného a multipolárneho medzinárodného systému. Guterres opakovane zdôrazňoval, že OSN nemôže reagovať na výzvy 21. storočia s inštitucionálnymi nástrojmi vytvorenými pre povojnový poriadok, a preto presadzoval reformy zamerané na zvýšenie efektívnosti, koherencie a dôveryhodnosti organizácie (Weiss et al., 2019; Karns, Mingst & Stiles, 2015).

Jedným z pilierov jeho reformnej agendy bola **reforma systému rozvoja OSN**, ktorej cieľom bolo lepšie prepojenie rozvojových aktivít s prioritami Agendy 2030 pre udržateľný rozvoj. Guterres podporoval posilnenie úlohy rezidentných koordinátorov OSN v jednotlivých krajinách a zdôrazňoval potrebu lepšej koordinácie medzi agentúrami OSN, aby sa predišlo duplicite a neefektívnemu využívaniu zdrojov. Tieto opatrenia mali prispieť k tomu, aby OSN pôsobila na národnej úrovni ako jednotný a strategicky zameraný aktér (United Nations, 2018; Weiss et al., 2019).

Druhým kľúčovým prvkom bola **reforma mieru a bezpečnosti**, ktorá sa zameriavala na posilnenie prevencie konfliktov a prepojenie mierových, politických a rozvojových nástrojov OSN. Guterres presadzoval koncept „udržateľného mieru“ (sustaining peace), ktorý zdôrazňuje, že prevencia konfliktov si vyžaduje dlhodobý prístup zahŕňajúci politické inklúziu, rozvoj, ochranu ľudských práv a riešenie štrukturálnych príčin nestability. Hoci tento prístup získal normatívnu podporu, jeho implementácia narážala na obmedzené zdroje a rozdielne priority členských štátov (Hanhimäki, 2015; Hurd, 2020).

Osobitnú pozornosť venoval Guterres aj **vnútornému manažmentu OSN**, najmä reforme administratívnych procesov, rozpočtovej flexibility a personálnej politiky. Cieľom bolo zefektívniť rozhodovanie, zvýšiť transparentnosť a posilniť zodpovednosť v rámci sekretariátu. Tieto technokratické reformy boli menej viditeľné pre verejnosť, no zohrávali dôležitú úlohu pri zvyšovaní operačnej schopnosti organizácie v krízových situáciách (Weiss et al., 2019).

Popri inštitucionálnych reformách sa Guterresova politická agenda výrazne sústreďovala aj na **nové globálne témy**, ktoré postupne nadobúdali strategický význam. Patria sem najmä klimatická zmena, regulácia digitálnych technológií vrátane umelej inteligencie, globálne zdravie a migrácia. Guterres sa snažil posunúť tieto otázky do centra globálnej diskusie a rámcovať ich ako systémové výzvy vyžadujúce multilaterálnu spoluprácu, čím nadväzoval na širší trend rozširovania bezpečnostnej agendy OSN (Krejčí, 2021; United Nations, n.d.).

Z analytického hľadiska možno reformnú agendu Antónia Guterresa hodnotiť ako ambicióznú, no limitovanú politickými a inštitucionálnymi realitami. Hoci sa mu podarilo presadiť viaceré organizačné a normatívne zmeny, zásadnejšia reforma rozhodovacích mechanizmov OSN, najmä Bezpečnostnej rady, zostala mimo jeho reálneho dosahu. Reformy tak prispeli skôr k postupnej adaptácii OSN než k jej hlbokej transformácii, čo odráža širšie limity multilateralizmu v podmienkach súčasného globálneho poriadku (Hurd, 2020; Weiss et al., 2019).

5 Vzťahy s členskými štátmi a medzinárodnými aktérmi

Vzťahy Antónia Guterresa s členskými štátmi Organizácie Spojených národov boli výrazne ovplyvnené geopolitickým kontextom jeho mandátu, charakterizovaným rastúcou polarizáciou, oslabením dôvery v multilaterálne inštitúcie a posunom k národne orientovaným politikám. V tomto prostredí sa úloha generálneho tajomníka čoraz viac formovala ako sprostredkovateľská a normatívna, s obmedzeným priestorom na aktívne politické iniciovanie (Weiss et al., 2019; Hurd, 2020).

Vzťahy so stálymi členmi Bezpečnostnej rady OSN predstavovali jeden z najnáročnejších aspektov Guterresovho pôsobenia. Rozdielne strategické záujmy Spojených štátov, Ruskej federácie a Číny sa opakovane premietali do paralýzy rozhodovacích procesov, najmä v otázkach ozbrojených konfliktov a kolektívnej bezpečnosti. Guterres v tomto kontexte uplatňoval opatrný a vyvažujúci prístup, založený na tichej diplomacii a snahách udržiavať minimálnu mieru dialógu medzi veľmocami, aj keď za cenu obmedzenej verejnej konfrontácie (Hanhimäki, 2015; Hurd, 2020).

Vo vzťahu k menším a stredne veľkým štátom sa Guterres profiloval ako zástanca inkluzívneho multilateralizmu a rovnosti členských krajín. Opakovane zdôrazňoval význam Valného zhromaždenia OSN ako univerzálnej platformy pre globálnu diskusiu a podporoval väčšie zapojenie rozvojových krajín do formovania globálnych politík, najmä v oblasti udržateľného rozvoja, klimateckej politiky a migrácie (Karns, Mingst & Stiles, 2015).

Osobitnú pozornosť venoval vzťahom s regionálnymi organizáciami, ako aj s neštátnymi aktérmi vrátane občianskej spoločnosti, humanitárnych organizácií a súkromného sektora. Tento prístup odrážal jeho snahu rozšíriť tradičný štátocentrický model OSN o prvky viacúrovňového globálneho riadenia. Spolupráca s neštátnymi aktérmi zohrávala významnú úlohu najmä v oblasti humanitárnej pomoci, klimateckej politiky a technologických otázok (Weiss et al., 2019).

Zároveň však vzťahy generálneho tajomníka s členskými štátmi narážali na rastúci skepticizmus voči multilaterálnym riešeniam. Viaceré vlády spochybňovali autoritu OSN, odmietali záväzné medzinárodné dohody alebo uprednostňovali ad hoc koalície pred univerzálnymi mechanizmami. Tento trend výrazne obmedzoval schopnosť generálneho tajomníka presadzovať dlhodobejšie strategické iniciatívy a posilňoval reaktívny charakter jeho pôsobenia (Hurd, 2020; Krejčí, 2021).

Z hodnotiaceho hľadiska možno vzťahy Antónia Guterresa s členskými štátmi charakterizovať ako pragmatické, vyvažujúce a orientované na udržanie funkčnosti Organizácie Spojených národov v mimoriadne náročných podmienkach. Jeho prístup nepriniesol zásadné politické prielomy vo vzťahoch medzi veľmocami, no prispel k zachovaniu minimálneho priestoru pre dialóg, humanitárnu spoluprácu a normatívne pôsobenie OSN v období prehlbujúcej sa globálnej fragmentácie.

6 Hodnotenie a odkaz

Hodnotenie pôsobenia Antónia Guterresa vo funkcii generálneho tajomníka Organizácie Spojených národov je nevyhnutne späté s mimoriadne náročným medzinárodným kontextom, v ktorom vykonával svoj mandát. Jeho pôsobenie sa odohrávalo v období charakterizovanom súbehom globálnych kríz, oslabením multilateralizmu a prehlbujúcou sa geopolitickou polarizáciou, čo zásadným spôsobom ovplyvnilo možnosti a limity jeho politického vplyvu (Weiss et al., 2019; Hurd, 2020).

Za jeden z hlavných prínosov Guterresovho mandátu možno považovať jeho dôraz na normatívne vedenie a schopnosť artikulovať globálne výzvy v širšom systémovom rámci. Počas pandémie COVID-19, vojny na Ukrajine i pretrvávajúcich konfliktov na Blízkom východe vystupoval ako konzistentný obhajca princípov Charty OSN, ochrany civilného obyvateľstva a rešpektovania medzinárodného práva. Jeho verejné vystúpenia a iniciatívy prispeli k udržiavaniu globálnej pozornosti na humanitárne dôsledky konfliktov a k zdôrazňovaniu potreby multilaterálnej spolupráce aj v prostredí rastúcej nedôvery medzi štátmi (United Nations, n.d.).

Pozitívne možno hodnotiť aj jeho reformnú agendu zameranú na modernizáciu fungovania OSN, najmä v oblasti rozvoja, prevencie konfliktov a vnútorného manažmentu organizácie. Hoci tieto reformy nemali revolučný charakter, prispeli k zvýšeniu koherencie a operatívnosti systému OSN a reflektovali snahu prispôsobiť organizáciu novým typom globálnych výziev, vrátane klimatickej zmeny, digitálnej transformácie a globálneho zdravia (Karns, Mingst & Stiles, 2015; Weiss et al., 2019).

Na druhej strane sa počas Guterresovho mandátu výrazne prejavili štrukturálne limity pozície generálneho tajomníka. Paralyza Bezpečnostnej rady OSN, spôsobená konfliktom záujmov stálych členov, výrazne obmedzila schopnosť organizácie efektívne reagovať na ozbrojené konflikty a porušovanie medzinárodného práva. V tomto kontexte sa Guterresova úloha často redukovala na humanitárnu koordináciu, sprostredkovanie dialógu a normatívne odsudzovanie násilia, bez možnosti presadiť závažné politické riešenia (Hurd, 2020; Hanhimäki, 2015).

V porovnaní s niektorými predchodcami vystupoval António Guterres menej ako politický inovátor a viac ako pragmatický správca organizácie v krízovom období. Jeho štýl vedenia bol charakterizovaný dôrazom na konsenzus, tichú diplomaciu a inkluzívny dialóg, čo mu umožnilo udržiavať funkčnosť OSN v mimoriadne náročných podmienkach, avšak za cenu obmedzenej schopnosti presadzovať zásadnejšie politické zmeny v oblasti kolektívnej bezpečnosti.

Z dlhodobej perspektívy spočíva Guterresov odkaz predovšetkým v snahe adaptovať Organizáciu Spojených národov na realitu fragmentovaného a multipolárneho sveta. Jeho mandát potvrdil význam OSN ako normatívnej a koordinačnej platformy pre riešenie globálnych problémov, aj keď zároveň odhalil limity multilaterálneho systému založeného na povojnových mocenských štruktúrach. Hodnotenie jeho pôsobenia tak odráža širšiu dilemu súčasného multilateralizmu: napätie medzi ambíciou globálneho riadenia a politickou realitou medzinárodných vzťahov v 21. storočí.

ZÁVER

Mandát Antónia Guterresa vo funkcii generálneho tajomníka Organizácie Spojených národov možno charakterizovať ako obdobie výnimočnej záťaže pre multilaterálny systém, v ktorom sa kumulovali globálne zdravotné, bezpečnostné, humanitárne aj technologické výzvy. Pandémia COVID-19, vojna na Ukrajine, pretrvávajúce konflikty na Blízkom východe, rastúce

migračné tlaky a nástup umelej inteligencie ako novej systémovej výzvy vytvorili kontext, v ktorom sa naplno prejavili limity existujúcej architektúry globálneho riadenia.

Guterresovo pôsobenie ukazuje, že úloha generálneho tajomníka v súčasnom medzinárodnom systéme je čoraz viac formovaná štruktúrnymi obmedzeniami, najmä paralizou Bezpečostnej rady OSN a rastúcou geopolitickou rivalitou medzi veľmocami. Napriek týmto limitom vystupoval Guterres ako konzistentný normatívny aktér, ktorý zdôrazňoval potrebu rešpektovania Charty OSN, ochrany civilného obyvateľstva, medzinárodného práva a multilaterálnej spolupráce aj v prostredí oslabenej dôvery medzi štátmi.

Jeho mandát sa vyznačoval skôr snahou o **udržanie funkčnosti systému** než o presadzovanie zásadných politických prielomov. Reformné iniciatívy, zamerané na rozvoj, prevenciu konfliktov, vnútorný manažment OSN a nové globálne témy, predstavovali postupnú adaptáciu organizácie na meniace sa podmienky, hoci bez možnosti zásadne reformovať jej rozhodovacie mechanizmy. V tomto zmysle Guterres zosobňuje typ generálneho tajomníka, ktorého význam spočíva viac v stabilizačnej a koordinačnej úlohe než v transformačnom líderstve.

Z dlhodobej perspektívy možno Guterresov odkaz vnímať ako potvrdenie pretrvávajúcej relevantnosti OSN v podmienkach fragmentovaného a multipolárneho sveta, ale zároveň aj ako pripomenutie jej inštitucionálnych limitov. Jeho pôsobenie ilustruje základnú dilemu súčasného multilateralizmu: potrebu globálnej spolupráce pri riešení spoločných problémov na jednej strane a nedostatok politickej vôle na jej efektívne presadzovanie na strane druhej. V tomto napätí sa formoval charakter jeho mandátu aj celkové hodnotenie jeho prínosu pre Organizáciu Spojených národov.

Referencie:

- Amnesty International. (n.d.). *António Guterres*. Amnesty International.
- BBC News. (2016). *Profile: António Guterres*. BBC.
- Britannica. (n.d.). *António Guterres*. Encyclopaedia Britannica.
- CNN. (2016). *Who is António Guterres?*. CNN.
- Deutsche Welle. (2025). *UN chief warns over humanitarian catastrophe in Gaza*. DW.
- Hanhimäki, J. M. (2015). *The United Nations: A very short introduction*. Oxford University Press.
- Hurd, I. (2020). *International organizations: Politics, law, practice* (3rd ed.). Cambridge University Press.
- Karns, M. P., Mingst, K. A., & Stiles, K. W. (2015). *International organizations: The politics and processes of global governance* (3rd ed.). Lynne Rienner.
- Krejčí, O. (2021). *Geopolitika Ruska*. Professional Publishing.
- Oxford Reference. (n.d.). *António Guterres*. Oxford University Press.
- Press Service of the United Nations. (2020). *Secretary-General calls for global ceasefire*. United Nations.
- UNHCR. (n.d.). *Figures at a glance*. United Nations High Commissioner for Refugees.
- UN News. (2022). *Black Sea Grain Initiative explained*. United Nations.
- UN News. (2023). *Secretary-General calls for global AI governance*. United Nations.
- UN News. (2025). *Ukraine war and UN diplomacy*. United Nations.
- United Nations. (2018). *Repositioning the UN development system*. United Nations.
- United Nations. (2020). *Shared responsibility, global solidarity: Responding to the socio-economic impacts of COVID-19*. United Nations.
- United Nations. (2021). *Our common agenda*. United Nations.

- United Nations. (2023). *High-level advisory body on artificial intelligence: Interim report*. United Nations.
- United Nations. (2025). *Secretary-General's statements on Ukraine*. United Nations.
- Weiss, T. G., Forsythe, D. P., Coate, R. A., & Pease, K.-K. (2019). *The United Nations and changing world politics* (8th ed.). Routledge.

ÚLOHA GENERÁLNEHO TAJOMNÍKA OSN V 21. STOROČÍ

Dr. habil. Ing. Eva Jančíková, PhD.

Ekonomická univerzita v Bratislave, Fakulta medzinárodných vzťahov

email: eva.jancikova@euba.sk

Abstrakt: Príspevok sa venuje analýze postavenia generálneho tajomníka Organizácie Spojených národov v podmienkach 21. storočia, ktoré sú charakteristické rastúcou geopolitickou fragmentáciou, hybridnými hrozbami, technologickými výzvami a oslabením multilaterálneho poriadku. Text sa zameriava na možnosti reformy OSN, najmä v oblasti fungovania Bezpečnostnej rady, financovania a normatívnej kapacity organizácie. Osobitná pozornosť je venovaná spolupráci OSN s regionálnymi organizáciami a rastúcej úlohe generálneho tajomníka ako globálneho koordinátora a nositeľa morálnej autority. Záver poukazuje na význam osobného líderstva pre budúcu relevanciu OSN v meniacom sa medzinárodnom prostredí.

Kľúčové slová: multilaterálny poriadok, globálne riadenie, Bezpečnostná rada, medzinárodná bezpečnosť

Úvod

Po viac než siedmich desaťročiach od svojho vzniku sa Organizácia Spojených národov (OSN) ocitá na križovatke. Globalizovaný svet prináša výzvy, ktoré zakladatelia v San Franciscu v roku 1945 nemohli predvídať: klimatická zmena, kybernetické hrozby, masové migrácie, hybridné vojny, pandémie COVID-19 či dezinformačné kampane (Weiss a Daws, 2018). Otázka budúcnosti OSN je preto úzko spätá s otázkou, akú rolu môže zohrávať generálny tajomník – najviditeľnejšia a často aj morálne najvýznamnejšia osobnosť organizácie (Urquhart, 1991).

Zameranie na budúcnosť OSN a postavenie generálneho tajomníka v 21. storočí zároveň prirodzene nadväzuje na historické kapitoly zborníka, ktoré analyzujú pôsobenie jednotlivých generálnych tajomníkov v konkrétnych politických a bezpečnostných kontextoch. Minulé skúsenosti totiž ukazujú, že význam tejto funkcie sa vždy formoval v napätí medzi formálnymi právomocami a schopnosťou reagovať na výzvy doby. Reflexia budúcnosti OSN tak nie je oddelenou témou, ale logickým vyústením historického vývoja, ktorý zborník systematicky mapuje.

1 Možnosti reforiem

Najdiskutovanejšou otázkou reformy OSN je stále zloženie a fungovanie Bezpečnostnej rady. Model z roku 1945 už nereflektuje mocenské pomery súčasného sveta. Kritici poukazujú na nadmerný vplyv stálych členov s právom veta (Luck, 2006).

Možnosti riešenia problémov:

- **Rozšírenie stáleho členstva** – o krajiny ako India, Brazília, Nemecko či Japonsko (Mahbubani a Sashi, 2020).
- **Obmedzenie práva veta** – návrhy hovoria o jeho pozastavení pri masových zločinoch (Security Council Report, 2018).

- **Regionálne zastúpenie** – vytvorenie stálych kresiel pre Afriku či Latinskú Ameriku (Annan, 2005).

Finančná a organizačná reforma

OSN je závislá od príspevkov členských štátov, pričom najväčší prispievatelia (USA, Čína, Japonsko, EÚ) majú prirodzene väčší vplyv (Weiss a Carayannis, 2021). Reforma by mohla smerovať k stabilnejšiemu financovaniu prostredníctvom povinných príspevkov viazaných na HDP a k posilneniu mandátu generálneho tajomníka pri manažovaní rozpočtu.

Normatívna reforma

OSN je kritizovaná za neschopnosť rýchlo reagovať na nové hrozby. Generálny tajomník by mohol zohrávať aktívnejšiu rolu v oblasti kybernetickej bezpečnosti a umelej inteligencie (Guterres, 2021).

2 Pozícia OSN medzi regionálnymi organizáciami

Európska únia (EÚ) je najsilnejším regionálnym partnerom OSN, najmä v oblasti rozvojovej pomoci, klimatickej politiky a mierových misií (Smith, 2017). Generálny tajomník OSN môže profitovať zo synergie s EÚ: Brusel poskytuje financie a expertízu, OSN legitimizuje medzinárodné pôsobenie EÚ.

Africká únia (AU) sa stala kľúčovým partnerom v oblasti mierotvorby v Afrike (De Carvalho a da Rosa, 2011). Spolupráca OSN–AU je modelom pre „**delenie zodpovednosti**“ medzi globálnou a regionálnou úrovňou.

Združenie národov juhovýchodnej Ázie (ASEAN) - spolupráca OSN s ASEAN sa sústreďuje na humanitárnu pomoc, klimatické zmeny a regionálnu stabilitu (Caballero-Anthony, 2014). Generálny tajomník OSN tu pôsobí ako garant multilaterálnej legitimacy.

Postavenie OSN voči regionálnym organizáciám je čoraz viac sieťové než hierarchické (Weiss a Daws, 2018). Generálny tajomník musí byť globálnym koordinátorom, ale zároveň rešpektovať rastúcu autonómiu regionálnych hráčov.

3 Morálny a praktický význam funkcie generálneho tajomníka

Generálny tajomník sa často označuje za „svetové svedomie“ (Urquhart, 1991). Nemá moc porovnateľnú s veľmocami, ale má **morálnu autoritu**: môže upozorňovať na porušovanie ľudských práv a mobilizovať svetovú verejnosť (Annan, 2012).

Praktická stránka funkcie je menej viditeľná, ale zásadná:

- manažment viac než 40 000 zamestnancov,
- dohľad nad mierovými operáciami,
- koordinácia humanitárnych agentúr,
- rokovania s vládami pri medzinárodných krízach (Luck, 2006).

V 21. storočí stojí generálny tajomník pred tromi zásadnými výzvami: polarizácia Bezpečnostnej rady, hybridné hrozby a erózia multilaterálneho poriadku (Weiss a Carayannis, 2021).

Záver

Skúsenosti prezentované v jednotlivých kapitolách zborníka zároveň ukazujú, že funkcia generálneho tajomníka OSN je mimoriadne citlivá na kvalitu osobného líderstva. V podmienkach 21. storočia sa k tradičným výzvam, ako je geopolitická rivalita veľmocí a obmedzenia Bezpečnostnej rady, pridávajú nové dimenzie – klimatická a environmentálna kríza, technologické a kybernetické hrozby, šírenie dezinformácií, ako aj oslabovanie dôvery verejnosti v multilaterálne inštitúcie. Generálny tajomník sa tak čoraz viac ocitá v pozícii

globálneho koordinátora a normatívneho lídra, ktorého autorita spočíva menej v právomociach a viac v schopnosti presviedčať, spájať a mobilizovať.

Budúcnosť OSN bude závisieť od toho, či sa dokáže prispôbiť novej globálnej realite. Generálny tajomník, hoci formálne slabý, môže zohrávať rozhodujúcu rolu – ako morálna autorita, sprostredkovateľ a vizionár. Ak má OSN zostať relevantná, jeho úloha sa bude musieť ďalej posilňovať, najmä v oblastiach, kde veľmoci zlyhávajú.

Referencie:

- Annan, K. (2005). *In Larger Freedom: Towards Development, Security and Human Rights for All*. New York: United Nations.
- Annan, K. (2012). *Interventions: A Life in War and Peace*. New York: Penguin.
- Caballero-Anthony, M. (2014). *Understanding ASEAN's Role in Asia-Pacific Security*. *Contemporary Southeast Asia*, 36(2), 166–189.
- De Carvalho, B. and da Rosa, P. (2011). *The African Union, the United Nations and the Politics of Peace Operations*. *International Peacekeeping*, 18(2), 211–228.
- Guterres, A. (2021). *Our Common Agenda*. New York: United Nations.
- Luck, E. (2006). *UN Security Council: Practice and Promise*. London: Routledge.
- Mahbubani, K. and Sashi, H. (2020). *The UN Security Council: Reform or Demise?*. Singapore: National University of Singapore Press.
- Security Council Report (2018). *The Veto*. [online] Dostupné na: <https://www.securitycouncilreport.org/un-security-council-working-methods/the-veto.php>
- Smith, K.E. (2017). *The European Union and the United Nations: Partners in Effective Multilateralism*. Routledge.
- Urquhart, B. (1991). *A Life in Peace and War*. New York: Harper & Row.
- Weiss, T.G. and Daws, S. (2018). *The Oxford Handbook on the United Nations*. 2nd ed. Oxford: Oxford University Press.
- Weiss, T.G. and Carayannis, T. (2021). *The “Third” United Nations: How a Knowledge Ecology Helps the UN Think*. Oxford: Oxford University Press.

ZÁVER

Dejiny Organizácie Spojených národov (OSN) sa začali skromne, v období povojnového nadšenia a zároveň narastajúcej nedôvery medzi bývalými spojencami. Osobnosť **Gladwyna Jebba**, prvého dočasného generálneho tajomníka, symbolizuje túto prechodnú fázu – čas, keď sa idea multilaterálnej organizácie transformovala na fungujúcu inštitúciu. Jebb svojím organizačným talentom a diplomatickou vyváženosťou pripravil pôdu pre prvého riadneho generálneho tajomníka Trygveho Lie a pre ďalší rozvoj OSN (Russell 1958; Jebb, 1976). Jeho odkaz nespočíva v politických víziách či reformných návrhoch, ale v schopnosti zabezpečiť kontinuitu, neutralitu a profesionalizmus v úplných začiatkoch (Urquhart, 1991).

O viac než sedemdesiat rokov neskôr stojí OSN pred novými výzvami, ktoré majú globálny charakter a presahujú rámec tradičnej diplomacie: klimatická zmena, technologické transformácie, masové migrácie, hybridné hrozby či geopolitické napätia medzi veľmocami (Weiss a Daws, 2018; Guterres, 2021). Funkcia generálneho tajomníka sa od čias Jebba zmenila – z prevažne administratívnej sa postupne stala politicko-morálnou. Dnes sa od tejto pozície očakáva nielen riadenie sekretariátu, ale aj schopnosť vystupovať ako „svetové svedomie“ (Urquhart, 1991), sprostredkovateľ v konfliktoch a iniciátor reforiem (Annan, 2012).

Budúcnosť OSN bude do veľkej miery závisieť od dvoch faktorov. Po prvé, od toho, či sa organizácii podarí uskutočniť reformy, najmä v oblasti Bezpečnostnej rady, ktoré by odrážali realitu 21. storočia (Luck, 2006; Mahbubani a Sashi, 2020). Po druhé, od osobnosti generálneho tajomníka – jeho schopnosti udržať rovnováhu medzi veľmocami, posilňovať spoluprácu s regionálnymi organizáciami a mobilizovať medzinárodné spoločenstvo k riešeniu globálnych problémov (Smith, 2017; De Carvalho a da Rosa, 2011).

Pri porovnaní Jebbovho krátkeho, ale významného mandátu s dnešnými očakávaniami možno konštatovať, že kontinuita i zmena idú ruka v ruku. Kontinuitou je potreba nestrannosti, profesionality a organizačných schopností. Zmenou je rozšírený politický a morálny rozmer funkcie, ktorá je dnes vystavená oveľa väčšiemu tlaku svetovej verejnosti (Weiss a Carayannis, 2021).

Záverom možno povedať, že generálny tajomník ostáva jedným z kľúčových pilierov OSN – v minulosti ako stabilizátor, dnes ako vizionár a sprostredkovateľ. Ak sa mu podarí udržať dôveru členských štátov a zároveň reprezentovať univerzálne hodnoty, OSN si aj v 21. storočí zachová svoje nezastupiteľné miesto v systéme globálnej správy.

ANOTÁCIA

Zborník vedeckých prác *Osemdesiat rokov činnosti Organizácie Spojených národov – miesto generálnych tajomníkov OSN v jej činnosti* sa venuje analýze vývoja a významu funkcie generálneho tajomníka Organizácie Spojených národov v kontexte meniacich sa medzinárodných politických, bezpečnostných a spoločenských podmienok. Publikácia vznikla pri príležitosti 80. výročia založenia OSN a reflektuje pôsobenie generálnych tajomníkov od vzniku organizácie až po súčasnosť.

Jednotlivé príspevky analyzujú historické okolnosti, inštitucionálny rámec a osobitosti líderstva generálnych tajomníkov OSN v období studenej vojny, dekolonizácie, regionálnych konfliktov, ako aj v podmienkach súčasných globálnych výziev 21. storočia. Pozornosť sa venuje najmä napätiu medzi formálnymi právomocami tejto funkcie a jej reálnym politickým a morálnym vplyvom v systéme medzinárodných vzťahov.

Cieľom zborníka je prispieť k odbornej diskusii o úlohe OSN a jej generálneho tajomníka v globálnom riadení a ponúknuť analytický rámec využiteľný v akademickom výskume a vysokoškolskej výučbe v oblasti medzinárodných vzťahov, politológie a štúdia medzinárodných organizácií.

Kľúčové slová: Organizácia Spojených národov, generálny tajomník OSN, medzinárodné organizácie, globálne riadenie, multilaterálna diplomacia